

Україна:

події,
факти,
коментарі

2013 № 15

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

Для керівників та працівників інформаційних структур на місцях
№ 15 2013

Засновник

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор

В. Горовий, д-р іст. наук, проф., заступник гендиректора НБУВ

Редакційна колегія:

Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації

Т. Гранчак, заввідділу політологічного аналізу

Н. Вітушко, заввідділу електронних технологій обробки інформації

Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів

Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова

Видається з 01.01.1998 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Виходить двічі на місяць

Матеріали друкуються українською та російською мовами

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати тексти

Передрук – тільки з дозволу редакції

Адреса редакції:

НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-25-48, (044) 525-61-03

E-mail: siaz@pochta.ru

www.nbu.gov.ua/siaz.html

ЗМІСТ

Коротко про головне

Уряд схвалив Стратегію розвитку системи управління державними фінансами 4

Уряд схвалив Концепцію створення системи державної підтримки експорту України 5

Аналітика

Бондаренко В.

1025-річчя хрещення Київської Русі: політичні аспекти свята духовності 6

Ворошилов О.

Тема фашизму в Україні: реальна угроза или политическая технология? 14

Правові аспекти

Бусол Е.

Народная законодательная инициатива «народное вето» –
разновидность отклоняющего референдума 20

Економічний ракурс

Пальчук В.

Урожай зернових у 2013 р. очікується на рівні 54 млн т. 29

Симоненко О.

Авіаційна галузь України: сучасний стан і перспективи розвитку 36

Тарасенко Н.

Розробка сланцевих родовищ в Україні: досягнення і проблеми. 46

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти 60

Загальна характеристика наукової і науково-технічної діяльності 62

Діяльність науково-дослідних установ 63

Альтернативні джерела енергії 64

Інформаційно-комунікаційні технології 65

Освіта та кадрове забезпечення в Україні 65

Охорона здоров'я 68

Наука і влада 70

Проблеми інформатизації

Матеріали до Міжнародної наукової конференції «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8–10 жовтня 2013)

Гранчак Т.

Становлення бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації 75

Уряд схвалив Стратегію розвитку системи управління державними фінансами

Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію розвитку системи управління державними фінансами. Відповідне розпорядження прийнято 1 серпня 2013 р.

Цей нормативно-правовий акт підготовлено з метою визначення основних напрямів і шляхів розвитку системи управління державними фінансами на період до 2017 р.

До складових системи управління державними фінансами, необхідність розвитку яких знайшла відображення в проекті Стратегії, належать:

- державна податкова політика;
- середньострокове бюджетне прогнозування і планування, програмно-цільовий метод, стратегічне планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів;
- управління ліквідністю державних фінансів і державним боргом;
- квазіфіскальні операції;
- система бухгалтерського обліку в державному секторі;
- система державних закупівель;
- державні інвестиції;
- державний внутрішній фінансовий контроль;
- незалежний зовнішній фінансовий контроль;
- протидія корупції у сфері державних фінансів;
- доступ громадськості до інформації з питань бюджету.

Зміст, складові, структура та обсяг коштів проектів Стратегії і Плану заходів з її реалізації визначено за результатами проведення засідань робочої групи з розвитку системи управління державними фінансами, обговорень на рівні експертів зацікавлених органів, а також консультацій з представниками програми Єврокомісії СІГМА.

Очікується, що важливим наслідком прийняття акта буде відновлення фінансового співробітництва між урядом України та Європейським Союзом у рамках угод про фінансування програм секторальної бюджетної підтримки ЄС, що на сьогодні передбачають надання на безоплатній і безповоротній основі до бюджету України фінансових ресурсів у сумі до 210 млн євро протягом 2013–2015 рр. для підтримки реалізації державної політики у сферах енергетики, енергоефективності, стандартизації, охорони довкілля, транспорту та управління кордоном (*Урядовий портал (www.kmu.gov.ua). – 2013. – 2.08*).

Уряд схвалив Концепцію створення системи державної підтримки експорту України

Кабінет Міністрів України схвалив підготовлену Міністерством економічного розвитку і торгівлі України Концепцію створення системи державної підтримки експорту України. Відповідне розпорядження прийнято 1 серпня 2013 р.

Виступаючи на засіданні уряду, міністр економічного розвитку і торгівлі України І. Прасолов повідомив, що Концепція має на меті створення в Україні дієвої інтегрованої системи державної підтримки експорту, що сприятиме успішній інтеграції вітчизняної економіки у світовий економічний простір.

«Реалізація Концепції дасть змогу вирішити важливі питання у сфері експортної діяльності через формування комплексу заходів державного стимулювання експортерів, виконання яких створить сприятливі економічні, правові, організаційні умови для розширення експорту», – підкреслив міністр.

За його інформацією, Концепцією, зокрема, передбачено оптимізацію товарної структури експорту в напрямі нарощення частки продукції з високим рівнем доданої вартості, а також географічна диверсифікація традиційного експорту товарів українського походження, що ґрунтується на аналізі попиту на закордонних ринках і виявленні найбільш перспективних з них.

Міністр повідомив, що після схвалення Концепції Мінекономрозвитку разом з іншими зацікавленими центральними органами виконавчої влади буде розроблено план заходів щодо її реалізації. При цьому І. Прасолов зазначив, що при формуванні плану заходів значну увагу буде приділено, зокрема, фінансовій підтримці вітчизняних виробників, впровадженню сучасних механізмів такої підтримки з урахуванням кращого світового досвіду (*Урядовий портал (www.kmu.gov.ua). – 2013. – 3.08*).

1025-річчя хрещення Київської Русі: політичні аспекти свята духовності

27–28 липня Україна відсвяткувала 1025-річчя хрещення Київської Русі.

З ініціативи Посольства України при святому престолі й за підтримки УГКЦ в Італії в головному католицькому храмі світу – базиліці Святого Петра в Римі відбулося урочисте богослужіння з нагоди відзначення 1025-річчя хрещення Київської Русі, яке очолив апостольський візитатор для українців греко-католиків в Італії та Іспанії владика Діонісій (Лявович). Про це УНН повідомили в прес-службі Львівської міськради.

У заході взяли участь посол України у Ватикані Т. Іжевська, дипломати Посольства, пасторальний координатор для українських іммігрантів в Італії о. Марко Семенген, інші українські священнослужителі, сестри-служебниці Непорочної Діви Марії, настоятелька Тереза Слота, радник з релігійно-єкуменічних питань міського голови Львова Т. Дзюбанський, представники української громади й ЗМІ, зокрема «Ватиканського радіо» тощо.

Звертаючись до присутніх, владика Діонісій зазначив, зокрема, величезне історичне значення хрещення Київської Русі, що символізувало духовне єднання і належність України до сім'ї європейських християнських народів. Наприкінці богослужіння біля вівтаря святого Еразма з мозаїчними зображеннями святих рівноапостольних князя Володимира й княгині Ольги було урочисто розміщено символічну свічку.

З нагоди 1025-річчя хрещення Київської Русі по всій країні відбулося близько 200 культурних і релігійних заходів. Столиця порадувала киян і гостей міста відкриттям великої кількості виставок, серед яких документальна виставка «Духовні святині Києва», що відкрилася в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України; «Скарби Лавр України» – у Музейно-виставковому центрі «Музей історії міста Києва»; «Рафаїл Заборовський, митрополит Київський, Галицький і всієї Малої Русі (1731–1747)» – у Національному заповіднику «Софія Київська»; «Велике та величне – поруч» – у Мистецькому арсеналі та ін. Учасником двох останніх виступила Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України, яка представила унікальні примірники стародруків і рукописних книг зі своїх фондів, зокрема визначну рукописну пам'ятку староукраїнської літературної мови й мистецтва, переклад Євангелія так званою простою мовою, досить близькою до народної – Пересопницьке Євангеліє (1556–1561), на якому під

час інавгурації присягали президенти України Л. Кравчук, Л. Кучма, В. Ющенко і В. Янукович.

На Співочому полі Печерського ландшафтного парку відкрили тематичну виставку квітів, на Хрещатику відбувся святковий концерт за участі відомих груп, кияни й гості столиці мали змогу побачити унікальне світломузичне шоу, під час якого за допомогою лазерних спецефектів було відтворено історичні події українського народу й Києва.

З нагоди 1025-річчя хрещення Київської Русі Президент України В. Янукович привітав громадян. За словами Президента, Україна, багата своєю історією та унікальними культурними досягненнями, є невід'ємною частиною християнської цивілізації, а наша столиця по праву вважається апостольським містом, яке зберегло «основи загальноєвропейської культури, політики й пам'ятну спадщину». «Ми, спадкоємці Володимирового хрещення, усвідомлюємо силу віри в нелегкі часи випробувань, через які довелося пройти в боротьбі за свою державність і незалежність», – зазначив він. В. Янукович переконаний, що український народ і надалі берегтиме глибокі християнські традиції і духовні засади Київської Русі для розквіту рідної землі. «Прошу для всіх Господнього благословення і благодаті Божої», – ідеться в привітанні.

З нагоди свята відбулися святкові урочистості. У Національному палаці мистецтв «Україна» відбулася урочиста академія. У заході, який розпочався з виступу Президента України В. Януковича, взяли участь представники влади, дипломати, члени релігійних і громадських організацій України, відомі діячі культури й науки.

Виступаючи перед духовенством, Президент України В. Янукович наголосив, що Українська держава активно співпрацює з усіма релігійними громадами, однак не дозволить окремим політикам й іноземним центрам впливу втручатися в українські справи за допомогою релігії. «Ми не допустимо використання церков і релігійних організацій деякими політичними силами у своїх вузьких інтересах. Це стосується також і закордонних центрів, які через релігійні організації іноді прагнуть впливати на внутрішньополітичну ситуацію в Україні. Адже йдеться про питання національної безпеки держави», – наголосив В. Янукович.

Президент також висловився за постійний діалог держави й релігійних організацій, він пообіцяв усю проблематику державно-церковних відносин розглядати «на постійній основі, у форматі всебічної взаємодії органів влади з релігійними організаціями». Глава держави назвав стан державно-церковних відносин важливою складовою розвитку громадянського суспільства в країні й нагадав, що сьогодні в Україні працює близько 37 тис. релігійних організацій 55 віросповідань.

Також Президент України В. Янукович з нагоди святкування 1025-річчя хрещення Русі нагородив Патріарха Московського і всієї Русі Кирила орденом

князя Ярослава Мудрого I ступеня, про що йдеться в Указі Президента, оприлюдненому в суботу, 27 липня. «За видатну церковну діяльність, спрямовану на піднесення авторитету православ'я у світі, і з нагоди відзначення в Україні 1025-річчя хрещення Київської Русі постановляю нагородити орденом князя Ярослава Мудрого I ступеня Кирила – Патріарха Московського і всієї Русі», – йдеться в документі.

У свою чергу президент Росії В. Путін під час візиту до столиці України вручив державні нагороди ієрархам Української православної церкви Московського патріархату. Так, предстоятель УПЦ (МП) митрополит Київський і всієї України Володимир удостоєний ордена Олександра Невського. Ще шість митрополитів отримали ордени Дружби й почесні грамоти президента Росії.

27 липня в Києві на Володимирській гірці біля пам'ятника святому рівноапостольному князю Володимирі відбувся урочистий молебень, у якому взяли участь президенти чотирьох держав – Росії, України, Сербії і Молдови, а також 9 з 15 глав православних помісних церков: предстоятелі Александрійської церкви – Феодор II, Єрусалимської церкви – Феоділ III, Російської церкви – Кирил, Грузинської церкви – Ілля II, Сербської церкви – Іриней, Болгарської церкви – Неофіт, Кіпрської церкви – Хризостом II; Польської православної церкви – Сава, церкви Америки й Канади – Тихон і шість офіційних делегацій. Крім того, на урочистостях були присутні члени українського уряду, представники київської влади.

Президент Білорусі О. Лукашенко, чия присутність на святкуванні анонсувалася, не приїхав. У Посольстві Білорусі в Україні відмовилися повідомити причину відсутності О. Лукашенка на урочистих заходах у Києві. Утім, на думку ряду політиків і експертів, не виключено, що білоруський лідер не схотів брати участь у зустрічі, яка «нічого не вирішує». «О. Лукашенко нещодавно був у Києві – відбулася дуже тепла зустріч. Сьогодні Патріарх Кирило поїде в Мінськ. Не потрібно роздувати з мухи слона», – прокоментував ситуацію перший заступник фракції Партії регіонів М. Четов.

Після молебню В. Янукович прийняв президента Росії в приміщенні Адміністрації Президента. Президент назвав спільні урочистості з нагоди 1025-річчя хрещення Київської Русі святкуванням єднання українського й російського народів і подякував В. Путіну за приїзд. «Я вдячний, Володимире Володимировичу, Вам особисто за те, що Ви такою командою сьогодні приїхали в Україну разом з нами відзначити це прекрасне свято єднання наших народів», – зазначив глава Української держави на початку двосторонньої зустрічі з В. Путіним. В. Янукович додав, що цього дня в багатьох українських містах відбуваються святкові заходи. Він також окремо підкреслив важливість участі в цьогорічному святкуванні президентів ряду інших країн. «Участь наших колег-президентів, наших дружніх православних держав – теж дуже значова подія», – підкреслив В. Янукович.

В. Путін, зі свого боку, подякував Президенту України за можливість зустрічі на цьому святі. «Це дійсно наше спільне велике свято, яке нагадає

нам про нашу спільну єдність, говорить про наші спільні корені, нагадує про те, що нами дуже багато що було зроблено в попередні століття разом і що ми разом досягли видатних результатів в облаштуванні нашої, тоді ще загальної вітчизни, у розвитку наших територій, наших країн. Сьогодні ситуація інша, але ми сповнені рішучості разом працювати, спираючись на все те, що було зроблено нашими попередниками», – сказав він.

Однак оглядачі звернули увагу, що зустріч двох президентів тривала не довші чверті години. Крім стандартних вітань і запевнень у «тісній співпраці» двох держав, єдиним, що привернуло увагу спостерігачів, стала заява В. Путіна про актуальність проблем безпеки, де наразі «дуже багато загроз і викликів перед нашими країнами».

Експерти наголошують на тому, що значно більше часу В. Путін був присутній на конференції «Православно-слов'янські цінності – основа цивілізаційного вибору України», організованій лідером громадського руху «Український вибір» В. Медведчуком, де російський президент виступив зі змістовною промовою, у якій закликав до «тісної інтеграції російської та української економік».

Голова правління Українського незалежного центру політичних досліджень Ю. Тищенко вважає, що В. Путін демонстративно приділив так мало уваги своєму колезі В. Януковичу, віддавши перевагу участі в конференції проросійської громадської організації. «З боку В. Путіна це, безумовно, політичний тролінг В. Януковича. Але Кремль явно переоцінює впливовість В. Медведчука, коли робить ставку на нього й на ідею референдуму з історичного вибору України», – зауважила Ю. Тищенко.

У свою чергу експерт Інституту соціальних технологій «Соціополіс» Я. Макітра вважає, що В. Путін не просто демонстрував В. Януковичу, що Москва не підтримуватиме його на президентських виборах 2015 р. Політтехнолог упевнений, що глава Російської держави намагався своєю поведінкою «показати себе господарем на українській території, де він може собі дозволити порушувати протокольні формальності й приділяти маргінальній громадській організації більше уваги, ніж своєму українському колезі». Варто відмітити, ще це вже не перше порушення протоколу зустрічі з боку російського президента. Так, улітку 2012 р. він, запізнюючись на зустріч з В. Януковичем у Ялті на чотири години, спочатку відвідав клуб байкерів «Ночные волки».

«Чи можна уявити собі таку “дипломатію” в Євросоюзі, щоб, наприклад, канцлер Німеччини після 15-хвилинної зустрічі з Королем Іспанії демонстративно поїхав на конференцію баскських сепаратистів? Та ніколи, жодному європейському лідеру таке навіть не прийде в голову!» – обурився у зв'язку із ситуацією нардеп В. Балага.

Як зазначив президент Української асоціації релігійної свободи В. Єленський, українська влада не зробила акцентів, що саме й чому українці

святкують, тому, на його думку, складається враження, що церковне свято перетворилося на політичне. «Це святкування задумувалося як подія, де в центрі уваги буде український Президент В. Янукович. Однак Москва перехопила ініціативу й нав'язала свій сценарій святкування хрещення Русі. І тепер вся увага прикута до російського президента Путіна й Московського патріарха Кирила», – зауважив В. Єленський.

Більш предметним виявився діалог В. Путіна з В. Януковичем у Севастополі, куди президенти вирушили для святкування Дня Воєнно-морського флоту двох країн. Туди вони вирушили на одному літаку, там також пересувалися на спільному транспорті: до Херсонесу на освячення дзвону приїхали на одному авто, а оглянути бойові кораблі обох флотів вони вийшли в море на адміральському катері. «Знаєте, скільки часу в них було поговорити, – розповів один із членів української делегації. – Про все: і про газ, і про Митний союз, і про модернізацію ЧФ РФ (переозброєння. – Ред.)». Останній пункт, за словами джерела, був ключовим. «Уся справа в тому, що для Росії, в умовах ескалації конфліктів на Близькому Сході, переозброєння ЧФ є одним із болючих питань. А в угоді від 1997 року про оренду українських земель під базування ЧФ такого пункту не передбачено», – сказав політолог В. Карасьов. В. Путін запропонував В. Януковичу перегляд газових контрактів в обмін на дозвіл модернізації флоту.

Що ж до святкування 1025-річчя хрещення Київської Русі, то більшість українських експертів сходяться на думці, що нинішні урочистості були занадто політизованими. Експерти одноставно розкритикували й надмірні заходи безпеки і «відокремленість церкви від вірян», яку, на їхню думку, продемонстрували організатори святкувань 1025-річчя хрещення Русі. Так, було перекрито прохід простим вірянам на Володимирську гірку. Помолитися у святому місці можна було тільки за спеціальними перепустками, проте навіть з ними на захід потрапили не всі. На майданчик біля монумента Володимиру, крім церковників, пропускали тільки міністрів і дипломатів. Усім іншим віруючим Українська православна церква Московського патріархату ще напередодні молебна рекомендувала не приходити без запрошень та запропонувала подивитися урочистий молебен по телевізору. Про це на прес-конференції повідомив прес-секретар предстоятеля УПЦ (МП) протоієрей Георгій.

«Церква не рекомендує тим, у кого немає запрошення, намагатися потрапити на Володимирську гірку, тому що ми знаємо, що там буде кілька президентів, а також офіційні делегації різних країн, яких посилено охоронятимуть», – заявив голова Синодального інформаційно-просвітницького відділу протоієрей Георгій (Коваленко).

На переконання експерта Інституту соціальних технологій «Соціополіс» Я. Макітри, «це свідчить, що РПЦ стала такою собі державною структурою, де церковні ієрархи за прикладом влади відділили себе від прочан і суспільства». Він вважає, що заходи безпеки були неадекватні ймовірним за-

грозам високих російських гостей, але цілком відповідали «уявленням політиків та церковників про свій власний комфорт».

Вказує на зміщені акценти свята в політичний бік і політолог О. Палій. «Великі гості важливіші, ніж саме усвідомлення значення цього свята. Ці гості та їх безпека затінили самих вірян. Це радянський пережиток, коли робили все, аби вислужитись», – наголошує експерт.

При цьому варто зазначити, що згідно з даними соціопитування, проведеного експертами Центру ім. Разумкова, 67 % українців називають себе віруючими, 70 % вважають себе православними християнами і 52 % стверджують, що відвідують богослужіння на релігійні свята. Проте, як зауважує директор соціальних програм Центру ім. Разумкова А. Биченко, поняття «віруючий» для більшості українців є простою формальністю. Тому, на переконання експерта, і свято хрещення Русі сприймається громадянами України швидше як привід, ніж як релігійно значуща дата. «Я не впевнений, що це буде великим святом для українців. ...Бо свято швидше політичне, ніж релігійне», – прогнозував А. Биченко напередодні урочистих заходів.

Іншої точки зору дотримується депутат Київради, «регіонал» О. Омеляненко. На його переконання, День хрещення Русі – одне з найбільших і найсакральніших свят в історії України, яке за своєю значущістю переважає навіть День незалежності і найближчим часом має бути визнане державним.

«День хрещення Русі – це свято, яке змінило не тільки духовність народу, а й його ментальність і історичний розвиток. Я вважаю, що це одне з найголовніших свят, і його можна ставити в один ряд з Великоднем і Різдвам. Навіть Президент хоче прирівняти його як державне свято до Дня незалежності, бо цей день став основним фактором відродження української держави, хай навіть під назвою Київська Русь. А той самий День незалежності – це день незалежності від чого?» – зауважив О. Омеляненко.

На важливості Дня хрещення Русі наголошує і народний депутат від фракції «Батьківщина» О. Бригинець. Однак він має на увазі «справжнє Хрещення Русі, що відбулося за князя Аскольда». Нинішню дату – 1025-річчя – депутат вважає «більш угодною Росії».

«Для мене факт хрещення Русі дуже важливий, але ми ж знаємо, що хрещення Володимира – це друге хрещення. У 2015 р. буде 1150 років від дня Хрещення Русі Аскольдом. І це буде справді кругла дата, визнане всіма церквами свято. Ті перші християни були вбиті, і на місці цього вбивства Володимир потім збудував славнозвісну Десятинну церкву», – наголосив О. Бригинець.

На переконання депутата, святкування стало шансом для Президента В. Януковича зібрати поважних представників з інших держав в Україні. Крім того, як зауважує політолог В. Стоякін, свято стало нагодою для вирішення українських внутрішньополітичних проблем.

«ВО “Свобода” продемонструвала українським виборцям, як вона завзято бореться з російським імперіалізмом в особі Путіна і патріарха, відповідно

Партія регіонів і Президент демонструють своєму електоратові, як вони цінують православ'я. А насправді, всі вони вирішують свої політичні проблеми з орієнтацією на майбутні вибори», – переконаний політолог.

Водночас, як зазначає В. Стоякін, вирішити нагальні зовнішньополітичні проблеми ця подія не допоможе. «Україна – православна країна, і для більшості найближчих сусідів це свято сумнівне, бо вони католики. Крім того, у Європі про релігію взагалі краще не згадувати. А заявлені візити трьох президентів для України нічого не означають: з Путіним нічого вирішити не вдасться, із Сербією в Україні ніяких стосунків немає, а з Молдовою про щось домовлятися серйозно немає сенсу, бо це “держава без перспектив”», – упевнений експерт.

«Те, що відбувається сьогодні – це антитеза справжньому церковному святу. Про віру, маючи намір святкувати річницю, ніхто не говорить, зате дуже багато говорять про політику. Ще згадують про слов'янську культуру, історію. Але святкування мають виключно політичний характер – це антитеза того, що задумував князь Володимир у 988 р. Він скликав киян до хрещення, а тут, як ми знаємо в день святкування, кияни, віруючі навіть підійти до пам'ятника святого князя не зможуть – всі, і центр Києва перекритий заради руху урядових і чиновницьких кортежів», – обурюється релігієзнавець, історик Т. Антошевський.

Утім, попри критичні зауваження, складно не погодитись із думкою керівника Інституту медіа-моделювання та політико-економічного аналізу «Перспектива» Є. Черненка, який звернув увагу на те, що сьогодні «на відміну від святкувань, припустимо п'ятирічної давності, не відчувається якогось напруження в суспільстві. Немає відчуття, що для когось це свято може бути зайвим. У цьому, звичайно, є певна заслуга чинної влади. Президент В. Янукович проводить дуже тонку, тактовну політику стосовно всіх конфесій, і не можна сказати, що сьогодні держава якось втручається в міжконфесійні відносини. Влада прагне вести рівний діалог з представниками всіх конфесій, представлених в Україні. І це, враховуючи релігійне різноманіття України, дуже правильна політика», – зазначив експерт. Він переконаний що, святкування хрещення Київської Русі сьогодні розглядається в контексті не так релігійного свята, як свята становлення української державності й української ідентичності.

«Історично склалося, що християнство – це релігія, перш за все, європейська. І святкуючи 1025-річчя хрещення Київської Русі, ми святкуємо також і річницю європейської ідентичності нашої держави», – зазначив Є. Черненко. На його думку, такий масштабний захід, як ювілей хрещення Київської Русі, формує позитивний імідж нашої держави у світі.

Політичний присмак свята підтверджує і досить різка та жорстка оцінка Російським інститутом стратегічних досліджень (РІСД) Послання Президента України В. Януковича Верховній Раді, зокрема в аспекті його висловлювань щодо святкування 1025-річчя хрещення Київської Русі, «де Президент України вживає слово “християнізація”, і ні слова не згадав про православ'я».

Наукова установа, що надає аналітику і рекомендації для російського президента, Держдуми, Ради Федерації і Ради безпеки РФ, фактично звинуватила Президента України в зradі православних і слов'янських цінностей.

Так, доктор історичних наук, заступник директора РІСД Т. Гузенкова, у висловлюваннях В. Януковича побачила «обережну спробу сформулювати символічно-ціннісні обґрунтування європейського вибору України».

Загалом, московські експерти особливу увагу звертають на такі витяги з послання: «Християнізація Русі-України стала новим етапом національної історії», оскільки позначила «європейську приналежність» української держави. Вимогою сучасного етапу є інтеграція України у світ, і перш за все, європейські структури. Такий контекст дасть змогу «зберегти культурну та історичну спадщину українського народу». Водночас необхідно обмежити експансію «низькопробної теле- і кінопродукції» з Росії, яка «розмиває національні традиції України».

У цьому контексті варто очікувати нової порції критики від російських експертів у бік Президента України у зв'язку з тим, що, як стверджують фахівці, В. Янукович «закинув найпотужнішу ідеологічну подачу в бік В. Путіна, назвавши Київську Русь Українською, відкриваючи святкові заходи з нагоди 1025 років хрещення Київської Русі».

«Прийняття християнства, як державної релігії, було доленосним історичним фактом, який вивів Українську Русь на новий рівень, визначив її місце в полі християнських держав, дав потужний поштовх для розвитку української культури», – сказав В. Янукович.

Що стосується анонованих опозиційними партіями та громадськими організаціями протестних акцій, вони не стали масштабними та не зібрали великої кількості прибічників.

Так, із самого ранку 27 липня в центрі Києва відбулися нечисленні протести. На Європейській площі, біля готелю «Дніпро», партія «Свобода» провела мітинг проти приїзду до Києва президента Росії і патріарха Російської православної церкви на молебень.

Паралельно з пікетом «свободівців» власну акцію до річниці хрещення Русі в Києві провели представники Народного руху України та «Нашої України». Двадцять активістів розташувалися на вході до готелю «Дніпро». 10 кв. м їм виділили на проведення акції в КМДА. Їх територію огородили фішками та заборонили із символікою виходити за них.

Треба зазначити, що грубих порушень громадського порядку під час православних урочистостей не було зареєстровано.

Експерти сходяться в одному: святкування 1025-річчя хрещення Київської Русі стало гарною нагодою для президентів Росії та України особисто обговорити питання, які назріли у відносинах між двома державами. Для більшості ж громадян та віруючих більш цікавими виявилися святині Києва, а також можливість помолитися в храмах.

«Ніколи не подумала б, що заради релігійного свята можна так прикрасити місто. Дуже вразило, що багато людей, як молодих, так і старших, ідуть до храмів. У наш час, а особливо в країні, де багато соціальних проблем, це велика рідкість. Я й сама побувала в Михайлівському соборі, Лаврі, Софії – дуже красиво», – прокоментувала святкові заходи в Києві гостя з Франції.

Позитивний настрій людей і відіграв основну роль у тому, що практично всі заходи пройшли в спокійній обстановці. Для віруючих ці дні стали святом духовності (*Radio «Свобода»* (<http://www.radiosvoboda.org/content/article/25058230.html>). – 2013. – 27.07; *УКРінформ* (http://www.ukrinform.ua/ukr/news/hreshchatik_vidsvyatkuvav_1025_richchya_hreshchennya_kiiivskoi_rusi_fotoreportag_1849002). – 2013. – 28.07; *РБК-Україна* (<http://religii.rbc.ua/ukr/upts-ne-rekomenduet-veruyushchim-pyatatsya-uchastvovat-v-molebne-23072013>). – 2013. – 23.07; *Корреспондент* (<http://ua.korrespondent.net/business/career/1585770-sinod-rpc-u-kievo-pecherskij-lavri-zapropounav-zrobiti-den-hreshchennya-rusi-vihidnim>). – 2013. – 28.07; *Українська правда* (<http://www.pravda.com.ua/news/2013/07/28/6995092/>). – 2013. – 28.07; *Подробности* (<http://podrobnosti.ua/podrobnosti/2013/07/28/920153.html>). – 2013. – 28.07; *Deutsche Welle* (<http://www.dw.de/16979823>). – 2013. – 27.07; *Сьогодні* (<http://www.segodnya.ua/ukraine/CHto-sulit-Ukraine-sostoyavshiysya-vizit-Putina-i-pochemu-ne-priehal-Lukashenko-450785.html>). – 2013. – 29.07; *УНН* (<http://www.unn.com.ua/uk/news/1235562-u-bazilitsi-svyatogo-petra-v-rimi-vidbulosya-bogosluzhinnya-do-1025-richchya-khreshchennya-kiyivskoyi-rusi>). – 2013. – 29.07).

О. Ворошилов, ст. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ, канд. ист. наук

Тема фашизма в Україні: реальная угроза или политическая технология?

О росте «фашистской угрозы» в Украине заговорили после последних парламентских выборов, по результатам которых ВО «Свобода» прошла в Верховную Раду.

С тех пор представители Партии регионов и «левых» политсил неоднократно обвиняли «правые» партии и организации, в том числе и «Свободу», в фашизме. Затем противники националистов даже устроили по всей стране «антифашистские митинги» для борьбы с «фашизмом». Закончилось это известными событиями 18 июня и инцидентом с журналистами.

Впрочем, «антифашисты» настаивают на том, что «инициатива проведения антифашистских акций в современной Украине актуальна, как никогда. Уже не первый год мы наблюдаем, как поднимает голову неонацизм, неуклюже маскирующийся под “национал-патриотов”. Издательства над ветеранами Вели-

кой Отчужденной, запреты на символы Победы, стычки с милицией 9 мая стали уже неотъемлемыми элементами ленты украинских новостей». «Антифашистские марши – это смотр сил и демонстрация единства здоровых сил украинского общества, это предостережение от беспамьятства и возрождающегося национал-фашизма», – подчеркивает обозреватель интернет-издания «Сводка.нет».

Несколько позже лидер парламентской фракции Партии регионов А. Ефремов выступил в Верховной Раде Украины с заявлением, посвященным Дню скорби и памяти, в котором призвал не допустить проявления неофашизма в Украине.

А глава «Международного антифашистского фронта» В. Колесниченко заявил о том, что в Украине в ближайшее время будет создан специальный Центр по розыску нацистских преступников. Стоит обратить внимание на то, что Фронт является межфракционным депутатским объединением.

В пресс-службе Партии регионов, ссылаясь на слова нардепа, говорится о том, что создание такого центра обусловлено появлением довольно большого количества запросов с польской стороны относительно допросов лиц, которые проживают на украинской территории и могут быть причастными к преступлениям, связанным с нацистской и неонацистской идеологией. До этого в Украине не был создан орган, который мог быть следить за такими лицами и заниматься расследованием их деятельности.

Во время своего выступления В. Колесниченко обратил внимание на то, что принятие решение о создании подобного центра является попыткой усовершенствовать механизм сотрудничества в сфере борьбы за справедливость, так как на сегодняшний день многие нацистские преступники ещё не понесли соответствующее наказание.

Также СМИ информируют о том, что граждане Украины, объединившиеся в «Фэйсбуке» в «Группу поддержки Вадима Титушко», приняли решение создать общественное движение «Антифашистский народный фронт» (АНФ). О своем участии в данном движении также заявили политический клуб «Альтернатива», МОО «Гражданский союз» и журналистское объединение «Честные СМИ – честная политика».

Инициаторы создания АНФ объясняют данное решение осознанием того факта, что «в последнее время фашизация украинского общества идет ускоренными темпами, началась также фашизация государственных структур. Более того, если раньше фашисты стеснялись признавать себя фашистами, то ныне развернулась информационная кампания, очевидной целью которой является придание негативного оттенка термину “антифашизм” и реабилитации термина “фашизм”».

Член политклуба «Альтернатива» Р. Ищенко убежден, что сегодня такое движение, как Антифашистский народный фронт, является наиболее удобной формой взаимодействия, поскольку, не нарушая ничьей автономии, способно объединить партийные, общественные, профессиональные организации и

даже отдельных лиц. Он считает, что только вокруг идеологии антифашизма могут объединиться «коммунисты и монархисты, евреи и черносотенцы, либералы и консерваторы, украинофилы и украинофобы. ...Сейчас практически в каждом городе страны есть группы, общественные объединения и даже партийные организации, имеющие среди своих целей борьбу с угрозой украинского фашизма. При этом они зачастую не только не дружат, но прямо враждуют между собой. Наша задача – наладить связь и координацию действий этих организаций именно по антифашистской части».

Следует отметить, что ростом влияния в Украине радикальных организаций обеспокоены и за рубежом. В частности, в адрес главы Европарламента поступило письмо от 30 членов израильского Кнессета. В нем содержалась просьба объявить бойкот украинскому радикально-националистическому объединению «Свобода». «Националистические настроения на Украине растут, и вызывают опасения за судьбы проживающих там евреев и русских. Все эти настроения подогреваются неонацистским объединением “Свобода”. К сожалению, на последних парламентских выборах 10 % голосов было отдано именно этому объединению. Вызывает шок то, что объединение не запрещается властями. К тому же они тесно сотрудничают с двумя оппозиционными партиями Украины.

Представители объединения занимаются клеветой и угрозами в адрес евреев и русских. Достается от них и другим национальным группам. Главная идеология этого объединения – это нацистские идеи и открытое провозглашение массовых убийств. Они называют героями тех, кто в годы войны сотрудничал с фашистами», – говорится в письме.

Впрочем, официально в Украине не зарегистрировано ни одной организации с фашистской идеологией. Так, в регистрационной службе Главного управления юстиции в Волынской области рассмотрели запрос депутата областного совета, «свободовца» А. Быка о наличии и деятельности в Волынской области зарегистрированных фашистских или нацистских организаций. Об этом сообщила пресс-служба областной ячейки партии ВО «Свобода». «Согласно данным Реестра субъектов Минюста (раздел “Общественные объединения”) и информации, которая поступила от регистрационных служб территориальных управлений юстиции о наличии зарегистрированных фашистских и нацистских организаций, установлено отсутствие официально зарегистрированных вышеуказанных организаций», – сообщается в письме депутату за подписью и. о. начальника регистрационной службы М. Микитюк.

В данном контексте можно привести мнение о нынешней политической ситуации в Украине первого Президента Украины Л. Кравчука. «Я пытался разобраться, звонил по областям и спрашивал, есть ли у них фашистские организации. Оказывается – нет, а депутаты борются против фашизма, устраивают митинги, которые потом заканчиваются избиванием журналистов», – отметил политик. «В какой стране есть правящая партия, которая выходит на улицы и призывает бороться против фашизма, которого нет? У правящей партии

есть власть. Фашизм запрещен законом. Обратитесь в ГПУ. Люди так заболтались и задрались, что потеряли чувство меры. Смотреть на этот театр абсурда становится горько», – добавил Л. Кравчук.

Следует отметить, что большинство экспертов и обозревателей СМИ нынешнюю актуализацию темы фашистской угрозы в Украине рассматривают как политтехнологический прием в свете приближающихся президентских выборов 2015 г.

Так, обозреватель «Сводки Украинских и Мировых Новостей» утверждает, что уже начата раскрутка главной пропагандистской темы выборов-2015. «Языковой вопрос, который раньше исправно мобилизовал электорат Януковича и Партии регионов, за последние годы основательно затаскали. Теперь на вооружение взяли тему фашизма. Цель – экзальтировать общественные настроения под действием воображаемой угрозы прихода к власти неонацистов, под которыми подразумеваются представители националистических политсил. Прежде только – члены партии Свобода и ее руководитель О. Тягнибок. Относительно В. Кличко, вероятно, будет отработываться тема его связей на Западе, которую выведут на запугивание постсоветского избирателя рукой Вашингтона и разрушительными цветными революциями. По аналогичному сценарию могут пустить и А. Яценюка», – говорит обозреватель. В итоге избиратели Юга и Юго-Востока «получат два мобилизующих, доводящих до истерики образа – бандеровец-фашист и агент Запада, разжигатели гражданской войны». Делается вывод о том, что на этапе агитации технологической основой выборов станет нагнетание в стране антифашистской и антизападной истерии.

Также отмечается, что стратегической целью является разочарование избирателей в «демократической оппозиции» и «создание на выборах дуализма Янукович – Тягнибок, с последующей уверенной победой В. Януковича над “фашизмом”».

Более подробно в данном ключе высказывается обозреватель В. Скачко. Он отмечает, что, с одной стороны, власть создала «Свободу» сначала для раскола оппозиции, а потом для того, чтобы вывести О. Тягнибока во второй тур президентских выборов-2015 и гарантированно его победить. «Власть может так “допокращиваться” в экономике и в социальной сфере, что к следующему предвыборному году станет ясно, что победить Януковича может любой. Кроме фашиста. Вот с Тягнибоком и валандаются, что уже похоже на детские игры с огнем у пороховой бочки.

...С другой – яшание с неонацистами, которые, никого не стесняясь и ни от кого ничего не скрывая, выводят свою идеологию и практику из гитлеровской партии и ОУН, которая являлась союзницей гитлеровцев во Второй мировой войне, бросает на украинскую власть нехорошие тени. Очень нехорошие и чреватые непредсказуемыми последствиями – вплоть до объявления нерукопожатными», – говорит обозреватель.

В. Скачко прогнозирует, что «Свободе» предстоят нелегкие времена борьбы за Украину «в полуподполье»: «Власть по-прежнему одной рукой будет ее

всячески поддерживать и гальванизировать, чтобы уберечь как удобного спарринг-партнера и покорного мальчика для битья. А другой – попытается дистанцироваться от “Свободы”, чтобы входить в “дружную семью цивилизованных народов” без имиджа союзника антисемитов, фашистов и погромщиков».

В свою очередь обозреватель «Української правди» отмечает, что размер электорального ядра О. Тягнибока и уровень конкуренции не позволяет ему посягать на президентское кресло. «На стороне Тягнибока – его удобство для власти. Он – просто мечта Януковича как спарринг-партнер, единственный из оппозиционных кандидатов, кто в случае выхода во второй тур проигрывает Януковичу. Он – гениальная страшилка “коричневой чумы” как для украинских избирателей Востока, России, так и для правящих элит западных стран. На его фоне Виктор Федорович будет казаться чуть ли не гением демократии.

Поэтому его однопартийцам с “яркими” политическими лозунгами и заявлениями давно дан “зеленый свет” на всех ток-шоу и в разных залах даже юго-восточной Украины», – говорит обозреватель.

Отсюда делается вывод, что тема «фашизм и антифашизм» будет и в дальнейшем охотно разыгрываться политтехнологами власти и освещаться всеми СМИ; что электорат «Свободы» будет мобилизованным, мобилизуя тем самым электорат регионалов и коммунистов.

В этой связи политолог К. Бондаренко обращает внимание на то, что многие провластные политтехнологи хотят, чтобы О. Тягнибок вышел во второй тур президентских выборов, чтобы работать на антитезе фашизм – антифашизм. «Но это – ошибка. Знаю Тягнибока со студенческих времен. Он не так прост, как кажется. Не будет играть по сценариям, которые для него приготовили. Он – замечательный актер, умеет перевоплощаться, обладает даром убеждения, харизмой. Однако победить не сможет. Ему надо перестать быть “бандеровцем”, изменить партию и программу. Двух лет для этого мало», – считает К. Бондаренко.

О том, что сейчас в Украине антифашизм используется в качестве политтехнологии, говорил на встрече с представителями СМИ и лидер Компартии Украины П. Симоненко.

Он, в частности, отметил, что «Компартия обеспокоена ростом фашистской угрозы и будет продолжать делать все от нее зависящее для противодействия неонацистским тенденциям в Украине, которые, к сожалению, усиливаются. Но участвовать, извините на слове, в клоунаде мы не будем.

Совершенно очевидно, что партия власти начала подготовку к президентским выборам, “антифашизм” же выступает в качестве политтехнологии. Власти просто больше не с чем идти к избирателям. Экономическая и социально-экономическая политика провалены. Обещания относительно государственного статуса русского языка и сближения с Россией, интеграции в ЕЭП и Таможенный союз не выполнены. Вот и вынули из рукава Тягнибока – удобно-

го спарринг-партнера, которого сами же близкие к власти олигархи вскормили и взрастили.

Все же понимают, что бывшая еще совсем недавно маргинальной “Свобода” никогда бы не оказалась в парламенте, если бы не получила финансирование и если бы ее целенаправленно не пиарили в олигархических медиа. Олигархи одной рукой раскручивают национал-экстремистов из “Свободы”, а другой – разворачивают “борьбу с фашизмом”».

«Я не раз говорил и еще раз повторю: это крайне нечистоплотные и очень опасные политтехнологии. Предоставляя всеукраинскую трибуну “свободовцам”, олигархи фактически спонсируют пропаганду нацистских и фашистских идей», – подчеркнул лидер КПУ.

Впрочем, как отмечает в своем блоге В. Притула, «пока украинская власть “борется” с мифической “фашистской угрозой” со стороны оппозиции, настоящие фашисты отыскались в тылу – в Крыму, который безапелляционно считается “базовым регионом” правящей партии. Более того, в городе-герое Керчи, где за регионалов и ее почетного председателя традиционно голосует под 80 % горожан. И где действует аж два “Антифашистских комитета” (регионалов и коммунистов)».

Сообщается, что местные журналисты с kercn.fm обнаружили в социальных сетях группу, насчитывающую около 2 тыс. членов, которые называют себя активистами «ВОПД РНЕ Малороссия». («Русское национальное единство» (РНЕ) – это известная в России и за ее пределами с середины 1990-х годов неонацистская группировка, откровенно пропагандирующая нацистские идеи и символы).

Как оказалось, в Крыму действует как минимум два отделения «ВОПД РНЕ Малороссия» – в Керчи и Севастополе.

Керченские неонацисты особенно активны, в Интернете они выставили десятки фотографий своих тренировок – рукопашный бой, бой в горах, метание ножей, бросание «коктейлей Молотова», исследование каменоломен т. п. Люди в камуфляже фотографируются с оружием, внешне похожим на боевое, даже с гранатометом. На всех фотографиях лица затерты. «Бойцы», как они себя называют, не прячась позируют перед фотокамерами с вытянутыми в нацистском приветствии правыми руками и с флагами со стилизованной свастикой у известных историко-культурных объектов Керчи.

В целом же, несмотря на определенный рост радикальных настроений в украинском обществе (одним из последних подтверждений данного тезиса стали события во Владивке), будирование темы необходимости активизации борьбы с фашизмом большинством экспертов и обозревателей СМИ рассматривается как политтехнологический прием, используемый Партией регионов в преддверии президентских выборов, который, впрочем, вполне может сработать.

Народная законодательная инициатива «народное вето» – разновидность отклоняющего референдума

Вето (от лат. *veto* – запрещаю) – акт, приостанавливающий или не допускающий вступления в силу другого акта. Обычно правом вето обладает глава государства, который имеет право налагать вето на законы, принятые парламентом.

Абсолютное (резолютивное) вето дает право окончательного отклонения закона, принятого парламентом.

Относительное (отлагательное или суспензивное) вето лишь приостанавливает вступление закона в силу, а парламенту предоставляется право принять его повторным голосованием. При этом для окончательного принятия законопроекта в ряде парламентов требуется квалифицированное большинство голосов, например, в Российской Федерации и США – две трети голосов каждой палаты. Общее вето означает возможность отклонения акта в целом, частичное (выборочное) вето позволяет отклонять отдельные части или статьи акта.

Институтами непосредственной демократии в государственном праве являются референдум, «народное вето», народная законодательная инициатива. Рассматривая вопрос о сущности и особенностях народного вето, нельзя не сказать о его связи с референдумом, так как между референдумом и народным вето много общего с позиции прав граждан на участие в голосовании по вопросу об отмене того или иного правового акта. При этом народное вето является разновидностью отклоняющего референдума.

В теории конституционного права под «народным вето» понимается институт непосредственной демократии, предусматривающий право граждан отклонять путем голосования на референдуме принятые представительным органом государственной власти (органом местного самоуправления) и вступившие в силу законы (акты органов местного самоуправления) или их отдельные положения.

Институт «народного вето» имеет длительную историю и стал использоваться в середине XIX ст. в кантонах Швейцарии. При этом появление в этой стране «народного вето» предшествовало введению прямого избирательного права и права граждан на участие в референдуме. Впервые «народное вето» было введено в Базеле (в 1832 г.), а впоследствии – других кантонах Швейцарии. Несколько позже (в 1874 г.) институт «народного вето» был предусмотрен на общегосударственном уровне Конституцией Швейцарии. На американ-

ском континенте право «народного вето» впервые было использовано в штате Дакота (1898 г.).

На сегодняшний день так называемое «народное вето» является крайне редкой практикой среди зарубежных стран.

Рассматриваемый институт присутствует в конституциях и законодательствах 24-х штатов США, ряде швейцарских кантонов и земель ФРГ. Закреплен этот институт и в Конституции Италии, а также в большинстве уставов областей этого государства.

При этом необходимо отметить, что в настоящее время наиболее активно народное вето применяется именно в Италии, для которой также характерно, что во многих случаях народное вето направлено не против акта в целом, а против отдельных положений конкретного закона.

С инициативой проведения абrogативного референдума в отдельных странах вправе выступать сами граждане (Италия, Швейцария). А в Дании народное вето может быть инициировано только депутатами. Кроме того, в отдельных государствах (в Италии, например) органы конституционного правосудия могут признать неправомерными предложения о проведении того или иного абrogативного референдума. Заметим, что если в Швейцарии и Италии на проведение голосования в порядке народного вето распространяются общие положения законодательства о референдуме, то в землях ФРГ – общие положения законодательства о законодательной инициативе.

В Швейцарии закон считается отмененным, если за его отмену проголосовало большинство избирателей.

В Дании для отклонения закона требуется большинство принявших участие в голосовании, при условии, что против закона голосует не менее 30 % от общей численности электората. Такой же механизм предусмотрен Конституцией Берлина, а в Нижней Саксонии отмена закона осуществляется решением большинства граждан, имеющих право голоса.

Народное вето в Италии – это референдум против закона, принятого парламентом (в частности относительно законов о внесении изменений в конституцию), который назначается президентом и проводится по инициативе 500 тыс. избирателей либо по решению пяти из 20 областных советов. Если против закона проголосует более половины избирателей, участвующих в референдуме, а в голосовании примут участие более 50 зарегистрированных избирателей, закон считается отмененным. Институт народного вето прочно вошел в законодательный процесс Италии и применяется достаточно часто – примерно один раз в три–четыре года, причем на одном референдуме обычно решается судьба нескольких законов. Однако, согласно закону, народное вето нельзя проводить: 1. За год до окончания полномочий парламента. 2. Через год после его избрания. 3. В последние три месяца каждого года. В течение пятилетней легислатуры парламента народное вето может быть применено только в пределах 2,5 лет.

Кроме того, такой референдум не допускается относительно законов о налогах и бюджете, амнистии и помиловании, о ратификации международных договоров.

Можно сказать, что законодательные полномочия итальянского парламента несколько ослаблены возможностью применения «народного вето».

Сегодня институт народной инициативы принят в ряде государств (в отдельных кантонах Швейцарии, некоторых штатов США, в Италии, Латвии и т. д.), и за соответствующими референдумами признается обязательственный характер. В отличие от народного вето, которое влечет референдум по результатам исключительно законодательной деятельности парламента, предметом референдума по национальной инициативе является любой вопрос, который вообще может выноситься на референдум. Круг таких вопросов не всегда установлен конституциями и определяется.

Например, в Швейцарии конституционная процедура народного вето на уровне федерации, основывается на передаче законов и парламентских постановлений на референдум по требованию 50 тыс. избирателей или восьми кантонов. Аналогичный порядок введен относительно утверждения международных договоров. Само же народное вето далеко не всегда достигает своей цели. Начиная с 1848 г. соответствующая процедура в масштабах страны была применена около 100 раз, однако лишь в трети случаев голосование привело к отмене законов. В США процедура народного вето признана основными законами 24-х штатов.

В Латвии народное вето служит своеобразным заменителем вето президента, которое не предусмотрено, и применяется к законам, которые не вступили в силу. В то же время, в Италии и Швейцарии существуют достаточно жесткие ограничения относительно порядка иницирующего референдумов, которые отменяют действующие законы. Например, в Италии нельзя инициировать народное вето за год до окончания каденции одной из палат парламента и т. д.

В Беларуси перечень соответствующих вопросов должен быть установлен законом.

В Грузии такие вопросы закрепляются на конституционном уровне и в специальном законе.

В Македонии референдум по народной инициативе может проводиться по вопросам, отнесенным к компетенции парламента.

В Словакии, напротив, в Конституции зафиксирован круг вопросов, из которых не может проводиться референдум: основные права и свободы, налоги и государственный бюджет.

В Федеративной Республике Германия предметом референдума по народной инициативе, который проводится на уровне субъекта федерации, может быть лишь вопрос территориального разграничения между отдельными землями.

В разных странах количество избирателей, которое может инициировать петиционный референдум (референдум, который проводится по требованию определенного, предусмотренного законом количества граждан), является

разным: в Македонии – 150 тыс., Грузии – 200 тыс., Туркменистане – 250 тыс., Киргизстане, Литве, – 300 тыс., Словакии – 350 тыс.

В Беларуси референдум по народной инициативе назначается по предложению 450 тыс. граждан, которые имеют избирательные права, включительно 50 тыс. от каждой из областей и столицы. Такие референдумы уполномочены провозглашать или назначать президент – в Беларуси, Грузии, Киргизстане, Словакии, или парламент – в Литве, Македонии. Результаты референдумов считаются действительными, если в них приняли участие большинство граждан, которые имеют право голоса. Решение считается принятым, если за него проголосовало большинство из тех, кто принял участие в голосовании.

В Исландии существует следующий порядок процедуры референдума, которые являются своеобразным заменителем права президентского вето. Например, если президент не одобряет законопроект, последний все же вступает в силу и в то же время подается на референдум. В случае поддержки его на референдуме соответствующий закон хранит свою силу, в противном случае – отменяется. Основной процедурой проведения следующего референдума является процедура так называемого народного вето.

Анализ конституционного законодательства Российской Федерации позволяет утверждать, что в конституционной системе России определение института «народное вето» отсутствует. Однако избирательным законодательством и законодательством о праве граждан на участие в референдуме предусмотрен аналогичный институт. Так, несколько норм, закрепленных в Федеральном конституционном законе «О референдуме Российской Федерации» от 10 октября 1995 г., содержат прямое указание на возможность вынесения гражданами на референдум вопроса об отмене действующего федерального закона или отдельной его статьи (п. п. 12 ч. 1 ст. 16; ч. 3 ст. 31; ч. 5 ст. 32). Подобное прямое указание отсутствует в Федеральном законе «Об основных гарантиях избирательных прав граждан и права граждан на референдум» от 19 сентября 1997 г. Однако и данный закон не исключает возможности постановки гражданами на референдуме РФ, на референдуме субъекта РФ или на местном референдуме вопроса об отмене действующего закона (правового акта органа местного самоуправления) или отдельной его нормы. Законодательство субъектов РФ о референдуме конкретизирует нормы данного федерального закона по следующим направлениям: отмена путем голосования на референдуме субъекта РФ (местном референдуме) закона субъекта РФ (правового акта органа местного самоуправления) или отдельной его нормы; принятие на референдуме субъекта РФ (местном референдуме) другого правового акта того же вида, который полностью заменяет по предмету регулирования ранее принятый представительным органом правовой акт.

Следует отметить не разработанность в Украине проблемы обеспечения открытости власти путем реализации народной инициативы – «народного вето». Этот пробел пыталась заполнить украинский ученый И. Жаровская,

рассматривая институт народной инициативы как путь к формированию прозрачной власти. Она высказывается за усовершенствование референтной формы народной инициативы на законодательном уровне, но считает проблемным внедрение института «народного вето». Ученый обуславливает это существованием вето Президента Украины, как главы государства, деятельностью Конституционного Суда Украины и недостаточно высоким уровнем правового образования, правосознания и правовой культуры рядовых граждан, которые могут выступать марионетками в руках недемократических элит.

В ст. 38 Конституции Украины закреплено, что граждане имеют право принимать участие в управлении государственными делами, во всеукраинском и местных референдумах, свободно избирать и быть избранными в органы государственной власти и органы местного самоуправления. Однако в данном законе не предусмотрено механизма реализации народной инициативы.

Народная инициатива (франц. *initiative*, от лат. *initium* – начало) – форма непосредственной демократии, содержательно связанная с принятием парламентом соответствующих законодательных актов и внесением изменений в Конституцию, а также проведением референдума. Поэтому народное вето и является, в сущности, разновидностью референтной народной инициативы.

В современной конституционной теории и практике выделяют две основных разновидности народной инициативы: референтная и законодательная. Народная референтная инициатива – это требование определенного количества избирателей, установленного Конституцией, провести в определённой форме референдум (народное голосование).

В ст. 72 Конституции Украины предусмотрено, что Всеукраинский референдум провозглашается по народной инициативе по требованию не менее чем 3 млн граждан Украины, которые имеют право голоса, при условии, что подписи относительно назначения референдума собранно не менее как в двух третях областей и не менее как по 100 тыс. подписей в каждой области. Всеукраинский референдум назначается Верховной Радой Украины или Президентом Украины в соответствии с их полномочиями, установленными Конституцией Украины.

При этом предмет референдума по национальной инициативе в Конституции Украины не определен. Однако в ст. 3 Закона Украины «О всеукраинском референдуме» закреплено, что:

1. Предметом всеукраинского референдума могут быть любые вопросы за исключением тех, решение которых референдумом не допускается Конституцией Украины, законами Украины.

2. На всеукраинский референдум могут выноситься несколько вопросов по одной проблеме.

3. По предмету всеукраинский референдум может быть: 1) об одобрении новой редакции Конституции Украины, внесении изменений в Конституцию Украины, отмене, утрату действия или признание не действующим закона о внесении изменений в Конституцию Украины (конституционный референ-

дум); 2) об изменении территории Украины (ратификационный референдум); 3) относительно принятия или отмены закона Украины или внесения изменений к действующему закону Украины (законодательный референдум); 4) по любому вопросу за исключением тех, относительно которых референдум не допускается, согласно Конституции Украины (общий референдум).

Статья 21 Общей декларации прав человека, принятая Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций 10 декабря 1948 г., провозглашает, что «1. Каждый человек имеет право принимать участие в управлении своей страной непосредственно или через свободно избранных представителей... 3. Воля народа должна быть основой власти правительства; эта воля должна оказываться в периодических и нефальсифицированных выборах, которые должны осуществляться при общем и равном избирательном праве путем тайного голосования или же через другие **подобные формы, которые обеспечивают свободу голосования**».

Анализируя практику зарубежных стран относительно применения народного вето, актуальными представляются предложения относительно народной законодательной инициативы, изложенные Президентом Украины В. Януковичем в ежегодном Послании Президента Украины Верховной Раде «О внутренней и внешней политике Украины в 2013 году» от 6 июня 2013 г. В этом Послании глава государства внес предложение предоставить украинцам право законодательной инициативы. Так, Президент Украины считает, что «в последующей работе над обновлением Конституции Украины необходимо рассмотреть возможность уточнения положений разделов 3 “Выборы. Референдум” и 4 “Верховная Рада Украины”».

В указанном Послании сказано, что народная законодательная инициатива реализуется способом внесения по статье разработанного законопроекта на рассмотрение Верховной Рады или всеукраинского референдума. «При этом необходимо предусматривать, что законопроект на рассмотрение парламента может быть внесен по требованию не менее как 80 тыс. избирателей (что является соизмеримым с количеством избирателей, достаточным для избрания народного депутата Украины (субъекта законодательной инициативы) в одномандатном избирательном округе)».

Кроме того, Президент вносит предложение, чтобы изменения к законам, принятые на референдуме, не вносились парламентом в течение пяти лет, или это делалось только конституционным большинством. Также предлагается предусмотреть, что, если подается законопроект по народной инициативе и парламент его постановляет, то референдум не проводится. Однако такой закон парламент не может изменять на протяжении пяти лет, или делает это конституционным большинством.

Кроме того, Президентом планируется ввести «народное вето» как разновидность народной законодательной инициативы, которая предусматривает возможность отмены на всеукраинском референдуме принятых Верховной

Радою законів. При цьому референдум не проводиться, якщо парламент самостійно скасовує такий закон. Слідовачо, згідно з внесеними Президентом України пропозиціями, окремі громадяни зможуть самі вносити законопроекти в ВР або скасовувати вже прийняті закони на референдумі, приміняючи при цьому так зване «народне вето». При цьому важливим представляється питання приведення законодавства України до розглядаваних питань у відповідності з Конституцією України. Забезпечення умов для реалізації прав громадян на участь у управлінні державними справами, в частині шляхом розширення кола суб'єктів законодавчої ініціативи в Верховній Раді України (народна законодавча ініціатива) і встановлення порядку прийняття і скасування законів на всеукраїнському референдумі є предметом обговорення в комісіях Конституційної Асамблеї.

В червні 2013 р. був опублікований проект Концепції нової Конституції України. Авторами проекту реформування Конституції України пропонують розширити перелік можливостей громадян у реалізації форм неопосередкованої демократії – ввести інститути народної законодавчої ініціативи і народного вето, що дозволяють проводити референдум для скасування прийнятих законів Верховною Радою України. Так, третій розділ діючої Конституції України «Вибори. Референдум» пропонується замінити розділом «Неопосередковане народо-владдя». По думці авторів концепції, необхідно визначити предмет всеукраїнського референдуму, який проводиться за народної ініціативи, в частині, передбачити можливість проведення референдуму за питаннями скасування закону, прийнятого Верховною Радою України (інститут «народного вето»).

Передвиборчі програми таких партій-переможниць парламентських виборів 2012 р., як політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Родина», політичної партії «УДАР (Український демократичний альянс за реформи) В. Кличко», Комуністическої партії України, також містять політичні лозунги стосовно змін або уточнень механізмів здійснення влади народом, в тому числі за розширення впливу громадян на владу через народну законодавчу ініціативу або/і референдум (наприклад, «народне вето»). Внесення таких змін у Конституцію України на першому етапі буде потребувати консолідації не менше ніж двох третей (300 голосів) від конституційного складу Верховної Ради України, а на другому етапі – консолідації виборців на всеукраїнському референдумі. Тому виникає необхідність урахування політичних програм політичних сил, що за результатами виборів народних депутатів України сформували в Верховній Раді України 7-го скликання свої фракції.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що законодавство зарубіжних країн містить різні варіанти реалізації права народу на здійснення законодавчої ініціативи. Умовно їх можна сгрупувати наступним чином. В одних країнах допускається прийняття або скасування законів на референдумі за народної ініціативи, оформленої у відповідності з

требованиями национального законодательства. В других – народная законодательная инициатива реализуется через представительский орган государственной власти – парламент. Конституция же Украины (ст. 72, 74) предусматривает возможность реализации непосредственного народовластия, в том числе через принятие законов по народной инициативе на всеукраинском референдуме.

В настоящее время, согласно ст. 29 Закона Украины «О всеукраинском референдуме», народная инициатива относительно проведения всеукраинского референдума осуществляется участниками всеукраинского референдума путем сбора их подписей под требованием о проведении референдума. Президент Украины обязан провозгласить всеукраинский референдум по народной инициативе, если его вопросы не нарушают требований Конституции Украины, законов Украины, и если под требованием о его проведении подписалось не меньше чем три миллиона граждан Украины, которые имеют право голоса, при условии, что подписи под этим требованием собранно не менее как в двух третях областей и не менее как по сто тысяч подписей в каждой области.

По признанию ученых, «народное вето» является рычагом, с помощью которого деятельность представительного органа корректируется наиболее радикальным способом – путем запрета принимаемого им акта. Учитывая, что в течение длительного временного промежутка от выборов одного состава представительного органа власти до выборов очередного его состава соотношение сил в обществе может существенно измениться, «народное вето» позволяет определить, насколько легитимным является сам представительный орган.

«Народное вето» способствует росту гражданского участия в публично-правовых делах. Оно побуждает граждан больше интересоваться вопросами правотворчества, что служит преодолению правового нигилизма. Также «народное вето» является одним из механизмов преодоления противоречий между обществом и властью. Во всякой конституционной системе вопрос о введении института «народного вето» – это, по существу, вопрос о том, что предпочтительнее – неисполнение гражданами законодательства, попытки уклонения от его исполнения или же отмена правовых актов самими же гражданами в случае, если этого не делает представительный орган. С этой точки зрения, «народное вето» – своего рода юридически отработанный механизм уступок, на которые могут пойти органы власти под давлением граждан.

По нашему мнению, отменяющий референдум – народное вето, в случае его законодательного закрепления и дальнейшего применения в Украине, может быть довольно эффективным элементом механизма легитимации государственной власти в Украине.

Список использованных источников

1. Конституційно-процесуальне право [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://radnuk.info>. – Назва з екрана.

2. *Жаровська І. М.* Інститут народної ініціативи – шлях формування відкритої влади / І. М. Жаровська // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту. – 2010. – С. 23.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнародний документ від 31 жовт. 2003 р. (ратифіковано із заявами Законом України від 18 жовт. 2006 р. № 251-V) // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 49.
4. Конституція України // Відом. Верховної Ради України від 23 серп. 1996 р. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 6 лист. 2012 р. № 5475-VI // Голос України. – 2012. – № 226.
6. Загальна декларація прав людини : Генеральна Асамблея ООН від 10 груд. 1948 р. (Док.ООН/PES/217 А) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irs.in.ua>. – Назва з екрана.
7. Народний суверенітет і конституційно-правові засоби прямої демократії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z175_page_17.html. – Назва з екрана.
8. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України від 06 червня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>. – Назва з екрана.
9. Передвиборна програма політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» [Електронний ресурс] // Центральна виборча комісія. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP502?pt001f01=900&pf7171=52>. – Назва з екрана.
10. Передвиборна програма політичної партії «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» [Електронний ресурс] // Центральна виборча комісія. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP502?pt001f01=900&pf7171=55>. – Назва з екрана.
11. Передвиборна програма Комуністичної партії України [Електронний ресурс] // Центральна виборча комісія. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP502?t001f01=900&pf7171>. – Назва з екрана.
12. Обнародован проект нової Конституції [Електронний ресурс] // LB.ua . – Режим доступу: http://lb.ua/news/2013/06/21/208090_obnarodovan_proekt_novoju.html. – Загл. с екрана.
13. Академик [Електронний ресурс] // Юридический словарь. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/16331>. – Загл. с екрана.
14. Конституционное право Италии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://referator.com.ua/free/referat/213975_konstitucionnoe_pravo_italii?page=3). – Загл. с екрана.
15. *Ковальчук В.* Всенародний референдум як одна з форм легітимзації державної влади: зарубіжний та вітчизняний досвід [Електронний ресурс] / В. Ковальчук. – Режим доступу: <http://www.info-prensa.com/article-751.html>. – Назва з екрана.

16. Особенности демократического режима в государствах Западной Европы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://fgpodsobka.narod.ru/democrasy_europe.htm. – Загл. с экрана.

17. Современные проблемы конституционного права Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://mmalikov.ru/spkprf/Razdel_6_3_9.html. – Загл. с экрана.

18. Известия.ua [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://izvestia.kiev.ua/ru/news/20125>. – Загл. с экрана.

19. Институты непосредственной демократии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mmkaz.narod.ru/kpzs/lectures/104.htm>. – Загл. с экрана.

Економічний ракурс

В. Пальчук, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. наук із соц. комунікацій

Урожай зернових у 2013 р. очікується на рівні 54 млн т

В Україні в поточному році є всі передумови для збору одного з найвищих урожаїв зернових за роки незалежності. За прогнозами Міністерства аграрної політики та продовольства України, завдяки високій врожайності зернових, яка в поточному році становить 23 ц/га проти 16 ц/га у 2012 р., врожай зернових цього року становитиме близько 53–54 млн т проти 46,2 млн т у 2012 р. Також цього року в Україні прогнозується намоток рекордного обсягу ранніх зернових культур – 31–32 млн т. Середня врожайність ранніх зернових культур по Україні на 7,7 ц/га перевищує минулорічний показник. Як відомо, у 2011 р. аграрії зібрали рекордний за роки незалежності України врожай зерна – 56 млн т, у 2012 р. – третій за обсягом – 46 млн т. Тобто, за прогнозами, валовий збір зерна в поточному році перевищить минулорічний показник приблизно на 8 млн т.

Високі показники врожайності серед зернових у 2013/14 МР прогнозують пшениці. Валовий збір цієї зернової культури становитиме 21 млн т, що на 5 млн т більше, ніж у минулому році, і є високим показником. Причому частка продовольчої пшениці в загальному обсязі цієї культури у 2013 р. становитиме 70 %. Водночас заступник міністра аграрної політики і продовольства О. Сень повідомив, що країна має прагнути до збільшення частки продовольчої пшениці до 90 %. Проте в цьому році, за його словами, погодні умови більше сприяють росту врожайності, а не якісним показникам зерна.

Урожай жита в поточному році становитиме 700 тис. т, чого буде достатньо для задоволення внутрішніх потреб країни з урахуванням перехідних запасів.

Очікується також, що українські аграрії у 2013 р. зберуть понад 25 млн т кукурудзи проти 21 млн т у 2012 р. «Українські виробники активно реагують на потреби ринку. У поточному році кукурудза на полях займає майже 5 млн га, а за останні 10 років її врожайність збільшилася майже втричі. І в цьому році ми очікуємо, що аграрії зберуть понад 25 млн т кукурудзи, що стане абсолютним рекордом в Україні», – зауважив міністр аграрної політики та продовольства М. Присяжнюк. Урожай соняшнику у 2013 р. очікується на рівні 2011–2012 МР, тобто не менше 8 млн т.

У профільному міністерстві зазначають, що найбільша врожайність ранніх зернових спостерігається в Черкаській (44,4 ц/га), Полтавській (41,6 ц/га), Івано-Франківській (41 ц/га), Київській (41 ц/га), Вінницькій (39,3 ц/га) та Хмельницькій (39,4 ц/га) областях. При цьому найгірші показники врожайності зафіксовані в АРК (13,6 ц/га) і Херсонській області (18,83 ц/га).

У тих областях, де є проблеми з урожайністю, зокрема на Півдні, держава планує здійснювати модернізацію та встановлення систем зрошення через інвестиційні проекти.

Водночас прогноз українських експертів щодо валового збору зерна в поточному році збільшує його показники проти прогнозної інформації профільного відомства. Так, за словами генерального директора Української аграрної конфедерації С. Стоянова, валовий збір зерна в поточному році становитиме 55–58 млн т залежно від умов літньої вегетації кукурудзи (25–28 млн т), пшениці – 21 млн т, ячменю – 7 млн т. Водночас він зазначив, що в Криму й Херсонській області через весняну посуху середня врожайність озимих зернових (пшениці та ячменю) становить 14–18 ц/га. Неприятливі погодні умови спричинили втрату зернових на значних площах указаних територій.

Експерт із Української зернової асоціації В. Клименко також очікує, що країна в поточному році збере найбільший за роки незалежності врожай зернових – 57 млн т.

Свою оцінку виробництву зернових в Україні дало Міністерство сільськогосподарства США (USDA). Так, виробництво пшениці для України у 2013 р., за прогнозами USDA, становитиме 19,5 млн т, що дасть змогу експортувати 8 млн т. Водночас позиції України залишаються лідируючими на ринку кукурудзи. USDA вважає, що Україна виробить 26 млн т кукурудзи, що дасть їй можливість експортувати 16,5 млн т.

Станом на 18 липня ранні зернові й зернобобові культури в Україні обмолочено на площі 7489 тис. га, або 70 % від прогнозу, урожайність становить 28,3 ц/га (на ту ж дату в 2012 – 21,9 ц/га), зібрано 21 208 тис. т зерна нового врожаю. Зокрема, як повідомили в Міністерстві аграрної політики і продовольства, ячмінь обмолочено на площі 2275 тис. га, що становить 69 % від прогнозу, при врожайності 22 ц/га (2012 – 18,2 ц/га) намолочено 4015 тис. т. Пшениця обмолочена на 4931 тис. га, або 74 % від прогнозу, при врожайності 31,8 ц/га (2012 – 24,2 ц/га) намолочено 15 677 тис. т. Жито обмолочено на

94 тис. га – 33 % від прогнозу, при врожайності 25,6 ц/га (2012 – 22,3 ц/га) намолочено 241 тис. т. Овес обмолочено на 32 тис. га, що становить 13 % до прогнозу, при врожайності 15,2 ц/га (2012 – 15,9 ц/га) намолочено 49 тис. т. Горох зібрано на 150 тис. га, або 80 % до прогнозу, при врожайності 14,86 ц/га (2012 – 16,5 ц/га) намолочено 223 тис. т. Крім того, триває збір озимого ріпаку – уже зібрано 776 тис. га, або 79 % до прогнозу, при врожайності 21,6 ц/га (на рівні минулого року) намолочено 1658 тис. т.

За інформацією профільного міністерства від 23 липня поточного року, сільгоспвиробники випереджають темпи минулого року за збиранням зернових. Загалом на цю дату зібрано близько 24 млн т зерна, з них – 17,2 млн т пшениці, 5,6 млн т ячменю і 341 тис. т жита.

В Одеській, Дніпропетровській, Запорізькій та Харківській областях з початку збиральної кампанії зафіксовано понад 2 млн т намолоченого зерна, ще в п'яти – понад 1 млн.

Погодні умови, що склалися в Україні в період жнив, сприятливі для збору врожаю і досягання пізніх культур. За словами директора Укргідрометцентру М. Кульбиди, найбільш вдалі погодні умови для збору врожаю спостерігалися на Півдні України.

Проте такі високі показники врожаю зернових культур принесли значні занепокоєння вітчизняним сільгоспвиробникам у зв'язку з тенденцією до зниження цін на зернові в Україні. Це пов'язано з очікуванням високого врожаю як у світі, так і в Україні. В останньому виданні щоквартального доповіді «Прогнози на врожай і продовольчу ситуацію у світі» Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО) зазначається, що загальний обсяг світового виробництва зерна у 2013 р. зросте приблизно на 7 % порівняно з минулим роком, сприяючи, таким чином, поповненню світових запасів зерна й стабілізації ринків у 2013–2014 рр. Новий рекордний рівень світового виробництва зерна становитиме 2479 млн т. ФАО прогнозує, що врожай пшениці у 2013 р. зросте на 6,8 % і становитиме 704 млн т, що є не тільки відтворенням після минулорічного спаду, але й досягненням нового історичного максимуму.

Крім фактора високого врожаю зернових, на зниження цін на внутрішньому ринку вплив мають також перешкоди, пов'язані з доставкою зерна автотранспортом. Такі перешкоди з'явилися після того, як Мінтранс України ввів систему штрафів за перевантаж автотранспорту, у результаті чого витрати на перевезення істотно підвищилися.

Водночас в уряді заявляють, що в період жнив на внутрішньому ринку відбувається процес формування цін, тоді як на світовому – цінні індикатори вже сформовано. «Зниження порівняно з травнем становить 300 грн/т, тоді як на світовому ринку таке зниження становить 500 грн/т. Поточні ціни на 100–200 грн/т вищі, ніж були в цей час у 2011 р., тому говорити про які-небудь критичні зниження цін на зерно не можна, і немає об'єктивних умов для дестабілізації ринку в найближчій перспективі», – зазначив перший

заступник міністра І. Бісюк. За даними профільного міністерства, поточні ціни на зернові в Україні на 50–70 грн/т нижчі проти 2012 р. До 8 липня ціни в портах на продовольчу пшеницю становили 1750–1800 грн/т, на фуражну – 1600 грн/т, ячміль – 1750 грн/т, кукурудзу – 1420–1450 грн/т. Ціна зернотрейдерів на ячміль становить від 1,42 до 1,6 тис. грн/т.

Проте українські експерти звертають увагу на цю ситуацію з цінами на зернові, яка може досягнути критичної позначки: сільгоспвиробники у 2013–2014 МР можуть недоотримати 15 млрд грн через низькі закупівельні ціни на пшеницю, ячміль та кукурудзу. Таку думку висловив генеральний директор Української аграрної конфедерації С. Стоянов. За його словами, минулорічний урожай продовольчої пшениці продавався за 300–360 дол./т, тоді як на сьогодні аграріям пропонують не більше 240 дол./т. Вартість кукурудзи врожаю 2012 р. становила 280–320 дол./т, водночас за кукурудзу нового врожаю можна виручити не більше 195–200 дол./т. Він стверджує, що тенденції збільшення ціни на зерно поки не передбачається. «У цьому році надзвичайно низькі ціни, особливо на кукурудзу. Шансів на те, що ситуація кардинально зміниться, практично нема», – зазначив він.

Українські фермери звернулися до уряду з вимогою втрутитися в зерновий ринок і відрегулювати ціну на зерно поточного врожаю. «Ми склали звернення до уряду – невідкладно втрутитися в ситуацію і відрегулювати зерновий ринок в Україні. Інакше назвати, як зговір зернотрейдерів у зниженні ціни, неможна. Враховуючи те, що на світовому ринку ціна просіла не так істотно, нема підґрунтя знижувати ціну в Україні», – повідомив президент Асоціації фермерів і приватних землевласників України М. Миркевич. За його словами, фермери витрачають на вирощування 1 т зерна пшениці близько 1500 грн. Проте на сьогодні продають своє зерно нижче собівартості, тобто менше 1,5 тис. грн/т. Сільгоспвиробники пропонують активізувати роботу Аграрного фонду, який міг би стати стабілізаційним на ринку зерна. Встановити ціни не нижчі минулорічного МР. Це ціни не нижчі 1860 грн/т, як це було минулого року. У минулому році за такою ціною Агрофонд і Державна продовольчо-зернова корпорація України (ДПЗКУ) купували пшеницю III класу. Таким чином, ми зможемо вийти в середньому на 5–10 % прибутку», – зазначив М. Миркевич.

У свою чергу голова Союзу сільськогосподарського обслуговування кооперативів І. Томич додав: «Сьогодні цілком зрозуміло, що буде великий урожай пшениці від минулорічного, але є нерівномірна ситуація по всім регіонам України. У Херсоні, Криму, частинах Одеси й Миколаєва, Запоріжжя зібрали близько 10 ц/га зерна, а ярових зовсім не зібрали. Собівартість виробництва зерна в таких господарствах становить 4–5 тис. грн/т. Їхня подальша діяльність без підтримки стає неможливою», – пояснив він.

У зв'язку з такою ситуацією генеральний директор Української аграрної конфедерації С. Стоянов радить сільгоспвиробникам на деякий час утриматися від активного продажу зерна. Особливо це стосується ячменю, так як, за йо-

го словами, ціна на нього може зрости завдяки конкуренції між експортерами і свиноводами. Водночас він радить уряду активізувати закупки зерна Аграрним фондом і ДПЗКУ. На його переконання, цінова ситуація може поліпшитися, якщо найближчим часом ДПЗКУ закупить близько 1 млн т пшениці за ціною на 100 грн/т вище ринкової.

У зв'язку із ситуацією з цінами на зернові Президент України В. Янукович доручив провести селекторну раду з обласними державними адміністраціями з питань запобігання скуповуванню зерна за заниженою вартістю. У свою чергу, уряд проводить роз'яснювальну роботу серед аграріїв, що ціна, «яка з'явилася на полі, не є реальною», не відображає реальної ціни на світовому та внутрішньому ринках. Ціна має бути мінімум 1600 грн/т на складі на лінійному елеваторі. Через масову пропозицію зерна на ринку трейдери намагаються закупити його за заниженою ціною. Проте сільгоспвиробники не повинні реалізовувати збіжжя за штучно заниженою вартістю. «Сьогодні не вигідно продавати зерно прямо з-під комбайну в полі за штучно заниженими цінами. Сільгоспвиробники розуміють, що треба вичекати період жнив, коли зернотрейдери використовують ситуацію і знижують ціни», – зазначив міністр аграрної політики та продовольства М. Присяжнюк.

В уряді радять аграріям не поспішати з продажем зерна через остаточно несформовані ціни на новий урожай. Найбільш вдалим періодом для продажу зерна традиційно вважається жовтень – листопад і березень – квітень. «Сьогодні до певної міри деякі зернотрейдери використовують цю ситуацію і пробують у фермерів і невеликих підприємств скупати зерно за достатньо низькими цінами», – констатував міністр аграрної політики і продовольства М. Присяжнюк. За його словами, ціна на пшеницю III класу, залежно від регіону, становить 1430–1670 грн/т, на фуражну пшеницю – 1400–1600 грн/т, ячмінь – 1420–1600 грн/т.

Через високу пропозицію зерна на внутрішньому ринку уряд вживає заходів для того, аби не допустити зниження цін на нього. Для цього ще до початку нового МР залишки зернових активно експортували за кордон. ДПЗКУ й Аграрний фонд масово закуповують зерно нового врожаю за форвардними й спотовими контрактами. Уже в серпні ціна на збіжжя зростатиме. Про це повідомив міністр аграрної політики та продовольства М. Присяжнюк. «Майже щороку на початку жнив відбувається зниження цін на зерно. Вони починають зростати приблизно в серпні, коли починаються більш активні відвантаження збіжжя. Наразі цінова ситуація на внутрішньому ринку поступово стабілізується і уряд вживає всіх заходів, щоб уникнути просідання цін на зерно», – зазначив він.

«Аграрний фонд закупив 1034 тис. т пшениці врожаю 2013 р. до державного інтервенційного фонду. Тобто Аграрний фонд “забрав” частину пропозиції зерна внутрішнього ринку ще до періоду збирання врожаю. При цьому він прокредитував виробників, що дало їм змогу в повному обсязі та оперативно провести весняно-польові роботи. Державна продовольчо-зернова корпорація

закуповує за форвардними контрактами кукурудзу, а за спотовими – ранні зернові культури», – повідомив міністр.

Наступним кроком Мінагрополітики, за словами М. Присяжнюка, стане перегляд вартості логістичних послуг. «Сьогодні одним із найактуальніших є питання виваженого формування цін у ланцюгу просування зерна від виробника до портів. Вартість логістичного ланцюга продовольчої пшениці в Україні сьогодні становить 546 грн/т, або третину від експортної ціни. Таким чином, вартість перевалки в Україні в три рази вища, ніж у наших найближчих країн-конкурентів. Тому міністерство розглядає можливість знизити вартість логістичних витрат – перегляд ставок перевалки в портах, запровадження тарифних канікул на залізничні перевезення, зниження вартості послуг контролюючих органів тощо», – пояснив він.

У 2013/2014 МР філіям ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» поставлено завдання прийняти на зберігання до 3 млн т зернових культур, а також істотно наростити виробництво й реалізацію борошна. ПАТ має у своєму розпорядженні зернопереробні комплекси сумарною потужністю близько 3 тис. т зерна на добу. Це дає змогу в рік переробляти близько 700 тис. т зернових і круп'яних культур на борошно й крупи, що становить 15 % від середньорічного споживання в Україні.

Мінагрополітики також планує спільно із зернотрейдерами працювати над зростанням закупівельної ціни на зерно. Так, в Україні перевірять обґрунтованість вартості послуг елеваторів і припортової перевалки. «Потрібно скоординувати дії міністерства й зернотрейдерів. Адже ми всі максимально зацікавлені, аби виробник зерна отримав гідну плату за нього. Для цього необхідно активізувати експорт, аби максимально розвантажити елеватори», – наголосив перший заступник міністра аграрної політики та продовольства І. Бісюк.

На сьогодні створено спеціальну робочу групу, яка вивчатиме фактори, що впливають на формування вартості послуг на лінійних елеваторах. Крім того, до Антимонопольного комітету й Державної цінової інспекції вже направлено листи для перевірки обґрунтування вартості послуг елеваторів. Представники зерноторговельних компаній та профільних організацій погодилися щодо важливості продовження діалогу з владою. Адже це допоможе оперативно відреагувати та виробити оптимальний підхід до формування ціни на зерно в умовах, що склалися.

Водночас Аграрний союз України радить Кабінету Міністрів України створити оперативний штаб сприяння експорту зерна. Крім того, асоціація наполягає на тому, аби Аграрний фонд України й ДПЗКУ прискорили розрахунок із сільгоспвиробниками за форвардними контрактами й приступили до заставних закупівель зерна, що допоможе стабілізувати ситуацію на ринку зерна. Також АСУ просить ввести канікули на тарифи (не менше 50 %) на залізничне перевезення зерна, знизити фіскальне навантаження на експорт і транспортування зерна й проаналізувати вартість перевалки зерна в портах і терміналах

з метою приведення її до європейських стандартів. «Ми вважаємо, що ринку зерна необхідна підтримка з боку держави», – зазначив голова Аграрного союзу України Г. Новіков.

Такі зауваження з боку АСУ є актуальними на найближчу перспективу, оскільки уряд України планує збільшувати обсяги валового збору зерна. Так, відповідно до планів КМУ, до 2017 р. валовий збір зернових збільшиться до 80 млн т. Для досягнення цієї мети уряд залучає інвесторів, які готові вкладати кошти у вітчизняне АПК до 3 млрд дол. Такі інвестиції необхідні для розвитку в країні відповідної інфраструктури, щоб зберігати й транспортувати зерно. Зокрема, планується будівництво сучасних елеваторів. «Україна може виробляти й експортувати більше зерна. І ми докладемо максимум зусиль, щоб забезпечити внутрішню продбезпеку й задовольнити зростаючий світовий попит на зернові. Для цього ми продовжуємо координувати дії влади, зернового бізнесу й сільгоспвиробників. Зокрема, і за допомогою меморандуму, який було укладено між міністерством і трейдерами в кінці червня», – зазначив міністр аграрної політики та продовольства М. Присяжнюк.

У 2013/2014 МР, за інформацією профільного міністерства, українські аграрії можуть поставити на зовнішні ринки 24–26 млн т зерна, що стане абсолютним рекордом для країни. Кінцеві обсяги експорту зерна залежатимуть від стану посівів і перезимівлі озимої пшениці під врожай 2014 р. і узгоджуватимуться між Міністерством аграрної політики та продовольства і зернотрейдерами. При цьому продовольча безпека залишається пріоритетною.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі прогнозує експорт усієї зернової групи у 2013/2014 МР на рівні 24,821 млн т. Зокрема, за даними міжвідомчої робочої групи при міністерстві, експорт кукурудзи становитиме на рівні 14,4 млн т, ячменю – 2,211 млн т, жита – 95 тис. т, вівса – 47 тис. т, проса – 26 тис. т. Перехідні залишки зерна на 1 липня міністерство оцінює в 6,772 млн т.

Водночас українські експерти ринку зерна говорять про вищі обсяги експорту у 2013/2014 МР. Так, директор Української аграрної конфедерації С. Стоянов зазначає, що у 2013/14 МР експортний потенціал України є на рівні 27–29 млн т зерна, проте невідомо як він буде реалізований залежно від активізації світового попиту і вирішення проблем з вагонами-зерновозами в Україні.

Не знижує обсяги експорту українського зерна й президент Української зернової асоціації В. Клименко. За його словами, Україна в поточному МР може поставити на зовнішні ринки 29 млн т зерна, що дасть їй змогу вийти на друге–третє місце з експорту зернових у світі. Як відомо, Україна у 2012–2013 МР (липень 2012 – червень 2013) експортувала 22,82 млн т зерна, що на 4,7 % більше, ніж у минулому сезоні. У 2011–2012 МР Україна експортувала 21,79 млн т зерна.

Таким чином, цьогорічний показник урожайності зернових культур в Україні підтверджує потенційні можливості українського аграрного сектору до збільшення виробництва українського зерна й підвищення рівня його експорту на світові ринки. Водночас залишається невирішеним протягом не одного

року ряд перепон, які пов'язані із захистом вітчизняного сільгоспвиробника від можливих спекуляцій під час формування цін на зернові в період жнив за умови їхньої високої врожайності. Невирішення цих питань не сприятиме зацікавленості українських аграріїв у підвищенні обсягів виробництва зернових культур в Україні, що, у свою чергу, може негативно вплинути на експортні можливості нашої держави та її позиції на світовому ринку зерна (*Матеріал підготовлено за інформацією таких джерел: Міністерство аграрної політики та продовольства України (<http://minagro.gov.ua>); Форбс (<http://forbes.ua/n>); УкрАгроКонсалт (<http://www.ukragroconsult.com>); АПК-Інформ (<http://www.apk-inform.com/ru>); Компаньйон (<http://companion.ua>); РБК-Україна (<http://apk.rbc.ua>); ZernoUA.info (<http://zernoua.info/news>); ПроАгро (<http://www.proagro.com.ua>)).*

О. Симоненко, канд. політ. наук, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Авіаційна галузь України: сучасний стан та перспективи розвитку

«Авіабудівна галузь є стратегічно важливою для України та однією з базових галузей національної економіки», ідеться в Державній програмі активізації розвитку економіки на 2013–2014 рр. У ній також визначено й завдання державної політики на 2013–2014 рр. в авіабудівній галузі – це забезпечення сталого функціонування і розвитку.

До того ж уряд України в рамках Держпрограми підтримує чотири проекти, які спрямовані на модернізацію вітчизняного авіабудування. Про це заявив віце-прем'єр О. Вілкул на церемонії відкриття нового ангара авіаремонтного «Заводу 410», де за 65 років його існування відремонтовано 40 тис. авіадвигунів і 6 тис. літаків. «Україна входить до семи країн світу, які розробляють і виготовляють авіаційну техніку для пасажирських і вантажних перевезень», – підкреслив віце-прем'єр. За його словами, у рамках Держпрограми активізації економіки передбачена модернізація виробничого обладнання на державному підприємстві «Антонов» для будівництва літаків Ан-148 і Ан-158, розробка і виробництво двох легких вертольотів на підприємстві «Мотор-Січ», а також налагодження серійного виробництва турбореактивного двоконтурного двигуна АІ-28 на Запорізькому машинобудівному конструкторському бюро «Прогрес».

О. Вілкул зазначив, що за останні три роки обсяг ремонтів авіадвигунів вітчизняних і зарубіжних компаній на українських підприємствах зріс у 1,7 раза – з 200 до 350 млн грн (25–43,7 млн дол.). У поточному році цей показник, за оцінками експертів, зросте ще в 1,3 раза.

Як наголосив у цьому контексті Прем'єр-міністр України М. Азаров під час відвідування ДП «Антонов» 18 квітня, у світі небагато країн, які можуть самостійно виробляти літаки. І Україна, нарешті, твердо встала на гарний фундамент в авіабудівній галузі.

На авіабудівному заводі Прем'єр-міністр узяв участь в урочистій передачі Республіці Куба першого серійного літака Ан-158¹. «Мені дуже приємно, що ми сьогодні відкриваємо випуск літака Ан-158. А це означає, що авіабудування в Україні відроджується. Я переконаний, що ми вийдемо на серійне виробництво цього прекрасного літака», – підкреслив глава уряду. «Незважаючи на світову кризу та економічні проблеми ми вийшли на шлях сталого розвитку. Цей літак – перша ластівка на складному шляху, але я переконаний, що завод має велику перспективу», – зазначив Прем'єр.

19 квітня М. Азаров під час виступу перед парламентом заявив, що Україна повинна вийти на виробництво мінімум 50 літаків на рік. «Найвищий потенціал з точки зору інвестицій мають високотехнологічні галузі, у першу чергу це стосується аерокосмічної галузі. Ми повинні вийти на серійне виробництво щонайменше 50 літаків на рік. А вчора ми провели перший серійний літак Ан-158», – сказав Прем'єр.

Керівник дослідних програм Центру досліджень армії, конверсії і роззброєння С. Згурець вважає, що для розширення ринків збуту українських літаків необхідно створювати стимулюючі умови для їхніх покупців. Так він прокоментував заяву Прем'єр-міністра М. Азарова щодо перспектив авіаційної галузі. С. Згурець заявив, що пошук нових ринків збуту наших літаків можна тільки вітати. «Ан-158 – це літак сімейства «Антонов», який ґрунтується на конструктивних рішеннях його попередника Ан-148. Його просування на ринки Латинської Америки та Азії є дуже перспективним. Український авіапром переживає не найкращі часи через кризу і високу конкуренцію в авіапромі. Тому знаходження нових ринків збуту наших літаків можна тільки вітати», – сказав експерт. «Разом з тим головним завданням України в освоєнні нових ринків має стати створення прийнятних умов для покупців наших літаків, зокрема країн, які не мають достатніх коштів для того, що б їх відразу придбати. Такі авіа гіганти, як Бразилія або США, дають можливість таким державам виплачувати гроші поступово. Другою умовою має стати створення достатньо ефективної мережі сервісного обслуговування наших літаків, їх планових і позапланових ремонтів», – зазначив він. С. Згурець додав, що подальшому розвитку галузі сьогодні сприяє держава. «Дуже допоміг галузі прийнятий з початку року закон, що встановлює пільги для авіабудівників, також спрощує процедуру закупівлі комплектуючих для

---

¹ Нагадаємо, виготовлення літака забезпечено в рамках укладеного у 2011 р. ДП «Антонов» і російською лізинговою компанією «Ільюшин фінанс Ко» (ІФК) контракту. Згідно з угодою, до кінця року для кубинської авіакомпанії планується скласти в Україні два Ан-158, ще три літаки – у 2014 р.

літаків, проблеми з якими часто вибивали підприємства з термінів виконання контрактів», – сказав він.

Слід звернути увагу й на те, що робочий візит Прем'єр-міністра М. Азарова до Французької Республіки в рамках ювілейного авіасалону «Ле Бурже-2013» продемонстрував, що Україна повертається на світовий ринок з конкурентоспроможними проектами. На цьому глава уряду наголосив під час засідання Кабінету Міністрів України 19 червня 2013 р. «На 50-му Міжнародному авіакосмічному салоні в Ле Бурже Україна показала, що після складних для вітчизняної авіакосмічної галузі років вона повертається на світовий ринок з конкурентоспроможними проектами», – підкреслив Прем'єр-міністр. Він нагадав, що в роботі найбільшої виставки світової авіаційної і космічної промисловості взяли участь понад 3 тис. компаній з 44 країн. Усього ж близько 300 офіційних делегацій з 88 держав приїхали до Ле Бурже провести переговори й познайомитися з новими розробками тих небагатьох держав світу, які сьогодні виробляють літаки й космічні апарати.

Україну гідно представляли технічні розробки держпідприємств «Антонов», «Івченко-Прогрес», акціонерного товариства «Мотор-Січ» і держконцерну «Укроборонпром». У тому, що Україна підтримує і розвиває статус великої авіаційної держави, як наголосив М. Азаров, присутні переконалися вже на відкритті авіасалону – після демонстраційних польотів українських літаків АН-158 і АН-70. Українські машини були представлені на Міжнародному аерокосмічному салоні відразу після господарів шоу – французьких виробників. «Важко передати відчуття величезної гордості за країну, яке відчувалось, коли після демонстраційного польоту європейського транспортного літака А-400 небо елегантно і водночас потужно розсікав наш великий транспортник АН-70. А-400 – це результат науково-технологічного прогресу всієї об'єднаної Європи. Вітчизняний АН-70 за тактико-технічними характеристиками й льотними можливостями кращий! І це не змогли не визнати навіть представники компанії “Ербас” під час зустрічі зі мною», – підкреслив М. Азаров. Хоча конкуренція на цьому ринку величезна, наш літак дає Україні шанс зайняти своє місце на ринку й зміцнити позиції у світовому авіабудуванні, переконаний він.

Також у рамках ювілейного авіасалону «Ле Бурже-2013» у Франції українська й турецька сторони провели переговори про поліпшення характеристик літака АН-158.

Українське ДП «Антонов» і турецька Turkish Aerospace Industries (TAI) домовляються про розробку літака на базі АН-158. Про це повідомив президент, генеральний конструктор українського авіабудівного гіганта Д. Ківа в рамках проведення салону «Ле Бурже-2013», на якому «Антонов» презентував сучасні динамічні програми регіональних пасажирських літаків АН-148, АН-158, АН-178 і покращений середній транспортний літак АН-70 спільного українсько-російського виробництва. «Ідуть переговори про спільну розробку і виробництво літаків, у тому числі й для Туреччини, на базі АН-158. Але це бу-

де модернізований літак, з поліпшеними характеристиками», – сказав він. Д. Ківа також зазначив, що Airbus поступається Ан-70 вантажності й дальності польоту. Крім того, український літак може використовувати менші аеродроми й коштує у два рази дешевше.

У рамках роботи салону М. Азаров провів короткі переговори з представниками Turkish Aerospace Industries, обговоривши перспективи можливої співпраці. Також Прем'єр поспілкувався з представниками російської Об'єднаної авіабудівної корпорації.

Як повідомлялося раніше, Д. Ківа заявив, що будівництво літаків своїми силами є неможливим ні в одній країні світу, враховуючи й Україну.

Серійне складання Ан-158 почалося у 2011 р. в Києві. Літаки сімейства Ан-148/158 оснащені двигуном Д-436-148 розробки ДП «Івченко-Прогрес» – випускається ВАТ «Мотор-Січ» (обидва – Запоріжжя), що відповідає сучасним і перспективним нормам щодо шуму та емісії. За оцінками російської ІФК, що просуває літаки на ринок, потреба ринку в літаках сімейства Ан-148/158/168 до 2025 р. оцінюється не менше ніж 400 машин. За даними ДП «Антонов», портфель замовлень на Ан-148 й Ан-158 до 2025 р. оцінюється в понад півтори сотні машин.

Під час прес-конференції в Ле Бурже президент, генеральний конструктор ДП «Антонов» Д. Ківа також заявив, що українські виробники спільно з партнерами завершують модернізацію транспортного літака Ан-124 «Руслан» і готуються до його серійного виробництва. «Це дійсно чудовий літак, хоча ми й не уявляємо його тут в Ле Бурже. Разом з тим ми завершуємо роботу з його модернізації і вдосконалення технічних характеристик, а також ведемо підготовчі роботи до його серійного виробництва», – сказав він. За словами Д. Ківи, українські конструктори вдвічі збільшили експлуатаційний ресурс літака, зокрема за кількістю польотів і кількістю годин, істотно й постійно вдосконалюють склад його обладнання, щоб він відповідав сучасним вимогам європейського ринку. «Це буде літак нового технічного рівня», – зазначив він.

Керівник ДП «Антонов» не назвав конкретної дати серійного запуску модернізованого Ан-124 «Руслан». «Терміни завершення підготовки серійного виробництва залежать від готовності нашого російського партнера, оскільки ми плануємо спільно використовувати виробничі можливості Ульяновського заводу», – сказав Д. Ківа. На його думку, перевершити технічні характеристики українського літака на сьогодні не під силу нікому. «Ан-124 – це дійсно унікальна машина, літак, який має вантажопідйомність 150 т, найбільший у світі транспортний літак, і буде дивом, якщо хтось найближчим часом перевершить його технічні характеристики. З цим погоджуються і наші російські партнери», – додав він ².

---

² Перший політ літак Ан-124 «Руслан» здійснив 24 грудня 1982 р. На озброєння військово-транспортної авіації СРСР літак надійшов у січні 1987 р. Серійно вироблявся на ульянівському «Авіастарі» в 1984–2004 рр. і київському «Аміанті» в 1982–2003 р. Літак встановив 22 світові авіаційні рекорди.

Нагадаємо, що уряди України й Росії у вересні 2013 р. на міждержавному Комітеті з питань економічного співробітництва підпишуть установчі документи про створення спільного підприємства з будівництва літака Ан-124 «Руслан». Про це заявив віце-прем'єр-міністр України Ю. Бойко в ефірі 5 каналу. Ю. Бойко повідомив, що зустріч Прем'єр-міністра України М. Азарова з прем'єр-міністром Росії Д. Медведевим, яка відбулася в Сочі, була підготовкою перед проведенням Комітету з питань економічного співробітництва, який відбудеться у вересні цього року. У Сочі сторони розглянули конкретні напрями співпраці. «Було прийнято рішення щодо створення спільного підприємства з будівництва Ан-124 “Руслан”, найбільшого літака у світі. Доручення отримали ми від прем'єр-міністрів обох країн про підписання установчих документів уже у вересні на комітеті з реформ», – заявив Ю. Бойко. Крім того, за його словами, було розглянуто багато питань, які є корисними для економіки України і функціонування української промисловості. «Це питання торговельно-економічного співробітництва. Буде формалізовано кілька спільних проектів як в авіації, так і в космосі, у промисловому комплексі, в енергетиці й широке коло питань торговельно-економічного співробітництва», – повідомив Ю. Бойко.

У свою чергу, Україна планує до 2017 р. модернізувати бойові літаки і вертольоти. Українську армію до 2017 р. очікує значне технічне переоснащення, пріоритетом якого в тому числі стане модернізація і закупівля нової авіаційної техніки й ЗРК. Про це заявив міністр оборони України П. Лебедев. «Ми переходимо на нову техніку. Пріоритети: авіація, зенітні ракетні комплекси, озброєння радіотехнічних військ, ракетні комплекси, корабельний склад, засоби автоматизації керування військами, безпілотні літальні апарати, тренажери, – повідомив міністр. – До 2017 р. ми плануємо закупити корвет, два літаки Ан-70, до 10 бронекатерів, модернізувати бойові літаки, вертольоти, зенітні ракетні й радіолокаційні комплекси, розробити сучасний ракетний комплекс корабельного базування».

Також у плани уряду входить і приватизація аеропортів. Як стало відомо, уряд готує українські аеропорти до приватизації і планує витратити на них 13,5 млрд грн бюджетних грошей у найближчі 10 років. Ще 4 млрд грн за цей час повинні вкласти приватні інвестори. Такий висновок, як повідомляє «Дзеркало тижня», можна зробити з Концепції Державної цільової програми розвитку аеропортів до 2023 року, яка була підготовлена Мінінфраструктури й прийнята 22 травня на засіданні Кабміну.

Формально Концепцію Держпрограми Кабінет Міністрів прийняв ще в листопаді 2012 р. – тоді її без попереднього узгодження з іншими відомствами вніс міністр інфраструктури Б. Колесніков. Доопрацювати документ й узгодити його з іншими відомствами профільне міністерство мало протягом тижня, але закінчити розпочате вдалося лише через півроку.

Основні положення документа зводяться до такого:

– протягом наступних 10 років українські аеродромні комплекси модернізують за бюджетні гроші. Ідеться не тільки про комплекси, що входять у великі аеропорти, але й про невеликі регіональні аеропорти (наприклад, у Вінниці чи Івано-Франківську);

– приватний бізнес буде брати участь у модернізації інфраструктури аеропортів (терміналів, кейтерінгу), об'єктів неавіаційної діяльності й невеликих аеродромів, які використовуються для потреб авіапрому й спортивної авіації. Серед останніх – аеродроми «Київ/Антонов-1», «Джанкой», «Київ» (Чайка);

– пасажирські і вантажні термінали буде передано в концесію та оренду;

– ключові аеропорти України «Бориспіль», «Львів», «Донецьк», «Одеса», «Харків» і «Сімферополь» можуть стати приватними (положення про закріплення цих аеропортів у власності держави було прийнято п'ять років тому концепцією розвитку, яка відтепер втратила чинність; в ухваленій нещодавно Концепції такої норми немає);

– аеродроми й злітно-посадкові смуги, що перебувають у комунальній власності, можуть зберегти нинішніх власників. Попередня концепція містила норму, за якою ці об'єкти повинні бути повернуті центральній владі;

У Концепції спрогнозовано, що після її реалізації, у 2023 р., пасажиропотік в українських аеропортах зросте у 2,3 раза.

Половину авіаперевезень в Україні у 2023 р. повинні забезпечити лоукостери, ідеться в тексті Концепції. У Мінінфраструктури також сподіваються, що за 10 років частка доходів аеропортів від неавіаційної діяльності зросте до 60 % загальної виручки. Для порівняння: у 2011 р. аналогічні послуги принесли «Борисполю» менше 20 % доходів.

Сума інвестицій держави – 13,5 млрд грн. З них 11,5 млрд – з держбюджету, 2 млрд грн – з місцевих бюджетів. Інвестиції приватників Мінінфраструктури оцінює у 4 млрд грн за 10 років.

Як повідомляє видання, в уряді Концепцію підтримують далеко не всі. У супровідних документах до тексту чимало зауважень: найбільш суперечні норми – права держави на аеропорти та їхню інфраструктуру, джерела фінансування. «Проект Концепції не є ефективним. Аргументація – у рамках підготовки до Євро-2012 у розвиток комунальних аеропортів (у т. ч. “Жуляни”, “Донецьк”, “Харків”) були вкладені значні кошти державного бюджету. Кошти виділялися під зобов'язання органів місцевого самоврядування повернути об'єкти аеродромів і злітно-посадкові смуги після завершення Євро-2012 у державну власність, чого не було зроблено», – ідеться в експертному висновку Секретаріату Кабміну. До того ж Концепція пропонує фінансувати з бюджету на розвиток аеропортів, які вже перебувають у приватній власності. Норми про те, що ці кошти скарбниці будуть компенсовані, у документі немає.

Про обгрунтованість таких застережень говорить і досвід сусідньої Росії, де наприкінці липня в рамках «раптової комплексної перевірки» військ Східного військового округу Російської Федерації, влаштованої за наказом

президента В. Путіна, виліт літаків Військово-транспортної авіації (ВТА) було затримано на 10 год. Як повідомив командувач ВТА МО РФ В. Бенедиктов, тривалий час аеродром «Хомутово» в Южно-Сахалінську не видавав підтвердження «про прийом літаків командування на безоплатній основі». Така ситуація стала можливою внаслідок передачі обслуговування авіатехніки на аеродромах ВПС і спільного базування («Хомутово» за типом саме такий) цивільним структурам за принципом аутсорсингу, на умовах субпідрядних угод.

У підсумковому повідомленні прес-служби Міноборони РФ ідеться: «Із початку навчань Військово-транспортна авіація здійснила понад 200 рейсів, перевезено понад 10 тис. військових, 482 од. озброєнь і військової техніки, а також понад 930 т матеріальних засобів». Для цього було залучено 28 літаків Іл-76, що базуються в Оренбурзі, Таганрозі, Пскові й Твері. «Усе це, звичайно, відбувалося вже після 10-годинної затримки. Але навряд чи в когось є сумніви, що в реальній сучасній війні із застосуванням космічних систем спостереження, наведення, високоточної зброї, безпілотників тощо це призвело б до того, що через отих 10 год затримки злітати було б нікому, і й, власне, уже й нема за чим», – пояснює автор статті «Зрада Батьківщини в особливо великих розмірах» О. Бож'єва.

Ще одна претензія до проекту Концепції стосується фінансування програми. Спочатку розмір держзвдатків планувався навіть більшим – 15 млрд грн, а загальний кошторис – 19 млрд грн. Але Мінфін запротестував: розмір бюджетного фінансування назвали надмірно роздутим і порадили «значно скоротити». Тим більше що в держвласності сьогодні перебувають лише два аеропорти – «Бориспіль» і «Львів», решта належать комунальній владі. У результаті обсяг держфінансування «стиснули» на 1,5 млрд грн.

Нарешті, нарікання Мінфіну стосуються фінансування «Борисполя». Найбільший аеропорт країни включено до списку об'єктів держвласності, які можуть бути передані в концесію. Незважаючи на це, на розвиток аеропорту з державного бюджету пропонується витратити ще 2,7 млрд грн, нарікає Мінфін. Як впливає із супровідних документів Концепції, у відомстві В. Козака це зауваження проігнорували, посилаючись на те, що аеропорт ще не передано інвестору.

За підтримку української авіації виступають і депутати ВР. Нардепи мають наміри позбавити українські авіакомпанії податкових пільг на імпорт літаків. Відповідний законопроект зареєстровано в парламенті 3 липня. Його авторами є депутати-комуністи С. Кілінкаров і О. Калетник. На сьогодні відносно повітряних суден, які ввозяться на територію українськими авіакомпаніями за договорами оперативного лізингу, діє митний режим тимчасового ввезення з повним звільненням від митних виплат. Депутати пропонують скасувати пільги «з метою досягнення однакових умов для літаків імпортного та вітчизняного виробництва і запобігання виведенню лізингових платежів за кордон». «Необхідно

вжити комплексних заходів для оновлення парку літаків сучасними зразками авіаційної техніки, що випускаються вітчизняними підприємствами літакобудування, а існування цієї пільги не дає змоги це реалізувати», – ідеться в пояснювальній записці до законопроекту. На думку авторів законопроекту, скасування пільг додатково принесе до держбюджету до 2 млрд грн на рік.

Також, зі свого боку, Україна зробила перший крок до створення спільного авіапростору з ЄС. Сторони погодили частини умов договору «Про відкрите небо» і обіцяють, що вже до кінця року документ буде підписано. Для пасажирів це означає більше можливостей для подорожей і зниження цін на авіаквитки внаслідок приходу в країну нових лоукост-компаній. Щоправда, на повну силу договір запрацює в кращому разі через три роки – Україна домагається введення перехідного періоду. Про це заявив на авіафорумі Routes CIS-2013 у Донецьку перший заступник міністра інфраструктури К. Єфименко. «Були узгоджені методи впровадження Україною вимог ЄС, а також умови роботи авіакомпаній», – розповів П. Берріно, прес-секретар єврокомісара з питань транспорту С. Калласа. Сторони обіцяють підписати угоду до кінця року. Черговий раунд переговорів – восьмий – призначено на 21 і 22 жовтня. «Прогрес у цих переговорах покаже, чи буде раунд фінальним. Але якщо цього не станеться, ми наполягаємо на тому, щоб переговори завершилися до кінця 2013 р.», – говорить П. Берріно. К. Єфименко зазначає, що Україна розраховує на підписання договору вже в жовтні – листопаді. Україна готувалася до підписання договору «Про відкрите небо» з грудня 2007 р. й до 2011 р. провела п'ять раундів переговорів, коли Б. Колесніков (на той момент – віцепрем'єр) раптово заявив, що угода може бути підписана лише в разі скасування Євросоюзом візового режиму для українців. У ЄК заперечили, що ці питання не пов'язані між собою. Проте процес переговорів довелося відновити в минулому році: на підписанні договору напеліг Президент В. Янукович. «Зараз наше завдання – захистити інтереси вітчизняних авіакомпаній», – підкреслив К. Єфименко. Україна пропонує ввести адаптаційний період для своїх авіакомпаній – частина норм договору про спільний авіаційний простір (САП) повинна набрати чинності лише через 1,5–2 роки після підписання договору. «У ЄС працюють найпотужніші авіакомпанії – Lufthansa, British Airways, а також швидко розвивається Turkish Airlines. Наші перевізники не мали можливості швиденьки зрости, і їм необхідний час, щоб адаптуватися до нових умов», – розповів К. Єфименко. Україна також наполягає на отриманні п'ятого ступеня свободи на європейському ринку – права виконувати польоти з європейських аеропортів. Наприклад, літати за маршрутом Київ – Мюнхен – Париж – Київ. П. Берріно зазначає, що обидві сторони згодні з тим, що пункти договору повинні вводитися поступово. «Це не питання поступок, а скоріше спільна націленість на те, щоб завершити адаптацію як можна швидше й потім користуватися взаємними перевагами», – говорить прес-секретар єврокомісара. Слід зазначити, що САП дасть змогу авіакомпаніям України та

ЄС отримати безперешкодний доступ на маршрути між країнами. Нині ці відносини регулюються міжурядовими угодами. В Україні побоюються, що відкриття повітряного простору країни для перевізників з Європи заподіє шкоди українським авіакомпаніям. «САП має справити позитивний вплив на розвиток українських аеропортів і транзитного потенціалу країни. Але є й ризики для наших авіакомпаній і аеропортів. В українських пасажирів на сьогодні недостатньо грошей для активних авіаподорожей, крім того, залишається питання обмежень через візовий режим з країнами ЄС. Також є ризик, що європейські компанії просто вивозитимуть звідси пасажирів у свої хаби в ЄС», – зазначив перший заступник глави Державіаслужби О. Гречко. Ще одна проблема – українські перевізники поки не відкрили далекомагістральні програми польотів з України, що безпосередньо впливає на транзитний потенціал «Борисполя» і пасажиропотік, додає К. Єфименко. «Зараз наша єдина проблема – неможливість для українських авіакомпаній літати в США. У листопаді ми розраховуємо залагодити це питання, отримавши дозвіл від влади США. Крім того, МАУ вже отримують у перших числах серпня перший B767, і до кінця року в розпорядження компанії надійдуть ще два такі літаки. Сподіваємося, що вони зможуть літати в міста США. Це збільшить кількість пасажирів і перетворить наш аеропорт в хаб», – заявив К. Єфименко. Насправді, як повідомляють ЗМІ, повна лібералізація ринків ЄС й України можлива не раніше ніж через три-чотири роки. Восени планується затвердити тільки текст угоди. У наступному році договір може бути підписано, після чого його повинні ратифікувати всі члени ЄС й Україна – на це піде не менше півтора року, поінформувало джерело в Міністерстві інфраструктури. Що стосується етапів угоди, то на першому з них передбачається запровадження третього й четвертого рівнів свобод для авіакомпаній, тобто зняття обмежень щодо кількості призначених перевізників і частот між країнами. На цьому етапі Україна повинна привести своє законодавство у сфері авіації у відповідність до європейського. «У ЄС повинні перевірити все це, затвердити й тільки потім можна буде приступити до другого етапу – впровадження п'ятого рівня свобод», – пояснюють ЗМІ. Для українських аеропортів життєво необхідно прийняття САП, так як це може привести до приходу лоукостерів і збільшення пасажиропотоку, зазначає генеральний директор консалтингової компанії FAS О. Ланецький. «Але для авіакомпаній краще, щоб договір максимально довго не підписувався. І в цій ситуації дійсно потрібен компроміс, а ЄК у цьому випадку досить гнучка: будь-яке зняття обмежень іде на користь європейським перевізникам», – додає пан О. Ланецький.

Хоча ЄС і погодився з рядом пропозицій української сторони, досі не вирішено принципового питання сертифікації стосовно безпеки. «Українські власті чекають на прийняття остаточної позиції та обговорення її під час наступного раунду переговорів», – заявив П. Берріні. Увесь цей час основною перешкодою для підписання договору про САП з боку ЄС було технічне питання

невідповідності систем сертифікації літаків у ЄС й Україні. Київ наполягав на допуску на ринок авіаперевезень і робіт у рамках САП частини парку сертифікованих в Україні повітряних суден української реєстрації (розробки України й ЄСРП). Але в ЄК наполягали на тому, щоб, згідно з Регламентом ЄС № 216/2008, з українського Держреєстру цивільних повітряних суден були виведені всі несертифіковані Європейським агентством з безпеки польотів (EASA) повітряні судна.

«Антонову» сертифікація кожного типу літаків може коштувати не менше 40 млн дол. на рік. В угоді щодо САП питання сертифікації вирішено не порушувати, розповів генконструктор ДП «Антонов» Д. Ківа. «Був варіант, щоб Україна стала повноправним членом IOSA, але це неможливо з ряду причин. Наскільки мені відомо, це питання вирішено розглядати окремо, – поінформувало джерело в Мінінфраструктури. – Ведуться переговори щодо можливого підписання угоди BASA (про взаємне визнання сертифікатів льотної придатності)». «Україні не потрібне “Відкрите небо” з такими умовами, коли наші літаки не можуть літати. Це ризик втрати авіапромисловості взагалі, в уряді повинні це розуміти й не допустити», – підкреслив О. Ланецький. К. Єфименко заявив, що питання щодо «Антонова» належить до компетенції Мінпромполітики. «Не думаю, що Україна погодиться на такі умови, це згубно», – говорить джерело в Мінінфраструктури.

Нагадаємо, що метою укладання Угоди між Україною та ЄС про спільний авіаційний простір є поступова лібералізація ринків, використання спільних правил на основі правил ЄС у галузі цивільної авіації, сприяння промислового та операційному співробітництву. Укладання Угоди передбачає об'єднання авіатранспортних ринків України та ЄС, що сприятиме ефективнішому використанню ринку авіаперевезень і поліпшенню якості послуг, розвитку транзитного потенціалу України, інтегруванню України з Європейськими авіаційними структурами й зміцненню авторитету країни як авіаційної європейської держави³.

Отже, за підсумками, які наводяться в Державній програмі активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки, за останні три роки підприємствами авіабудування виготовлено й передано замовникам 19 літаків. Державним підприємством «Антонов» укладено контракт на виготовлення 47 літаків Ан-148 і модифікацій цих літаків для іноземних замовників.

Триває виконання контракту державним підприємством «Завод 410 цивільної авіації» щодо ремонту літаків Ан-32 для Військово-повітряних сил Індії.

Досягнуто принципової згоди з Російською Федерацією щодо відновлення спільного виробництва літака Ан-124 «Руслан» і закінчення робіт з розроблення й виробництва літака Ан-70.

³ Майбутня Угода про асоціацію між Україною та ЄС у частині створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС передбачає укладення між сторонами широкомасштабної авіаційної угоди й розвиток співробітництва в рамках чинних двосторонніх угод про повітряне сполучення. Укладення зазначеної угоди з ЄС матиме, у першу чергу, великий вплив на зміну регуляторного середовища в Україні з метою приведення його у відповідність до вимог законодавства ЄС у всіх сферах діяльності.

Прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про розвиток літакобудівної промисловості» щодо державної підтримки збуту авіаційної техніки вітчизняного виробництва», виконання якого сприятиме здешевленню авіаційної техніки для авіакомпаній і підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних авіакомпаній (*Матеріал підготовлено з використанням таких джерел інформації: Урядовий портал (<http://www.kmu.gov.ua>). – 2013. – 19.06; Крылья – авиация в Украине (<http://www.wing.com.ua>). – 2013. – 19.04, 25.06, 17.07, 23.07; Державна авіаційна служба України (<http://www.avia.gov.ua>). – 2013. – 5.07; Урядовий портал (<http://www.kmu.gov.ua>); Офіційний сайт М. Азарова (<http://www.azarov.ua>). – 2013. – 18.04; Військова панорама (<http://wartime.org.ua>). – 2013. – 12.07; Українська правда (<http://www.pravda.com.ua>). – 2013. – 22.07; Дзеркало тижня. Україна (<http://dt.ua>). – 2013. – 27.05, 17.06, 19.06, 23.07; Політика і культура (<http://www.pic.com.ua/militarni-ambitsiji-putina-ruhnyly-pid-chas-vijskovykh-navchan-stalasya-masova-zrada-batkivschyny.html>). – 2013. – 25.07).*

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Розробка сланцевих родовищ в Україні: досягнення та проблеми

Проблема видобування сланцевого газу в Україні вже тривалий час перебуває в центрі уваги державної влади, обговорюється в експертних та політичних колах. Українські запаси сланцевого газу оцінюються як одні з найбільших у Європі. Згідно з даними 2011 р. Енергетичної інформаційної агенції (EIA) при Мініенерго США кількість досліджених та оцінених обсягів сланцевого газу в Україні становить 1,2 трлн куб. м, що гарантує Україні четверте місце у Європі за обсягами резервів цього типу після Польщі, Франції та Норвегії. За іншими оцінками, зокрема экс-міністра енергетики та вугільної промисловості України Ю. Бойка, українські запаси сланцевого газу становлять 5 трлн куб. м.

Перспективними газоносними районами в Україні є Юзівська та Олеська площі, розташовані, відповідно, у межах Донецької і Харківської та Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської областей. На лютий 2012 р. Державна служба геології та надр України оцінювала запаси традиційного й нетрадиційного газу на Олеській та Юзівській газоносних площах у 7 трлн куб. м.

У 2012 р. пройшли конкурси на укладення угод з розподілу продукції (УРП) видобування сланцевого газу. Переможцем конкурсу на розробку

Одеської ділянки стала американська Chevron, Юзівської – англо-голландська Shell. Угоду між компанією Shell та компанією «Надра Юзівська» про розподіл продукції від видобутку сланцевого газу на Юзівській площі в Харківській і Донецькій областях було підписано 24 січня під час Всесвітнього економічного форуму в Давосі у присутності Президента України В. Януковича та прем'єр-міністра Нідерландів М. Рютте.

Попередньо запаси сланцевого газу на Юзівській площі оцінювалися в 4 трлн куб. м. У Києві розраховують, що в разі початку промислового видобутку газу це родовище може давати від 5 до 20 млрд куб. м газу на рік (при тому, що у 2013 р. Україна хоче імпортувати лише 20 млрд куб. м російського газу).

«За оптимістичним сценарієм компанії Shell, це близько 20 млрд куб. м видобутку на рік, за песимістичним – не менше 7–8 млрд. Якщо ми досягнемо оптимістичного сценарію, це повністю вирішить питання дефіциту, який зараз є в нашій державі, і навіть вийдемо на профіцит», – заявив міністр енергетики Е. Ставицький, якого уряд уповноважив підписати угоду із Shell.

Відомо також, що на етапі розвідки Shell має намір інвестувати в проект 410 млн дол. Якщо ж результати цієї розвідки будуть успішними, то інвестиції, як очікують у Києві, сягнуть десятків мільярдів доларів – міністр енергетики оцінює їх у 10 млрд дол.

Згідно з повідомленням, поширеним Shell, кожен учасник угоди – Shell та «Надра Юзівська» – мають по 50 % у проекті, сам проект розрахований на 50 років, а права та обов'язки інвесторів будуть деталізовані в угоді про оперативну діяльність.

«Початковий етап геологічного вивчення передбачає отримання двовимірних та тривимірних сейсмічних даних та буріння 15 свердловин на Юзівській дільниці. Передбачається, що це дозволить провести ефективну розвідку та оцінку покладів вуглеводнів, зокрема, оцінку потенціалу природного газу у піщаниках Юзівської площі», – ідеться в повідомленні Shell. Повідомлялося також, що перші 15 пошукових свердловин на площі мають бути пробурені в найближчі п'ять років.

Укладена із Shell угода від самого початку викликала неоднозначні коментарі серед експертів. Не в останню чергу їх спричинила відсутність офіційної інформації щодо її змісту. Зокрема, у повідомленні Shell немає інформації про те, як, власне, сторони домовилися про розподіл видобутого з українських надр сланцевого газу. Раніше йшлося про те, що цей розподіл має бути в пропорції 30 на 70 % на користь Shell. Потім лунали припущення, що ця пропорція може дійти і до 40 на 60 % – залежно від стадії розробки родовища.

Оглядачі зауважували, що інші пострадянські країни, які залучали до розробки своїх родовищ міжнародні компанії, – Казахстан, Азербайджан, – домогалися більш вигідних умов. Проте у тих випадках ішлося про видобуток традиційних енергоносіїв – природного газу та нафти, а у випадку з Україною ідеться про видобуток сланцевого газу, який все ще залишається

нетрадиційним джерелом енергії, видобуток якого супроводжується великими ризиками, коментує експерт аналітичного центру DIXI Group Р. Ніцович. «Щодо відсотків розподілу, то можу нагадати, що коли уряд лише узгоджував умови конкурсів на видобуток, ішлося навіть про 16 % на користь України до того часу, як інвестор поверне собі всі інвестиції. Далі ця пропорція збільшуватиметься. Чому така пропорція? Технологій видобутку такого газу в Україні не існує, а інвестори беруть великі зобов'язання у соціальних питаннях, у плані розбудови інфраструктури, захисту довкілля. А відтак зрозуміло, що витрати інвестора будуть суттєвими», – зауважив експерт.

Для представників Харківської та Донецької обласних рад, які повинні були проголосувати та дозволити Shell працювати в регіоні, відсутність інформації щодо змісту угоди створила особливий виклик. «Жоден з депутатів Харківської обласної ради в очі не бачив документа до голосування», – заявив депутат Харківської обласної ради з фракції «Батьківщина» І. Варченко.

Експерт аналітичного центру DIXI Group Р. Ніцович звертає увагу на те, що практика Shell під час роботи в інших країнах показує, що вона загалом не проти розкрити текст угоди, а тому він припускає, що саме українська сторона блокує цей крок. Для оприлюднення умов договору потрібна згода обох сторін.

І. Варченко заявив, що після тиску з боку депутатів їм представили текст угоди, який він розмістив в Інтернеті. За цим документом, частка української держави буде від 30 до 60 %. Проте, за контрактом, українська сторона буде представлена новоствореною компанією «Надра Юзівська» та «СПК-Гео-Сервіс». Утім, кому належить друга компанія – невідомо. На запитання журналіста про це, міністр енергетики та вугільної промисловості Е. Ставицький заявив, що це компанія зі спеціалістами по геології, які вже більше п'яти років співпрацюють із провідними компаніями, а вся інформація є на офіційних сайтах міністерств і відомств.

Окрім умов розподілу потенційного газу умови договору вигідно було тримати закритими і через пільги, які отримують іноземні компанії. Згідно з оприлюдненим неофіційним текстом угоди, Shell матиме дуже обмежену кількість перевірок – одну на три роки. Згідно з текстом угоди, результати перевірок роботи компанії будуть триматися в таємниці, це включає і екологічні перевірки. Крім того, нормативні документи, які прийматиме український уряд, і які потенційно можуть обмежити права інвестора, не будуть на нього поширюватися.

«Також є ризик, що ці території покажуть низький дебет, тобто буде мало сланцевого газу, або будуть складні технологічні умови видобутку, відтак його ціна стане надто високою, і компанії за два роки вирішать, що їм зручніше просто піти», – вважає експерт Інституту енергетичних досліджень Ю. Корольчук.

Утім, на сьогодні, незважаючи на те що з часу перемоги в конкурсі Shell минуло більше року, а угоду про розподіл продукції було підписано півроку тому, компанія лише готується до робіт з розвідки сланцевого газу. У жовтні 2012 р. у рамках СД з «Укргазвидобуванням» розпочато буріння першої сверд-

ловини «Біляївська-400» (Первомайський район, Харківська область). У березні 2013 р. компанії Shell і «Укргазвидобування» отримали згоду місцевих жителів на буріння пошукової свердловини Ново-Мечєбіловська-100 в Близнюківському районі Харківської області в рамках договору про спільну діяльність (СД).

Як повідомляє прес-служба Shell у Харківській області, громадські слухання, присвячені планам буріння пошукової свердловини, пройшли в с. Новонадеждіно Близнюківського району Харківської області. У них взяли участь представники Shell, УкрНДІгаз, Близнюківського районної ради та районної адміністрації, сільські голови.

«На зборах були присутні близько 100 жителів Близнюківського району, в основному із сіл Новонадеждіно, Морокіно, Богданівка, Алісовка, Привілля, Новотроїцьке і Близнюки. Жителі підтримали буріння свердловини після отримання вичерпної інформації про проект у цілому, плани по свердловині Ново-Мечєбіловська-100 і підходу до питань захисту навколишнього середовища та населення в процесі реалізації проекту... Згоду мешканців на буріння свердловини зафіксовано в протоколі слухань», – наголошується в повідомленні прес-служби Shell.

Учасникам громадських слухань пояснили, що свердловина буде пошуковою, а не добувною, а також розповіли про підходи Shell до техніки безпеки під час ведення робіт. «У своїй роботі компанія застосовує жорсткі стандарти безпеки, особливо в процесі буріння свердловин. Ми вживаємо заходів для захисту навколишнього середовища, у першу чергу для захисту водних горизонтів. Ми впевнені в безпеці нашої діяльності», – заявили представники компанії.

У червні поточного року компанія Shell та ПАТ «Укргазвидобування» почали будівництво майданчика для буріння другої пошукової свердловини в Харківській області в рамках договору про спільну діяльність (СД), повідомляє прес-служба Shell у Харківській та Донецькій областях.

«Майданчик під свердловину Ново-Мечєбілівська-100 розташований у Близнюківському районі Харківської області, в адміністративних межах Новонадеждинської сільської ради. Розпочато будівництво майданчика для розміщення бурового верстата, необхідного обладнання та тимчасових житлових приміщень для персоналу. Усі роботи ведуться у відповідності з вимогами українського законодавства та міжнародних стандартів з охорони навколишнього середовища», – ідеться в повідомленні прес-служби.

Розмір бурового майданчика становитиме 300х200 м. Перед початком будівництва буде знято чорнозем і складено по периметру майданчика з метою збереження його якостей для подальшої рекультиватії. Для будівництва майданчика буде використано 2400 бетонних плит, вироблених у Харківській області. З метою мінімізації руху транспорту через найближчі села до бурового майданчику буде прокладено тимчасову під'їзну дорогу завдовжки 120 м. У будівництві майданчика задіяно близько 80 працівників української компанії «Монтажтрансгаз».

Початок буріння свердловини заплановано на осінь цього року відповідно до технічного проекту, після отримання всіх необхідних дозволів та експертиз. Мета свердловини – пошук покладів природного газу в ущільнених пісковиках.

Тим часом суперечка навколо законності укладання угоди про видобуток газу в Харківській області з нафтогазовою компанією Shell перейшла в судову площину. Депутат Харківської облради І. Варченко («Батьківщина») подав до Харківського окружного адміністративного суду позов про визнання протиправним та скасування рішення облради про узгодження проекту угоди про розподіл продукції (УРП) між Україною і нафтогазовою компанією Shell.

Позивач стверджує, що Харківська облрада погодила проект УРП із «численними порушеннями законодавства». «Депутати не були ознайомлені з текстом угоди та додатками до неї, голосували за документи, які і в очі не бачили, що порушує Закон “Про місцеве самоврядування”. На мої вимоги пояснити ситуацію сказали, що таким чином ми заощадили на папері. У мене виникає питання: хіба доцільно економити на папері 3 тис. грн, коли мова йде про контракт на 50 млрд дол.?» – пояснив І. Варченко. За його словами, проект угоди не пройшов передбачені законодавством експертизи (екологічну, правову та економічну) і не був розглянутий, згідно з встановленим порядком, на засіданнях низки комісій облради, що йде врозрід із вимогами Закону України «Про угоди з розподілу продукції».

Експерти зазначають, що позов стосується технічних аспектів узгодження, проте його задоволення дійсно може спричинити за собою скасування угоди. Однак такий розвиток подій здається їм малоімовірним з огляду на те, що обсяг запасів газу ще досі не відомий, що робить перспективи перемоги в цих баталіях сумнівними. Так чи інакше, аналітики переконані, що сам факт необхідності залучення інвесторів до видобутку сланцевого газу не стоїть під питанням.

Керуючий партнер AstapovLawyers А. Астапов зазначає, що якщо І. Варченко доведе незаконність прийнятого Харківською облрадою рішення, то надалі угода може бути визнана незаконною і бути скасована. «Процедура погодження УРП складна та заплутана. Якщо витримувати її до останнього пункту, то узгодження триває не рік, до чого звикли західні нафтові компанії, а багато років. Тому, в принципі, в якихось аспектах процедура дійсно могла бути порушена», – говорить партнер юридичної компанії «Правові партнери» А. Доманський. Він нагадує, що компанія Chevron досі узгоджує договір з Івано-Франківською облрадою.

Президент київського міжнародного енергетичного клубу Q-club О. Тодійчук вважає, що позов, поданий депутатом, навіть якщо його не задовольнять зараз, може бути задоволений пізніше в разі зміни влади. «Навряд чи хтось стане виганяти Shell з родовища зараз, поки там не відкриті запаси сланцевого газу. У разі якщо вони відкриті не будуть, до компанії також не буде претензій. Зовсім по-іншому все може обернутися, якщо запаси виявляться

значними, а договір був укладений з порушеннями. Тоді у когось, можливо, з'явиться бажання його переглянути», – говорить О. Тодійчук.

На думку директора енергетичних програм центру «Номос» М. Гончара, без розробки родовищ сланцевого газу Україна не зможе позбутися залежності від «Газпрому». «Звичайно, ця конкретна угода може бути переглянута та покращена у майбутньому, але сам факт того, що нам потрібні інвестори, які добували б сланцевий газ, ніхто під сумнів не ставить», – зазначає М. Гончар. Про те, що нафтові компанії допустили ряд помилок у процесі підписання угод, зокрема, відмовившись обговорювати їх на громадських слуханнях, заявляв раніше і віце-прем'єр Ю. Бойко: «Вони повинні були провести роботу з населенням і пояснити, що це безпечно».

23 липня Харківський окружний адміністративний суд провів перше засідання за позовом І. Варченка, на якому задовольнив клопотання Харківської обласної ради про притягнення як третіх осіб Міністерства екології та природних ресурсів, Міністерства енергетики та вугільної промисловості, Державної служби геології та надр України, а також компаній «Шелл Експлорейшн енд Продакшн Юкрейн Інвестмент (ІV) Б. В.» і ТОВ «Надра Юзівська». Він додав, що розгляд судового позову перенесено на 6 серпня 2013 р.

Термін укладання угоди про розподіл продукції з іншими переможцем конкурсу, компанією Chevron Ukraine BV Нідерланди щодо Олеської газової площі розпорядженням Кабміну був продовжений до 24 серпня 2013 р. Примітно, що минулого року уряд вже переносив термін її підписання. Як заявив Прем'єр-міністр М. Азаров, на заході України виникли проблеми з отриманням згоди місцевої влади на видобуток сланцевого газу, тоді як східні області підтримали видобуток.

Так само, як на розробку Юзівського родовища свою згоду дали Донецька та Харківська облради, згоду на розробку Олеської площі мають дати Львівська та Івано-Франківська обласні ради. Більшість в обох мають представники «Свободи», які неодноразово заявляли про своє негативне ставлення до можливості розробки сланцевого газу на Заході України з огляду на наслідки для довкілля.

Експерт аналітичного центру DIXI Group Р. Нічович визнає, що погодження видобутку сланцевого газу на заході України з місцевою владою може бути проблемним. Проте, як вважає експерт, якщо урядові та Chevron вдасться перевести розмову зі сфери політики у більш фаховий і прагматичний діалог про ризики та переваги видобутку сланцевого газу, то ставлення до проекту у «Свободи» та двох західних областей може змінитися. До того ж, говорить експерт, у «Свободи» є і кілька слухних зауважень до проекту, зокрема, щодо ширшої участі органів місцевої влади в реалізації проекту.

Прем'єр-міністр М. Азаров розкритикував Львівську й Івано-Франківську обласні ради за зволікання з розробкою видобутку сланцевого газу. Він назвав безвідповідальними дії опозиційних політичних сил, які виступають проти

видобутку сланцевого газу. «Ті політичні сили, які затягують цей процес, ставлять під сумнів питання енергетичної безпеки України, вони працюють проти України, проти свого власного народу», – заявив М. Азаров.

Прем'єр висловив надію на те, що всі питання з видобутком сланцевого газу буде вирішено, буде проведено роз'яснювальну роботу з облрадами й процес буде запущено. Він наголосив, що уряд вимагає від компаній-розроблювачів абсолютної екологічної безпеки у всіх проектах з видобутку сланцевого газу.

Тим часом Івано-Франківська облрада виставила проект УРП між державою Україна та «Шеврон Юкрейн Б.В.» і товариством з обмеженою відповідальністю «Надра Олеська» для громадського обговорення. Голова Івано-Франківської облради В. Скрипничук на засіданні спеціально створеної робочої групи запропонував її членам протягом десяти днів підготувати пропозиції до проекту УРП. Відповідні пропозиції мають враховувати економічні інтереси області, а також питання компенсації втрат, які можуть виникнути в разі порушення екологічних вимог. Підсумкове засідання робочої групи планується провести 2 серпня. Потім, за словами голови облради, напрацьований проект рішення облради щодо УРП обговорять постійні депутатські комісії, відтак його буде винесено на сесію.

Згідно з розпорядженням голови Івано-Франківської облради В. Скрипничука, до складу робочої групи, яка опрацьовує проект УРП, входять 45 осіб – перші заступники та заступники голови облради, заступники голови облдержадміністрації, депутати облради, голови райадміністрацій, лідери громадських організацій Прикарпаття та Львівщини, науковці Івано-Франківського національного технічного університету нафти та газу і Львівського національного університету ім. Івана Франка, народні депутати, а також представники Міністерства енергетики та вугільної промисловості.

Chevron має намір інвестувати 25 млрд дол. у розробку та видобуток природного газу зі сланцевих порід на Олеській площі.

Серед населення України побутує переважно негативне ставлення до перспективи видобутку сланцевого газу неоднозначне. 39 % українців позитивно ставляться до проектів розробки сланцевого газу в Україні, тоді як 27 % не підтримують ці проекти. Про це свідчать результати дослідження, яке здійснила GfK Ukraine 4–22 квітня 2013 р. Водночас третина опитаних ще не визначилися з цього питання чи мало про нього знає.

Найбільше прихильників проектів розробки сланцевого газу в Києві (50 %). Серед макрорегіонів України частка прихильників проектів є приблизно однаковою.

Також найбільша частка прихильників проектів розробки сланцевого газу спостерігається серед вікової категорії 18–34 роки, найменша – серед людей старше 44 років.

Українці найчастіше підтримують проекти сланцевого газу через перспективу зниження цін на газ і опалення – 85 %, у зв'язку зі створенням робочих

місць, залученням інвестицій – 68 %, а також зменшенням залежності від Росії (енергетичної, економічної, політичної) – 65 %. Прикметно, що мешканці Західного та Східного регіону однаково часто називали незалежність від Росії (69 % і 65 % відповідно) як чинник підтримки проектів розробки сланцевого газу.

Серед головних причин негативного ставлення до цих проектів противників найчастіше називають: ризики забруднення питної води – 70,4 % противників назвали цю причину; загальне занепокоєння щодо екологічних наслідків видобутку газу – 54 %; ризики забруднення ґрунту та забруднення повітря – 49,6 % та 38,3 % відповідно; ризики браку питної води – 37 %; проблеми утилізації забрудненої води – 34,7 %; ризики землетрусів – 16,6 %.

57 % українців не знають, які компанії планують займатися розробкою проектів сланцевого газу в Україні, 21 % знають про відповідні плани Shell, 7 % – про плани Chevron, 6 % – про плани «Надр України». Водночас 11 % вважають, що даними проектами будуть займатися «Газпром» та «Нафтогаз України».

85 % українців хотіли б дізнатися більше про проекти розробки сланцевого газу. Зокрема, 52 % респондентів хочуть дізнатися, яку вигоду отримає Україна у випадку успішної розробки родовищ сланцевого газу, а також хто і яким чином буде вивчати ризики і контролювати вплив видобутку сланцевого газу на навколишнє середовище.

Під великим тиском закачуватимуть суміш з води, піску та хімікатів. Під цим впливом утворюється тріщина та вивільняється природний газ. Цей метод, який розкритикували екологи, ще називають фрекінгом. В Україні швидко організувався так званий антифрекінговий рух із власною атрибутикою: зелені прапори та салаткові стрічки.

В інтернет-мережі рух «Стоп фрекінгу» збирає відео та друковані матеріали, які розповідають про шкоду видобування сланцевого газу та «вбивство» регіонів України. Розповсюджуються листівки з погрозами, що зникне чиста вода, зросте кількість онкозахворювань, забрудниться чорнозем і зникнуть заповідні зони Донбасу. Хоча досить поширеною в експертному середовищі є думка про те, що за спробами блокувати видобуток сланцевого газу стоїть російський «Газпром», який може фінансувати антифрекінгову активність та проплачувати відповідні промови політиків.

Негативні екологічні прогнози щодо видобутку сланцевого газу зробив спробу спростувати голова компанії Shell в Україні Г. Тайлі. В інтерв'ю «Українському тижню» він розповів, що під час гідророзриву використовується рідина, яка має 1 % хімічних домішок, більшість з яких застосовуються в харчовій промисловості або побуті. «Під великим тиском у цільовий пласт через зацементовану свердловину закачується рідина, від чого в породі виникають мікротріщини, якими газ пересувається у свердловину, а потім на поверхню. Зазвичай рідина складається з 99 % води й піску та 1 % хімічних домішок.

Вода потім викачується назад, а в тріщинах залишається пісок, що не дозволяє їм закритися», – пояснив технологію видобутку сланцевого газу Г. Тайлі. З його слів, хімічні домішки – це сполуки, які покращують реакції, інгібітори росту бактерій або рідини для обробки певних порід.

«Shell зобов'язується відкривати перелік хімічних домішок, які використовуються в технології гідророзриву, наскільки це дозволяють наші постачальники. Більшість із них застосовуються в харчовій промисловості або побуті», – наголосив він.

З іншого боку, прибічники реалізації сланцевого проекту як одного зі шляхів незалежності України в енергетичній сфері, нагадують, що США видобуває сланцевий газ уже багато років і жодного випадку екологічної аварії не було. Утім, за словами Ю. Корольчука, різниця українського та американського сценарію в тому, хто і як швидко дійшов до бажаного результату. «США 22 роки надавали фінансову підтримку з бюджету для розвитку сланцевих компаній. Вони винайшли цю технологію та змогли повністю налагодити виробництво. Завдяки цьому вони зараз фактично вийшли на самозабезпечення», – нагадає експерт. «Говорити, що Україна повторить такий сценарій – сумнівно, бо сама країна не володіє такими технологіями. Shell та Chevron не будуть ділитися технологіями, але дадуть покористуватися, так Україна може їх поексплуатувати».

США є фактично єдиною країною, яка досягла конкретних успішних результатів у видобутку сланцевого газу. Але для цього країні знадобилося 30 років, і перші розвідувальні роботи розпочалися в 1980 р. Щороку Америка видобуває близько 250 млрд куб. м сланцевого газу – це 40 % від загального видобутку у США. Лише в штаті Пенсільванія видобувають сьогодні до 65 млрд куб.

У Європі за останні три роки розгорілися гарячі дискусії щодо того, безпечно чи небезпечно видобувати сланцевий газ. Франція, Голландія, Чехія і Болгарія наклали мораторій на його видобуток. Чехія, зокрема, наклала заборону на будь-які геологорозвідувальні роботи, пов'язані з видобутком сланцевого газу. Після кількомісячної дискусії, у якій брала участь також чеська громадськість, міністр довіклля Т. Халупа вирішив заблокувати заявки всіх компаній, які претендували на розробку родовищ сланцевого газу. Справа в тому, що Чехія не має законів, які б регулювали відносини між усіма учасниками процесу освоєння новітніх і вкрай складних технологій освоєння надр. Коли з'являться закони, які враховуватимуть і ризики для довіклля – Т. Халупа прогнозувати не береться.

Президент Франції Ф. Олланд заявив, що не допустить видобутку сланцевого газу на території країни, оскільки це пов'язано з екологічними ризиками. «Я вам відповім дуже просто: поки я обіймаю посаду президента, видобутку сланцевого газу у Франції не буде», – сказав Ф. Олланд в телеінтерв'ю з нагоди Дня взяття Бастилії. Президент нагадав, що у 2011 р., коли соціалісти ще не прийшли до влади, парламент проголосував за заборону видобутку сланцевого газу методом гідророзриву. За словами Ф. Олланда, нинішня парламентська

більшість не стане вносити зміни в законодавство, оскільки видобуток сланцевого газу пов'язаний з дуже високими ризиками для екологічної ситуації.

Найбільше в питанні розвідки, але не промислового видобутку сланцевого газу просунулися в Польщі. Від 2008 р. там пробурено 48 пошукових свердловин, але поки що жодна не була успішною. Протягом цих років від ідеї шукати сланцевий газ у Польщі відмовилися американська ExxonMobil, польська група Lotos, декілька дрібних компаній. Відчутний удар по сланцевим перспективам Польщі нещодавно завдав Європейський суд, який визнав, що в цій країні видавали ліцензії на розвідку та видобуток сланцевого газу із порушеннями. Відкликання ліцензій може потягнути за собою міжнародний скандал та згортання подальших сланцевих перспектив.

Отже, досвід Польщі показав, що повторити сланцеву революцію за прикладом США буде практично неможливо. Та й у Єврокомісії застерігають країни від переоцінки можливостей сланцевого газу. Зокрема, член Єврокомісії з питань клімату К. Гедегард зазначила, що в сланцевому газі не варто бачити енергетичну манну, яка зробить незалежними всі держави.

Усі вищевикладені фактори створюють доволі сприятливу ситуацію для України в питанні пошуку сланцевого газу. Адже провали Польщі та пасивність решти країн можуть перетворити Україну на європейський плацдарм сланцевого газу. А тому нині увага до України є набагато пильнішою.

Власне, у цьому контексті можна поставити запитання: а чи не ризиковано взагалі займатися сланцевим газом, якщо так багато країн критично до нього ставляться? У ситуації, що склалася, Ю. Корольчук вважає за доцільне проаналізувати плюси та мінуси видобутку сланцевого газу в Україні. Першим із плюсів, на думку експерта, можна вважати зменшення залежності від російського газу та впливу «Газпрому». У США, як відомо, із 2008 р. спостерігається зростання видобутку сланцевого газу. І вже четвертий рік поспіль США не купує газ, а, навпаки, готується до його експорту в країни ЄС. Це один із найбільш суттєвих плюсів, який може дати змогу Україні не лише відмовитися цілком від російського газу, а й модернізувати свою економіку.

По-друге, перспектива видобутку сланцевого газу може продемонструвати іншим потенційним інвесторам енергетичного ринку привабливість України. Адже, світові бізнес-кола спостерігають один за одним, і щойно Shell розпочав у 2010 р. переговори з Україною про сланцевий газ як на горизонті з'явилися ще три світові гіганти – ExxonMobil, Chevron і ENI.

Ще одним плюсом може стати розвиток інфраструктури. Для реалізації проєктів компанії-інвестори Shell та Chevron будуть змушені створювати сучасну розгалужену інфраструктуру для видобутку нетрадиційного газу. Це сприятиме створенню не лише робочих місць, а й модернізації системи видобутку газу в Україні, розвитку мережі газопроводів, однак за умови дотримання інвесторами екологічних і технічних стандартів та їх жорсткого контролю з боку держави.

Прихід компаній світового рівня (Shell, ExxonMobil, Chevron, ENI) – це також привнесення в нафтогазову галузь України надсучасних технологій, які України не зможе ані придбати, ані створити протягом наступних 30–50 років.

Крім того, діяльність компаній з видобутку сланцевого газу дасть поштовх до конкуренції між державними компаніями та приватним сектором видобутку традиційного газу. Це дасть можливість промисловості отримувати дешевий газ, а також у випадку підвищення цін на газ для населення дасть змогу споживачам вибирати між постачальниками «дорогого» і «дешевого» палива.

Для чинної влади сланцевий газ може також дати бажану політичну підтримку з боку США чи ЄС, що буде вагомим досягненням, але лише у випадку, якщо Україна буде постійно надавати підтримку іншим компаніям з американськими (європейськими) інвестиціями.

Мінусів від потенційного видобутку сланцевого газу, на перший погляд, не набагато більше. Але їх можна поділити на дві умовні групи – екологічні та геологічні проблеми. Зокрема, під час проведення операції гідророзриву пласта частина води з вмістом хімічних речовин може потрапляти у воду, що надходитиме для споживачів, але лише у випадку недотримання компаніями умов безпеки при бурінні свердловин та відсутності контролю з боку держави.

Геологічні зміни можуть виникнути через те, що структура геологічного середовища в Україні є блоковою, а не суцільною, як у США. Як наслідок, гідророзрив пластів може призвести до непрогнозованого поширення тріщин у пластах. Це також може забруднювати водні горизонти. Порушення цілісної системи геологічних площ може бути спричинено значною кількістю пробурених свердловин. Наприклад, якщо для традиційного видобутку газу потрібно 300 свердловин, то для видобутку сланцевого газу – 10 000 свердловин.

У випадку недотримання компаніями умов рекультивації чорнозему можливо зменшення родючості чорноземів на місці видобутку сланцевого газу.

Окремо стоїть проблема відсутності законодавства, яке регулює видобуток нетрадиційного газу в Україні. Нині в Україні діють лише нормативні акти, що регулюють видобуток традиційного газу. У Німеччині, наприклад, енергоконцерн BASF відмовився розпочинати роботи по нетрадиційному газу та чекає рішення правлячої політичної коаліції щодо розробки законодавчих норм, що регулюють видобуток сланцевого газу.

Окрім плюсів та мінусів видобутку сланцевого газу також можна виокремити ризики для України та компаній, що займаються цими проектами. Для компаній Shell і Chevron найбільшим ризиком є прорахунок в очікуванні обсягів видобутку сланцевого газу. Приклад компаній ExxonMobil та Lotos у Польщі, які призупинили роботу після невдалих результатів, є показовим. У Польщі розраховували на 5 трлн куб. м запасів газу, а отримали в 10 разів менше – лише 500 млрд куб. м. В Україні також можуть бути виявлені не такі великі запаси нетрадиційного газу, як очікується, а очікується обсяг у

5–10 трлн куб. м. Може повторитися польська ситуація, і запаси становитимуть максимум 1 трлн куб. м.

Водночас розвідувальні роботи можуть продемонструвати високу собівартість видобутку газу – до 300–400 дол. за 1 тис. куб. м. Показовим знову є приклад Польщі, де собівартість становить понад 300 дол.

Не виключено, що на компанії, які будуть займатися видобутком сланцевого газу, можуть очікувати судові позови від фізичних та юридичних осіб щодо завдання матеріальної та моральної шкоди. Наприклад, у Нігерії місцеві фермери виграли суд проти компанії Shell і отримали компенсації за забруднення земель витоками нафти.

Крім того, сам факт видобутку сланцевого газу несе для України цілком конкретні ризики, зокрема, щодо конфлікту з Росією. Причиною може стати намагання зменшити залежність від впливу «Газпрому» за рахунок нетрадиційного газу як альтернативи російському.

Серед ризиків також імовірно є виникнення технологічної залежності України від компаній-видобувачів сланцевого газу, і у майбутньому Україна не зможе видобувати такий газ без цих компаній. Не виключено також, що Shell і Chevron спробують відпрацювати в Україні нові технології видобутку нетрадиційного газу для їх вдосконалення, що потенційно збільшує ризики завдання шкоди екології.

Нещодавно представники української делегації, до якої входили народні депутати, урядовці та екологи, вивчали екологічні аспекти видобутку сланцевого газу в США. Американський досвід показав, що видобуток сланцевого газу може бути безпечним для довкілля, але дехто з членів делегації переконаний, що забезпечити це в українських реаліях – неможливо.

Зробити видобуток безпечним можливо, переконаний колишній міністр палива і енергетики С. Єрмілов. І це, наголошує він, продемонстрували американські корпорації. «Ті заходи, які сьогодні вживаються цими корпораціями, продемонстрували, що ні з точки зору використання природної води, ні з точки зору забруднення навколишнього середовища сьогодні шкідливого впливу немає. Більше того, власники земель, у першу чергу фермери Пенсільванії, є спілниками у цьому видобутку. У Пенсільванії створена коаліція екологів, учених, громадськості спільно з енергетичними компаніями, які сьогодні не тільки впроваджують новітні технології, а вони весь час їх вдосконалюють».

Однак на прес-конференції 24 липня, присвяченій результатам поїздки української делегації у США для ознайомлення з видобуванням сланцевого газу на місці, більшість учасників делегації наполягали, що екологічні загрози від гідророзривів таки існують.

Із тим, що в США забезпечується екологічна безпека під час видобування сланцевого газу погодилася голова Всеукраїнської екологічної ліги Т. Тимочко, яка також була в складі делегації. Разом з тим вона висловила сумнів, що так відбуватиметься і в Україні. «Міністерство екології нічого не буде робити,

тому що ліквідували обласні управління охорони навколишнього середовища. А до цього обрізали інші важливі органи у вигляді державної екологічної експертизи. А потім уклали договір з компанією Shell. За цим договором, перевірки можливі лише з дозволу компанії, не можна оприлюднювати інформацію, а оприлюднити її можна лише через п'ять років після того, як компанія Shell піде з України. Крім того, у рахунок компенсаційних витрат вони не платять за землю, за воду, за забруднення», – зазначила вона.

Водночас Т. Тимочко наголосила, що технологія гідророзриву, яка використовується в США, така сама, як і всюди, і становить загрозу для підземних і ґрунтових вод. Саме через це, наголосила вона, шість штатів відмовилися від видобутку сланцевого газу. Окрім того, вона вказала на те, що видобування сланцевого газу вивели з під дії федерального природоохоронного законодавства, з чого вона, за власними словами, зробила висновок, що в рамках цього законодавства ця технологія діяти не може. «За результатами поїздки я переконалася, що в Україні цього не потрібно робити», – наголосила голова Всеукраїнської екологічної ліги, вказуючи на те, що в Юзівській площі на Сході України вже і так є розломи через попередні роботи, а карстові породи в Карпатському регіоні взагалі погано придатні для таких технологій, оскільки насичені ґрунтовими водами. «У США в карстах ніде не добувається сланцевий газ», – вказала Т. Тимочко.

У свою чергу В. Горбатенко, експерт Центру соціально-економічного моніторингу та помічник першого заступника голови Львівської обласної ради, вказав також на те, що великою проблемою є утилізація фрекінгової рідини, яка залишається після утворення розривів. Їх закачують у відпрацьовані свердловини, однак це також становить потенційну загрозу для навколишнього середовища.

На запитання, чи учасники делегації отримали у США якісь конкретні докази шкоди для довкілля, експерт Національного екологічного центру України О. Міскун послалася у першу чергу на слова активістів із захисту навколишнього середовища. За її словами, у відкритому доступі в Інтернеті є так званий «лист постраждалих» із 2 тис. підписів, а в штаті Вайомінг були звіти, які свідчили про забруднення води. Також О. Міскун повідомила, що на ресурсі WikiLeaks опубліковано звіт щодо потенційної шкоди видобування сланцевого газу в штаті Нью-Йорк, який на офіційному рівні не оприлюднювався.

Т. Тимочко нагомість вказала на те, що з 260 сторінок угоди лише дві присвячені охороні навколишнього середовища, і то – лише загальними фразами. Угода, за її словами, написана так, щоб закордонні інвестори не несли жодної відповідальності за шкоду довкіллю.

Щодо того, чи може сланцевий газ забезпечити Україні енергетичну незалежність, Т. Тимочко зазначила, що такі розмови видаються їй «смішними», оскільки в Україні взагалі не вживають заходів з енергозбереження. Енергетичну незалежність нашої державі, за словами голови Всеукраїнської еко-

логічної ліги, можуть забезпечити і альтернативні джерела енергії. Окрім того, Т. Тимочко додала, що якраз у США в Пенсильванії сланцевого газу видобувають дуже багато, і насамперед його хочуть експортувати саме в Україну.

Присутня на прес-конференції народний депутат від ВО «Свобода», голова парламентського Комітету з питань екології І. Сех звернула увагу на те, що, згідно з текстом угоди, який надали Львівській обласній раді, розподіл вуглеводнів відкриває перспективу крадіжки українських надр, адже інвестори отримують більше, ніж держава. Окрім того, народний депутат вказала на можливість відчуження в людей земельних ділянок, під якими можуть бути родовища сланцевого газу.

Також народний депутат наголосила, що за угодою Україна вже винна компанії Chevron близько 3 млн дол. До цього І. Сех додала, що серйозних прибутків для державного бюджету і для місцевих громад угода не передбачає, адже інвестори не сплачуватимуть навіть ПДВ.

Окрему увагу голова екологічного комітету приділила третій стороні в угоді – підприємству «СПК-Геосервіс», зазначивши, що ця компанія взялася невідомо звідки і не має жодного досвіду в цих питаннях. І. Сех зауважила, що депутати Львівської обласної ради домагатимуться щонайменше проведення експертизи тексту угоди, яка передбачена законодавством.

Натомість міністр екології і природних ресурсів Е. Ставицький говорить, що розробка родовищ сланцевого газу в Україні екологічно безпечна. «Основним з критеріїв переможців конкурсу був критерій екологічних ризиків. Хочу запевнити, що ці компанії (Shell та Chevron) приділяють питанню екології увагу, якої я навіть не очікував. Це стосується і самого технологічного процесу видобутку і після процесу видобутку. Всі процеси екологічно захищені. У мене є 100 % упевненість, що екологічних ризиків немає. Що стосується Донбасу, з точки зору екології, це не найкращий регіон. Але технологія видобутку сланцевого газу з кожним роком поліпшується», – заявив Е. Ставицький 24 травня.

Водночас Прем'єр-міністр України М. Азаров запропонував керівництву компанії Shell приєднатися до видобутку природного газу з традиційних і виснажених родовищ України. Про це він заявив під час зустрічі з делегацією компанії Shell. При цьому він підкреслив, що зараз Україна ставить спеціальні станції прокачування газу, які збільшують тиск на діючих і виснажених родовищах і зокрема це дає змогу на 25–30 % збільшити обсяги видобутку вуглеводнів, а, отже, Україна зацікавлена в залученні передового досвіду Shell.

У свою чергу директор міжнародних проектів пошуку та розвідки вуглеводнів, член правління компанії Royal Dutch Shell Е. Браун зазначив, що компанії цікаве співробітництво з Україною в традиційному видобутку вуглеводнів. «Ми могли б співпрацювати та обмінюватися знаннями, спільно розробляючи виснажені й традиційні родовища, ми могли б передавати вам наші технології», – сказав Е. Браун. Він поінформував, що нині компанія Shell у

Нідерландах застосовує спеціальні технології для збільшення видобутку газу з виснажених родовищ, зокрема, цей досвід можна передати Україні.

Отже, у питанні видобутку сланцевого газу в Україні вистачає своїх плюсів та мінусів, ризиків і переваг. Суперечки потенційних видобувачів газу та екологів ґрунтуються на переконливих, на їхню думку, аргументах, однак не сприяють вирішенню проблеми. Логіка влади в сланцевому питанні ґрунтується на прагненні досягти газової незалежності від Росії, і сланцевий газ бачиться одним з варіантів реалізації такої енергетичної політики. Проте варто також врахувати і те, що на сьогодні у світі є лише один успішний приклад видобутку сланцевого газу – це США. І просте намагання перенести американський досвід в Україну може виявитися небезпечним і непрогнозованим процесом. Це ж стосується і екологічних організацій, які беруть приклади з інших країн, де протистоять видобутку сланцевому газу, і також переносять ці приклади на Україну. Хоча, докази безпосередньої шкоди екології поки що не зафіксовані в США, де вже давно видобувають сланцевий газ. Тому очевидно, що однозначної відповіді на питання перспектив видобутку сланцевого газу в Україні поки що не знайдено.

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

15–17 травня 2013 р. на базі Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів відбулася Міжнародна наукова конференція «Астрономічна школа молодих учених». Організатори конференції: Департамент освіти і науки Київської обласної державної адміністрації, Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів; Національний авіаційний університет та Українська астрономічна асоціація.

Метою конференції є сприяння науковим дослідженням у галузі природничо-математичних дисциплін, поширення знань, що формують у молоді науковий світогляд. Водночас захід спрямований на розвиток зацікавленості учнів у поглибленому вивченні космічного простору, обмін знаннями та інформацією з астрономії, фізики, інформаційних технологій, технічної творчості, ракетно-космічного моделювання тощо.

У роботі конференції взяли участь провідні наукові працівники, аспіранти та студенти вищих навчальних закладів, учителі фізики та астрономії, керівники гуртків науково-технічного та дослідницько-експериментального напрямів позашкільних навчальних закладів, учні та вихованці гуртків, які цікавляться новітніми досягненнями в освоєнні Всесвіту.

У пленарному засіданні з науковими доповідями й лекціями виступили знані вчені з України та зарубіжжя – представники астрономічних observa-

торій – Головної (Пулковської) астрономічної обсерваторії РАН, Астрономічної обсерваторії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Одеської обсерваторії радіоастрологічного інституту та вищих навчальних закладів: Національного авіаційного університету, Інституту астрономії Харківського університету ім. В. М. Каразіна (*Офіційний веб-сайт Київської обласної державної адміністрації (http://www.kyiv-obl.gov.ua/news/url/mizhnarodna_naukova_konferentsija_astronomichna_shkola_molodih_uchenih)*).

* * *

На базі історичного факультету Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка відбулась II Міжнародна науково-практична конференція на тему «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)». У конференції взяли участь майже сто науковців з різних куточків нашої держави та гості із зарубіжжя. Основна тема їх виступів – дослідження впливу історичних подій у Тернополі та Тернопіллі на розвиток Європи та світу.

Організаторами заходу традиційно виступили Тернопільська міська рада, Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, Національна спілка краєзнавців України, Тернопільський обласний краєзнавчий музей, ГО «Товариство дружби Тернопіль-Тирасполь» (*Відбулася II Міжнародна конференція з історії міста та області // Свобода (<http://svoboda.te.ua/ternopillya/vidbulasya-ii-mizhnarodna-konferentsiya-z-istoriyi-mista-ta-oblasti.html>)*).

* * *

13 травня традиційно на базі Чернігівського інституту ім. Героїв Крут ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» відбулась V Міжнародна науково-практична конференція на тему: «Парадигми регіональних особливостей інституційних перетворень соціальної держави».

На конференції працювали наступні секції: Секція 1. «Інституалізація та практика регіональної економіки»; Секція 2. «Проблеми імплементації правових актів на рівні регіону»; Секція 3. «Регіональні аспекти модернізації соціальної сфери в сучасних умовах».

Протягом конференції виступили:

- доктор-інженер технічних наук, професор Технічного рурського університету Бохума, технічний директор концерну «Оерліконт-Бармаг» К. Шефер. Тема доповіді: «Стратегічне управління і контроль проведення наукових розробок за допомогою ключових показників ефективності».

- доктор юридичних наук, професор кафедри правових дисциплін Чернігівського Національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка

О. Віхров. Тема доповіді: «Зобов'язання з погодження планів суб'єктів господарювання на місцевому рівні».

- доктор історичних наук, професор кафедри українознавства Чернігівського державного інституту економіки та управління В. Шевченко. Тема доповіді: «Перша світова війна у цивілізованому вимірі (до 100-річчя початку першої світової війни)» («*Парадигми регіональних особливостей інституційних перетворень соціальної держави*» // *Чернігівський монітор* (<http://monitor.cn.ua/ua/education/13196>).

Загальна характеристика наукової і науково-технічної діяльності

В Луганской області в 2012 г. выполнением научных и научно-технических работ занимались 39 организаций, где работало 3646 специалистов (включая совместителей), из них 1105 человек имели научную степень доктора и кандидата наук. Непосредственные исполнители научных и научно-технических работ, количество которых составило 3251 человек, выполнили 1821 исследование и экспериментальную разработку.

Основными направлениями их работы было создание новых видов техники, технологий, новых видов материалов, методов, теорий, сортов растений и пород животных.

При выполнении каждой третьей разработки используются технические решения на уровне изобретения, а из разработанных новых технологий 90,8 % – ресурсосберегающие. В 2012 г. научные работники области выполнили девять разработок национальных, государственных научно-технических программ по приоритетным направлениям развития науки и техники.

На выполнение научных и научно-технических работ в 2012 г. было израсходовано 172,4 млн грн, что на 6,6 % больше, чем в 2011 г., из них затраты на оплату труда составили 40,1 %. Затраты на оплату труда непосредственных исполнителей научных исследований и экспериментальных разработок составили 54,2 млн грн, а их среднемесячная заработная плата выросла на 20,8 % и составила 2956,2 грн.

В 2012 г. продолжалась активная работа научных работников Луганской области по налаживанию связей с зарубежными научными организациями и учреждениями образовательного типа, было осуществлено 195 выездов научных работников за пределы Украины с целью участия в международных семинарах, конференциях. Луганские научные работники от международных фондов получили 30 грантов на научную работу, в том числе восемь коллективных и 22 – индивидуальных (*Деловая Луганщина* (<http://dl.lg.ua/articles/2013-05-08-05.htm>). – 2013. – 8.05).

Діяльність науково-дослідних установ

Ученые Южного научно-исследовательского института морского рыбного хозяйства и океанографии (ЮгНИРО) в прошлом году продолжали изучать морские биоресурсы и окружающую среду в интересах рыбного хозяйства страны. Ими разработан прогноз запасов и лимитов изъятия водных биоресурсов в Черном море и Керченском проливе на перспективу до 2014 г. Даны обоснования и рекомендации по установлению экспортных квот на осетровые виды рыб и продукцию из них на 2013 г.

Проведены ревизия и анализ архивных полевых документов ЮгНИРО, собранных в Мировом океане с момента осуществления первых экспедиций до настоящего времени. По уточненным данным, в архиве института хранятся 3414 полевых журналов из 796 рейсов, выполненных ЮгНИРО, организациями «Югрыбпромразведка» и «Югрыбпоиск» за период с 1961 по 2011 гг. На основании ревизии архивных данных сформирован «Каталог архивных материалов, собранных в водах Мирового океана». Начата регулярная трансформация имеющихся материалов с бумажных носителей в цифровой вид.

Выполнены анализ и обобщение отечественного опыта правового регулирования промышленного рыболовства в бассейне Черного моря. На их основе подготовлены рекомендации по его усовершенствованию.

Разработаны проект инструкции по искусственному воспроизводству черноморского калкана, основы для проектирования и работы специализированных морских рыбопитомников. В соответствии с планом реализации бюджетной программы «Селекция в рыбоводном хозяйстве и воспроизводство водных биоресурсов в Азово-Черноморском бассейне на 2012 год» на научно-исследовательской базе института выполнены исследования по получению жизнестойкой молоди морских видов рыб – камбалы-калкана, пиленгаса и сингиля. Получена, выращена и выпущена в естественную среду обитания жизнестойкая молодь пиленгаса в количестве 2336 тыс. шт., камбалы-калкана – 162 тыс. шт. и сингиля – 977,5 тыс. шт.

Подготовлены материалы для проведения двусторонних и многосторонних переговоров, обоснования для обеспечения надежной позиции Украины на переговорах при определении объемов вылова и величины квот для украинского флота, в том числе в рамках Российско-Украинской комиссии по регулированию рыболовства в Азовском море. Собраны, обработаны и проанализированы промышленно-статистические данные, характеризующие работу судов под флагом Украины в Мировом океане, наших промышленных организаций в Азово-Черноморском бассейне.

Часть рыбодобывающих организаций, судна которых работают в Мировом океане под флагом Украины, не предоставляют данные по вылову. Поэтому направленную в ФАО (Международная организация ООН по сельскому хозяйству и продовольствию) информацию за предшествующие годы приходится

суттєво коректувати в наступному, що є негативним фактором для України, так як свідчить про низький рівень державного управління національним флотом і національними риболовними компаніями в цілому.

Продана робота по забезпеченню доступу до сучасних міжнародних інформаційних ресурсів в галузі риболовства і рибного господарства, участь в міжнародній інформаційній системі по водних науках і риболовству ASFA.

Крім науково-дослідницьких робіт по Тематичному плану по завданню Госрибгоспу на безумовній основі підготовлено ряд аналітичних матеріалів, пропозицій до нормативно-правових документів по співпраці з міжнародними організаціями, а також справки і угоди по різних аспектах діяльності рибної галузі (*Солодовников А. Потенціал соліден, но підводить фінансування // Керченський робітний* (<http://www.krab.crimea.ua/?p=10972>).

Альтернативні джерела енергії

У Рівненській області відповідно до програми енергозбереження в північних районах, де багато малопродуктивних земель, почали вирощувати енергетичну вербу. Площа земель, на які надано дозвіл щодо розробки відповідної документації із землеустрою, становить понад 5 тис. га.

«Енергетична верба з часом може стати альтернативою газу, вугіллю, торфу. Для її переробки в Рівному відкривається теплова електростанція. Це є одним з варіантів використання наділів, які не обробляються, тому наше пріоритетне завдання на сьогодні – зменшити кількість непродуктивних земель», – зазначила на нараді начальник Головного управління Держземагентства у Рівненській області С. Богатирчук-Кривко (*Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України* (<http://sae.gov.ua/archives/4193#more-4193>)).

* * *

Введено в експлуатацію першу в Івано-Франківській області сонячну електростанцію «Старі Богородчани – 1». Основу станції складають 12 тис. фотovoltaжних модулів чеського виробництва, розміщених на земельній ділянці площею 6 га у с. Старі Богородчани.

Як повідомив директор станції М. Козицький, сонячну електростанцію почали будувати в жовтні минулого року. Проектно-кошторисну документацію на об'єкт розробляло приватне підприємство «Проект-Буд» з Вінниці. Для реалізації проекту було залучено інвестиції фізичних осіб (мешканців України), в сумі 38 млн грн.

ЕС «Старі Богородчани» протягом року вироблятиме майже 3 млн кВт-год електроенергії, яка надходитиме до єдиної енергосистеми України. «Заплато-

вано, що до 2020 року відновлювальні джерела енергії займатимуть на ринку Європейського Союзу 20 % від всього обсягу виробництва електроенергії, до 2030 р. – 30 %, – наголосив М. Козицький.

Робота сонячних електростанцій цілком безпечна, запевняє ректор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу професор Є. Крижанівський. Перед тим, як споруджувати такі об'єкти, за його словами, обов'язково радяться з науковцями, проекти проходять науково-технічне обґрунтування (*Івано-Франківська обласна державна адміністрація* (<http://www.if.gov.ua/modules.php?name=News&file=article&sid=20142>)).

Інформаційно-комунікаційні технології

Український проект Petcube вошел в топ-20 самых перспективных стартапов ранней стадии в Европе по версии фонда Seedcamp, который считают сильнейшим европейским бизнес-акселератором, передает Вечерний Харьков. Сейчас все 20 проектов находятся в Берлине на Seedcamp Week.

Petcube – это устройство, при помощи которого хозяева собак и котов могут на расстоянии следить и играть со своими питомцами при помощи смартфона. В середине куба, который подключен к домашнему интернету, находятся видеочамера, подвижная лазерная указка и мини-компьютер. С дисплея мобильного гаджета можно смотреть видео с чамеры, говорить с животным и управлять световой точкой от лазера, за которой гоняются домашние питомцы.

Автор проекта, А. Нескин, отмечает, что создал его для развлечения собственного пса, а уже потом решил сделать из этого бизнес. Стартап нацелен прежде всего на американский рынок, где в последнее время уже появляются гаджеты из серии «интернета вещей» – устройств с постоянным выходом в сеть и доступных через интерфейс мобильных девайсов (*Свобода слова в Україні* (<http://svobodaslova.in.ua/news/read/15329>)).

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Студенты факультета наноэлектроники и нанотехнологий Восточно-украинского национального университета им. Владимира Даля в очередной раз подтвердили высокий уровень научной технической подготовки, став призерами и дипломантами Всеукраинских олимпиад и конференций. Сразу четверо студентов представили свои инновационные интеллектуальные проекты в разных городах Украины.

Студенты третьего курса кафедры автоники и управления на транспорте факультета наноэлектроники и нанотехнологий ВНУ им. Владимира Даля

Р. Титов и Е. Герасимов во втором туре Всеукраинского конкурса студенческих научных работ по естественным, техническим и гуманитарным наукам завоевали третье место по специальности «Двигатели и энергетические установки». Работа под названием «Термохимическая регенерация теплоты сгорания, физико-химическая кинетика процессов сгорания продуктов конверсии метанола» вызвала большой научный резонанс среди ученых топливной отрасли. Суть работы заключалась в практическом удешевлении топлива для двигателей внутреннего сгорания в автомобилях. Под руководством кандидата технических наук, доцента В. Баранова дальневосточные молодые ученые предложили использовать метанол, как более дешевый заменитель бензина и дизельного топлива, разработав при этом совершенную схему модернизации двигателей для его использования. Важным фактором стала не только экономическая составляющая разработки, но и экологическая безопасность использования такого вида топлива.

Дипломом второй степени за участие во II этапе Всеукраинской студенческой олимпиады по специальности «Транспортные технологии и средства в агропромышленном комплексе» был награжден студент пятого курса кафедры автоники и управления на транспорте факультета нанoeлектроники и нанотехнологий В. Витюгин. Олимпиада состояла из тестовой части и специализированных задач, собрала более ста участников из пятнадцати украинских вузов.

Уникальный многоаспектный инновационный проект «Прогнозирование потребности в запасных частях для грузовых автомобилей» представил на Всеукраинской конференции по теме «Эксплуатация и ремонт средств транспорта» студент четвертого курса кафедры автоники и управления на транспорте факультета нанoeлектроники и нанотехнологий В. Тенишев. В результате работа была удостоена диплома второй степени. В своей работе, практически исследовав работу автопарка из двухсот машин, автор сделал выводы о механизме и времени износа деталей и разработал компьютерную программу, которая с высокой точностью вычисляет потребность в запасных частях. Такая компьютерная программа является пока единственной в своем направлении и имеет большие перспективы на мировом автомобильном рынке. Исследования, проведенные под руководством доктора технических наук, профессора, почетного автотранспортника Украины А. Кравченко, поддержала луганская транспортная компания «Транспеле», которая уже более 20 лет является лидером перевозок в Украине и непосредственно заинтересована в подобных разработках.

Факультет нанoeлектроники и нанотехнологий ведет подготовку по трем направлениям подготовки: «Машиностроение», «Микро- и нанoeлектроника», «Транспортные технологии (по видам)»; специальности подготовки: «Микро- и нанoeлектроника», «Оборудование электронной промышленности», «Организация перевозок и управление на автомобильном транспорте». Сегодня в процесс обучения вовлекаются новые образовательные технологии.

Поэтому на факультете готовят высококвалифицированных специалистов, способных решать современные задачи, вести активные научные исследования в области электроники, микро-и нанотехнологий, организации перевозок и управления на автомобильном транспорте. Факультет имеет достаточный кадровый потенциал для подготовки высококвалифицированных специалистов. В профессорско-преподавательском составе много преподавателей с научными степенями и учеными званиями, сейчас на факультете работают пять докторов наук и 31 кандидат наук. Большое внимание уделяется научно-исследовательским работам (*City News* (<http://www.citynews.net.ua/news/26170-luganskie-studenty-predstavili-4-proekta-v-sfere-nanoelektroniki-i-nanotehnologiy.html>). – 2013. – 20.05).

* * *

В Национальном техническом университете «Киевский политехнический институт» (НТУУ «КПИ») при содействии компании АBB открыт учебный центр, оснащенный самым современным оборудованием. В его состав входят специализированные лаборатории, разместившиеся в трех аудиториях факультета электроэнергетики и автоматике.

В лаборатории высоковольтного и среднего напряжения представлено оборудование для подстанций среднего напряжения (6–35 кВ). Здесь установлены измерительные трансформаторы тока и напряжения, вакуумный выключатель и устройство для защиты трансформаторов напряжения. В лаборатории релейной защиты и автоматики электротехнических систем студенты будут изучать устройства защиты, управления и контроля электросетей. В лаборатории электропривода и устройств автоматизации показаны преобразователи частоты переменного и постоянного тока, а также средства автоматизации.

В рамках реализации стратегической программы по корпоративной социальной ответственности и содействию в развитии украинской энергетики и промышленности компания АBB намерена создать учебные центры во всех ведущих технологических вузах Украины.

Большой интерес к новым электротехническим лабораториям продемонстрировал директор департамента электроэнергетики Министерства энергетики и угольной промышленности Украины С. Меженный. Он отметил, что уровень их оснащения настолько высок, что Минэнергоугля готов отправлять в КПИ на стажировку и курсы повышения квалификации инженерно-технический персонал, задействованный на отечественных объектах генерации, преобразования и распределения электроэнергии (*Малишевский И. Наука по-шведски // Эксперт Украина* (<http://expert.ua/articles/16/0/11391/>).

* * *

21 травня 2013 р. в Харківському національному університеті міського господарства ім. О. М. Бекетова за сприяння Міністерства освіти і

науки України відбулося відкриття українсько-канадського культурно-освітнього центру. Ідея відкриття центру виникла за результатами успішного досвіду роботи харківського університету з Канадським коледжем англійської мови, у зв'язку із зацікавленістю студентів Харківщини у навчанні в Канаді та за результатами проведення виставки «Освіта в Канаді 2013», яка відбулася 24 лютого цього року.

Метою створення центру є активізація українсько-канадського співробітництва за допомогою реалізації спільних програм для розвитку культурної та освітньої комунікації між українськими та канадськими партнерами.

Основні завдання Центру:

- мовна підготовка студентів і співробітників Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова, а також зацікавлених представників академічних кіл м. Харкова;
- встановлення та розвиток плідних академічних зв'язків університету та інших вищих навчальних закладів м. Харкова з науково-освітніми та культурними установами Канади;
- просування українсько-канадських освітніх програм, реалізація двосторонніх проектів у галузі академічних обмінів, грантів і наукових досліджень;
- сприяння у проведенні рекламно-інформаційних виставок освітніх послуг університету та вищих навчальних закладів м. Харкова в Канаді і навпаки.

У Харківському національному університеті міського господарства ім. О. М. Бекетова вже більше року навчають англійської за програмою SMRT Канадського коледжу англійської мови.

На сьогодні проводиться підготовка англійською курсів за спеціальностями з використанням матеріалів Канадських ВНЗ. У планах – обмін студентами та викладачами. Центр сприятиме динамічнішому та ефективнішому налагодженню відносин між ВНЗ Канади та Харківського регіону (*Урядовий портал* (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246351487&cat_id=244277212)).

Охорона здоров'я

В туристсько-оздоровительном комплексе «Судак» прошла традиционная XV международная конференция «Основные направления фармакотерапии в неврологии». Она собрала более 1500 ученых, практикующих врачей (неврологов, кардиологов, терапевтов), организаторов здравоохранения, представителей фармакологических компаний из России, Беларуси, Испании, Швеции, Германии, Великобритании, Молдовы, Азербайджана, Узбекистана и Казахстана.

Неврология как наука сформировалась в XIX в. С тех пор интенсивно развиваются методы диагностики, а соответственно и лечение больных за по-

следние десятилетия шагнули далеко вперед. «Именно здесь практические врачи получают первейшую необходимую информацию и современные методики по лечению сложнейших недугов, – отметил в приветственной речи народный депутат Украины Б. Дейч. – Участие иностранных специалистов позволяет познакомиться с опытом мировой медицины, дает новый импульс укреплению сотрудничества наших стран в области здравоохранения. В дни конференции в ТОК “Судак” кипит научная мысль, здесь рождаются инновационные технологии, появляются гениальные идеи, в конференц-залах и кулуарах проходят дискуссии и ученые споры. И все это подчинено главной и заветной идее – сохранению здоровья человека».

Внештатный невролог Министерства здравоохранения АРК профессор Л. Корсунская считает, что Крым становится центром неврологической науки. По ее словам, судакская конференция находится в одном ряду с мировыми научными конгрессами. «Ни один практикующий врач не в состоянии охватить весь спектр того нового, что дает сегодня медицинская наука, – подчеркнула она. – И благодаря тому, что сегодня проводятся такие конференции, наши специалисты (а здесь присутствуют врачи из разных регионов полуострова: крупных и небольших сельских участковых больниц) имеют уникальную возможность узнать о мировых достижениях, прослушать лекции ведущих специалистов, ученых из многих стран. Я уверена, это позволит значительно повысить уровень оказания медицинской помощи крымчанам».

Учредители конференции – Национальная академия медицинских наук Украины, Российская академия медицинских наук, министерства здравоохранения Украины и АРК, Международная ассоциация организаций в области неврологии и нейронаук, государственное учреждение «Институт геронтологии имени Д. Чеботарева» НАМН Украины.

Среди актуальных тем форума – инсульты. Гипертония, к сожалению, «молодеет»: уже достаточно высокий процент заболеваемости в 30–40-летнем возрасте. Среди докладчиков по этой теме – не только неврологи, но и ортопед, занимающийся возрастными изменениями в позвоночнике, сопровождающимися сильными болями.

Часть докладов посвящена геронтологии. Старение – естественный процесс, но на него можно воздействовать. Оптимизм внушают долгожители, не страдающие слабоумием. То есть природа дает возможность человеку прожить долго и без болезней».

Работа юбилейного форума проходила по пяти направлениям. Программа включала лекции, доклады, мастер-классы ведущих ученых, научные тематические симпозиумы и сессии (*Шастун Е. Все болезни – «от нервов»? Возможно, возможно... // Крымские известия (<http://www-ki.rada.crimea.ua/index.php/2011-03-13-12-07-00/10078—l-r>). – 2013. – 16.05*).

Наука і влада

До Дня науки Указом Президента України В. Януковича трьом прикарпатським ученим, викладачам Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу присуджено державні премії в галузі науки і техніки 2012 р. Як зазначено в президентському Указі, «на підставі подання Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки за роботу “Продовження ресурсу трубопровідного транспорту України”». Зокрема, державної премії удостоєні: Д. Петрина, доктор технічних наук, завідувач кафедри; М. Полутренко – кандидат хімічних наук, доцент Я. Федорович, кандидат технічних наук, доцент Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (*Івано-Франківська обласна державна адміністрація* (<http://www.if.gov.ua/modules.php?name=News&file=article&sid=20246>). – 2013. – 18.05).

* * *

Президент Украины своим указом присудил государственные премии в отрасли науки и техники за 2012 г. В частности, за работу «Проблемно-ориентированные вычислительные средства обработки информации в реальном времени» премию получили несколько сотрудников Харьковского национального университета радиоэлектроники (вместе с коллегами из двух киевских исследовательских институтов): проректор университета Н. Слипченко, завкафедрой О. Руденко, ведущий научный сотрудник О. Сотников и старший научный сотрудник С. Елаков.

За цикл научных работ «Динамика пучков частиц высоких энергий в кристаллических структурах, управление параметрами пучков и свойствами гамма-излучения» отмечены сотрудники Национального научного центра «Харьковский физико-технический институт»: директор научно-исследовательского комплекса «Ускоритель» А. Довбня, начальник отдела Н. Маслов, ведущий научный сотрудник Б. Шраменко, старшие научные сотрудники В. Ганенко, В. Касилов, В. Мораховский, В. Трутень и С. Фомин, а также завлабораторией Украинского НИИ экологических проблем (Харьков) Г. Коваленко и А. Гриненко (посмертно).

За цикл учебников «Основы теории цепей» и «Электродинамика и распространение радиоволн» премию получили В. Шокало (посмертно), три профессора Харьковского национального университета радиоэлектроники – Ю. Коваль, В. Усин и И. Милютченко, доцент того же университета Д. Грецких, а также сотрудники Киевского политехнического института (*STATUS QUO* (http://www.sq.com.ua/rus/news/vlast/17.05.2013/tri_gruppy_harkovskih_uchenyh_poluchili_gospremii_v_oblasti_nauki_i_tehniki/институм/)).

* * *

Відповідно до Указу Президента України від 16 травня 2013 р. трьом ученим Національного університету «Львівська політехніка» присуджено державні премії України в галузі науки і техніки 2012 р. Високу державну нагороду отримали доктор технічних наук, завідувач кафедри тепло-техніки та теплових електричних станцій професор Й. Мисак і доктор технічних наук, завідувач кафедри автоматизації теплових та хімічних процесів професор Є. Пістун – за роботу «Підвищення маневреності, надійності і економічності енергоблоків з пиловугільними і газомазутними котлами та ефективності систем теплопостачання».

За роботу «Продовження ресурсу трубопровідного транспорту України» Державну премію України отримав ще один науковець – кандидат технічних наук, доцент кафедри Національного університету «Львівська політехніка» А. Кичма (*Західна інформаційна корпорація* (<http://zik.ua/ua/news/2013/05/20/409427>)).

* * *

15 травня 2013 р. Кабінет Міністрів України схвалив проект Указу Президента України «Про Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні», розроблений Держінформнауки на виконання доручення Президента України щодо забезпечення впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах суспільного життя, реалізації в Україні ініціативи «Партнерство “Відкритий уряд”».

Прийняття та реалізація Стратегії – це виконання міжнародних зобов’язань України за результатами роботи всесвітніх самітів з питань інформаційного суспільства, можливість для України стати рівноправним членом глобального інформаційного суспільства. Закладено базові принципи: рівноправне партнерство органів влади, громадян і бізнесу. Головні цілі Стратегії – прискорення впровадження новітніх ІКТ у всі сфери суспільного життя, розвиток електронного урядування та електронної демократії, підвищення якості та доступності адміністративних послуг для громадян і бізнесу, розвиток електронної економіки, поширення комп’ютерної та інформаційної грамотності серед населення і державних службовців, забезпечення відкритості інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, надання можливості громадянам брати участь у підготовці та експертизі політико-адміністративних рішень, а також контроль ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Над проектом Стратегії працювало 26 членів робочої групи – незалежні експерти, представники Національної академії наук України, профільних наукових та освітніх установ, незалежних громадських організацій: В. Семиноженко – голова, О. Архипська, В. Геєць, В. Гриб, К. Гуляєв, С. Довгий, О. Дробик, І. Жиляєв, М. Згуровський, Е. Клепець, Ю. Кривонос, В. Кривуца,

В. Лисицький, С. Лихоступ, А. Морозов, О. Музичук, В. Окнов, Т. Олійник, І. Петухов, В. Плескач, Т. Попова, А. Семенченко, І. Сергієнко, О. Черняк, Д. Шевчук, Е. Шнурко-Табакова.

В обговоренні проекту Стратегії брали участь представники:

– органів влади: Мінекономрозвитку, Мінсоцполітики, Міністерства охорони здоров'я, МОНмолодьспорту, Мін'юсту, НКРЗІ, Держспецзв'язку, СБУ, Мінфіну, Мінагрополітики, МЗС, Держкомтелерадіо, Державної архівної служби, Секретаріату Кабінету Міністрів України, Комітету з питань науки та освіти Верховної Ради України;

– консультативно-дорадчих органів: напряму «Розвиток науково-технічної та інноваційної сфери» Комітету з економічних реформ; Консультативної ради з питань інформатизації при Верховній Раді України; Ради підприємців при Кабінеті Міністрів України; Міжгалузевої ради з питань розвитку інформаційного суспільства; Координаційної ради з питань реалізації в Україні Ініціативи «Партнерство “Відкритий уряд”»; Науково-технічної ради Національної програми інформатизації; громадських рад при органах влади;

– профільних інститутів громадянського суспільства: Українського союзу промисловців та підприємців, ВОО «Рада по конкурентоспроможності індустрії інформаційно-комунікаційних технологій», Української асоціації фахівців інформаційних технологій, Асоціації підприємств інформаційних технологій України, Української асоціації євроатлантичного співробітництва, Інтернет-асоціації України, Асоціації суднобудівників України «Укресудпром», ГО «Спілка діячів в галузі інформаційних технологій ІТ-клуб», ГО «Телекритика», Федерації профспілок України;

– наукових та освітніх установ: Академії наук України, Національної академії правових наук, Національної академії педагогічних наук, Національної академії державного управління при Президентові України, Інституту телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України, Інституту інноваційних технологій і засобів навчання, Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут», Інституту проблем математичних машин і систем НАН України, Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, Львівського центру науки, інновацій та інформатизації, Інституту космічних досліджень НАН України та НКА України, Інституту кібернетики ім. В. І. Глушкова НАН України, Академії фінансового управління, Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Харківського національного університету, Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка.

Проект Стратегії було розглянуто на розширеному засіданні Науково-технічної ради Національної програми інформатизації із забезпеченням прямої інтернет-трансляції обговорення та можливістю «задати запитання» онлайн на сайті Національного центру електронного урядування за підтримки компанії «Адамант» (*Урядовий портал (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246331777&cat_id=244276429)*).

* * *

Премия Кабинета Министров Украины за разработку и внедрение инновационных технологий является эффективным новейшим средством поощрения научных исследований, которые играют важную роль в современном экономическом развитии государства. Об этом заявил председатель Государственного агентства по вопросам науки, инноваций и информатизации Украины В. Семиноженко во время брифинга в Кабинете Министров Украины. По его словам, премии в размере 180 тыс. грн каждому авторскому коллективу присуждены за научные достижения мирового уровня, среди которых «Создание основной конструкции первой ступени ракеты-носителя “Антарес”», «Разработка и внедрение в производство новейших оптических и гиротехнологий изготовления и испытания кольцевых лазеров для высокоточных гироскопов навигационных систем», «Научная разработка современных компенсаторных механизмов оптической коррекции заболеваний органа зрения, разработка новейшей технологии и организации серийного производства оптических элементов с микропризмовой структурой для их применения в офтальмологической практике», «Разработка и внедрение новейших технологий и оборудования для получения высококачественной питьевой воды», «Разработка турбореактивного двухконтурного двигателя АИ-222К-25 для учебно-тренировочного самолета L15 (КНР)».

Как отметил председатель Госинформнауки, введение Премии Кабинета Министров Украины вместе с Государственной премией Украины в области науки и техники станет дополнительным средством стимулирования ученых к новым исследованиям и получению весомых прикладных результатов, которые находят место на производстве и делают его более конкурентоспособным. «Этому способствует как моральная, так и материальная сторона этих государственных наград. С одной стороны, ученый видит заинтересованность государства в результатах его труда, что поднимает его престиж как ученого. А с другой – премиями отмечаются только лучшие научные работы, вклад которых в развитие науки и создание новых технологий является действительно весомым» (*Електронні Вісти* (<http://elvisti.com/node/125728>)).

* * *

Науковцям Державного концерну «Укроборонпром» присуджено Премію Кабінету Міністрів України за розроблення і впровадження інноваційних технологій. Кабінетом Міністрів України 29 квітня 2013 р. затверджено Розпорядження «Про присудження премії КМУ за розроблення і впровадження інноваційних технологій». Серед інших премію присуджено авторському колективу ДП «Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро “Прогрес” ім. академіка О. Г. Івченка» за роботу «Розроблення турбореактивного двоконтурного двигуна АИ-222К-25 для учбово-тренувального літака L15 (КНР)».

За результатами роботи впроваджено у виробництво новий, сучасний, конкурентоспроможний авіаційний турбореактивний двоконтурний двигун

AI-222K- 25 покоління «4+», який перевищує кращі світові аналоги за своїми тактико-технічними характеристиками. За окремими показниками, зокрема тягово-масовими характеристиками, завантаженістю компресора низького тиску, наявністю електронної системи керування, використанням у вузлі компресора низького тиску сучасної конструкції типу blisk, двигун перевершує рівень червертого покоління і відповідає п'ятому.

Двигун AI-222K-25 створений ДП «Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро “Прогрес” ім. академіка О. Г. Івченка», що входить до складу ДК «Укроборонпром», на замовлення компанії HONGDU (Китай) для навчально-тренувального літака L15 (КНР). Запланований загальний обсяг виробництва AI-222K-25 становить 5,7 млрд дол. США, обсяг експорту – 100 %. Кількість задіяних робочих місць при виробництві становитиме понад 4000 місць щороку (*Нагороджено науковців «Укроборонпрому» за розробку і впровадження інновацій // Високий Замок (<http://www.wz.lviv.ua/news/33420>)*).

* * *

Прем'єр-міністр України М. Азаров підписав розпорядження Кабінету Міністрів України про присудження премії за розроблення і впровадження інноваційних технологій, яку присуджено науковцю з Тернополя. За роботу «Наукова розробка сучасних компенсаторних механізмів оптичної корекції захворювань органу зору, розробка новітньої технології та організації серійного виробництва оптичних елементів з мікропризмовою структурою для їх застосування в офтальмологічній практиці» премію присуджено групі науковців, серед яких – професор-офтальмолог офтальмологічного відділення товариства з обмеженою відповідальністю «Санаторій “Барвінок”, офтальмологічний санаторій», доктор медичних наук А. Сенякіна (*Тернопільська обласна державна адміністрація (<http://www.oda.te.gov.ua/main/ua/news/detail/46305.htm>)*).

* * *

20 травня 2013 р. Кабінетом Міністрів України прийнято постанову № 346 «Про затвердження Методики розрахунку орієнтовної середньої вартості підготовки одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, докторанта». Ця Методика розроблена Міністерством освіти і науки України на виконання норм Закону України від 20 листопада 2012 р. «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» і завдань Національного плану дій на 2013 р. щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», затвердженого Указом Президента України від 12 березня 2013 р. № 128.

Прийняття Методики надає можливість удосконалити процедуру планування, аналізу та контролю формування витрат державного бюджету на виконан-

ня державного замовлення з підготовки фахівців з вищою освітою, наукових, науково-педагогічних і робітничих кадрів у розрізі спеціальностей (напрямів підготовки), галузей наук, професій і форм навчання.

Пріоритетним завданням Методики є забезпечення конституційного права громадян на освіту та реалізація державних пріоритетів на довгострокову перспективу розвитку країни на умовах формування механізму встановлення економічно обґрунтованої вартості підготовки фахівців з вищою освітою, наукових, науково-педагогічних і робітничих кадрів.

Методикою встановлюється обсяг мінімальних економічно обґрунтованих витрат для підготовки одного кваліфікованого фахівця, що визначається державним замовником на підставі показників, поданих виконавцями державного замовлення, що належать до сфери його управління. Тобто вартість формується знизу (від навчального закладу) вгору (до державного замовника) з урахуванням вимог до якості здійснення навчального процесу.

Прийняття Методики забезпечить удосконалення процедури надання державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою, наукових, науково-педагогічних і робітничих кадрів шляхом затвердження єдиної для всіх виконавців державного замовлення прозорої процедури формування вартості підготовки за державним замовленням кваліфікованих фахівців, сприятиме підвищенню якості та доступності освітніх послуг (*Урядовий портал (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246353259&cat_id=244276429)*).

Проблеми інформатизації

Матеріали до Міжнародної наукової конференції «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8–10 жовтня 2013)

Т. Гранчак, завіддiлу СІАЗ НБУВ, старш. наук. співроб, д-р. соц. ком.

Становлення бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації

Стаття присвячена розкриттю процесу трансформації соціального інституту бібліотеки з інформаційної бази та каналу політичної комунікації на суб'єкт політико-комунікативної взаємодії, висвітленню впливу на цей процес техніко-технологічних, економічних, політичних, релігійно-ідеологічних та культурно-освітніх чинників.

Ключові слова: політична комунікація, інформаційно-комунікативна діяльність, бібліотека, інтернет-технології.

Процеси глобалізації та інформатизації, які супроводжуються зростанням обсягів інформаційних потоків та інтенсивності інформаційних обмінів, актуалізували протягом останнього часу значення ефективної комунікативної взаємодії. В умовах, коли інформація і комунікація стають стратегічним ресурсом і системоутворювальними факторами соціально-політичної реальності, набуває актуальності всебічне вивчення й використання можливостей бібліотеки як інституту, для якого інформаційно-комунікативна діяльність є сутнісною характеристикою. Окремі аспекти участі бібліотек у процесах політико-комунікативної взаємодії були висвітлені в контексті ряду досліджень з історичного бібліотекознавства. До фундаментальних серед таких праць можна віднести дослідження О. Глухова [7, 8], Б. Володіна [5], О. Онищенко і Л. Дубровіної [10–14] та ін., у яких звертається увага на зацікавленість і участь у заснуванні великих бібліотек державних структур та окремих правителів і державних діячів; політичне значення, яке протягом усієї історії надавалось бібліотекам та бібліотечним фондам, державне регулювання бібліотечною справою в різні часи, ту роль інформаційної бази, яку відігравали бібліотеки в процесі прийняття державних рішень, ті бібліотечні послуги та інформаційно-аналітичні продукти, які були спрямовані на задоволення інформаційних потреб державних замовників.

Утім, аспекти участі бібліотек у політичній комунікації в дослідженнях названих учених мають, переважно, епізодичний характер і не розглядаються системно, питання становлення бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації ними не вирішується. Надаючи багатий фактографічний матеріал на підтвердження участі бібліотек у процесах політико-комунікативної взаємодії, вони водночас мають на меті розв'язання принципово інших дослідницьких завдань.

Отже, метою пропонованої статті є заповнення наукової прогалини і висвітлення процесу становлення бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації.

Трансформація соціального інституту бібліотеки з інформаційної бази й каналу політичної комунікації на її суб'єкт припадає на Новий час, коли відбуваються суттєві зміни в системі й способах політичної комунікації. Серед найвпливовіших чинників цих змін – поширення періодичного друку, що привело з часом до професіоналізації інформаційної діяльності.

У XVI ст. зароджується власне газетна діяльність: торговці інформацією почали укладати з державними правителями, організаціями й приватними особами договори, згідно з якими за певну плату зобов'язувались доставляти їм інформацію в обумовлені терміни. Поява періодичної преси приводить до суттєвих змін у бібліотечній діяльності. Це стосується як формування бібліотечних фондів – створення в їх складі фондів періодики, так і функціонування бібліотек – технологічних змін у реалізації ними інформаційної функції. Розвиток періодичної преси зумовив збільшення обсягів інформаційних потоків, що сформувало об'єктивну потребу суб'єктів політичної комунікації в інструменті, за допомогою якого стала б можливою

аналітико-синтетична переробка новинної інформації та створення на її основі стислою, оперативного, достовірного інформаційно-аналітичного продукту. Таким інструментом стала бібліотека.

Потреба світської влади в оперативній інформації, ускладнення й розгалуження структури управління, спеціалізація і диференціація діяльності управлінських структур спричинюють появу нових бібліотек – офіційних за статусом і світських за змістом. У цей час створюються відомчі, спеціальні бібліотеки, засновником яких стає держава в особі окремих відомств. Саме в цих бібліотеках – за сучасним визначенням, бібліотеках урядових департаментів – відбувається доповнення бібліотечного обслуговування поряд з наданням доступу до фіксованої інформації, її копіюванням й поширенням – виробленням нової синтезованої інформації, підготовкою інформаційно-аналітичного продукту, орієнтованого на задоволення інформаційних потреб органів державної влади. Формування цього напряму діяльності бібліотечних структур заклало основи для їх функціонування не лише як каналів політичної комунікації та інформаційної бази для підготовки владних рішень і повідомлень, а і як суб'єктів політико-комунікативної взаємодії.

Так, у Росії для підтримки поточної оперативної роботи урядових установ починають відкривати підсобні бібліотеки. Перш за все, це бібліотеки приказів – органів центрального управління, що створювались у Росії в XVI–XVIII ст. Хоча відомостей про бібліотеки при наказах збереглося небагато, можна припустити, що кожне відомство вже тоді почало формувати своє зібрання книг. Достовірно відомо, що існували бібліотеки в Пушкарському, Аптекарському, Посольському та інших наказах. Найбільшою була бібліотека Посольського наказу, у якій були книги із законодавства, історії, зовнішньої політики Росії і сусідніх з нею держав.

Заснований у 1549 р. Посольський наказ здійснював загальне керівництво зовнішньою політикою Російської держави. Бібліотека Посольського наказу була заснована в XVII ст. Починаючи з 1631 р., до Посольського наказу стали доставляти іноземні газети, а з 1665 р., коли була організована іноземна пошта, їх надходження стало регулярним. До кінця XVII ст. бібліотека виписувала 43 назви іноземних газет.

Привертає увагу той факт, що співробітниками Посольського наказу для царя і його наближених на основі матеріалів іноземної преси складались рукописні вістові листи – «Куранти» (слово походить до латинського *currere*, що означає «поточний»), у яких містилися відомості про події в зарубіжних країнах. Технічний бік цієї справи докладно висвітлений О. Глуховим [8]. За наведеними вченим даними, до Посольського наказу надходили газети – німецькі, польські, голландські, італійські, які перекладалися російською мовою, і з яких після цього вибирали найважливіші матеріали. Додатковим джерелом інформації також слугували листи росіян, що перебували за кордоном. Найістотніші вибірки писалися від руки на листах склеєного паперу зверху вниз – у стовпчик.

Виходила газета протягом вісімдесяти років в єдиному примірнику і призначалася для царя, керівників і працівників приказу. «Куранти» повідомляли про політичні події, військові конфлікти, торгові новини в країнах Західної Європи і Малої Азії. Повідомлення відрізнялися лаконізмом і починалися з відомостей про те, звідки воно надійшло та з якої мови перекладено. Наприклад: «Переклад з голландського листа про перемир'я між королів іспанського та французького» [8]. «Куранти» містили інформацію, надіслану з різних міст – Варшави, Венеції, Риму, Гданська, Туріна та ін. Наприклад, йшлося: «з Ліфляндської землі пишуть, що він, Хмельницький, закликає на допомогу московську державу», «а ще з Мейпланта (Мілана) серпня 26 числа року 1643 пишуть: до міста Тріно французькі люди двічі підходили, тільки з великими втратами назад відійшли, і стріляли вони з чотирьох гуркотів (батареї) і з двадцяти чотирьох гармат...» [8].

Окрім зарубіжних до «Курантів» входили також інформаційні матеріали про резонансні події внутрішньодержавного життя, як от: «З Дону пишуть, що посилали донські козаки загонами проти кримських татар...» [24, с. 57–58]. Виходили рукописні «Куранти» до 1701 р.

У США яскравим прикладом функціонування бібліотеки урядового департаменту як суб'єкта політичної комунікації стала інформаційно-аналітична та науково-дослідна діяльність Бібліотеки Конгресу (Library of Congress), заснованої у 1800 р. Ускладнення урядової діяльності, збільшення обсягів інформаційних потоків, з одного боку, та потреба Конгресу в ефективному інформаційному супроводі – з іншого, спричинили створення в структурі Бібліотеки Конгресу в 1914 р. спеціальної Дослідницької служби (Congressional Research Service – CRS). CRS здійснює для Конгресу дослідження з актуальних питань національної політики та забезпечує інформаційний супровід законотворчої діяльності конгресменів. Призначення CRS полягає у підготовці для Конгресу США максимально повної інформації, на основі якої можливе ухвалення зважених та ефективних політичних рішень. Служба також проводить польові дослідження, пропонує проведення семінарів з політико-правової тематики, питань законодавчого процесу тощо [25].

Заснування Дослідницької служби Бібліотеки Конгресу стало проявом структурної формалізації напряму інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, визнанням ефективності їх функціонування як виробників нової синтезованої інформації.

З XIX ст. створення бібліотек урядових департаментів стає світовою тенденцією. Згодом, вже у XX ст. в структурі таких бібліотек відбувається виокремлення спеціальних інформаційно-аналітичних відділів та служб, безпосередньою метою діяльності яких стало забезпечення необхідного інформаційного супроводу процесу прийняття управлінських рішень.

Показово, що на необхідності створення подібної служби в складі Національної бібліотеки Української Держави наполягав В. Вернадський в

Україні. Зокрема, у Протоколі № 14 засідання Комітету Національної бібліотеки Української Держави від 18 жовтня 1918 р. міститься запис, відповідно до якого «Акад. В. І. Вернадський підіймає питання про поширення діяльності Б[ібліоте]ки в зв'язку з організацією Союму: треба буде при Н[аціональн]ій б[ібліот]еці організувати відділ для Союму, який містив би в собі книги політичного змісту, закони, парламентську літературу і т. и. Принципово комітет згоджується з пропозицією голови і постановляє: утворити такий відділ при Н[аціональн]ій б[ібліот]еці. Питання про це постановлено одкласти до найближчого разу» [23, с. 385].

Поряд з технологічними факторами обличчя нової епохи визначили три історичні події: Англійська буржуазна революція 1649 р., Велика французька буржуазна революція 1789–1794 рр., революційна війна за незалежність США. Духовним підґрунтям економіко-політичних змін Нового часу стали наукові досягнення людства у сфері природничих та суспільних знань. У цих умовах, за висновком Е. Альохіна, ступінь впливовості церковної політики поступається першістю впливу державного управління. Політична самосвідомість суспільства стає особливою формою суспільної свідомості [1].

Саме в цей час відбувається формування основних політичних ідеологій. Виникнення ідеології у власному значенні слова пов'язане з автономізацією громадянського суспільства, ускладненням його соціальної структури, виникненням політичних партій, для яких ідеологія стала духовним підґрунтям, та їхніх ідейних лідерів. Ідеологія також тісно пов'язана з формуванням ідей нації і національної держави.

Останнє, починаючи з XVII–XVIII ст., спричинило виокремлення нового виду бібліотек – національних. Аналізуючи феномен утворення національних бібліотек, Б. Володін акцентує увагу на його державницькому аспекті: національна бібліотека виникає як особливий, принципово новий для того чи іншого часу інститут державності... Поява інституту національної бібліотеки була обумовлена формуванням і розвитком моделі централізованої національної держави, і тому мова може йти про принципово нову модель самої держави [5, с. 130].

Національні бібліотеки стають символами державної незалежності й самобутності. Як новий інститут державності вони були орієнтовані на здійснення функцій, які умовно можна охарактеризувати як функції «національної пам'яті». Фонд національних бібліотек мав бути максимально вичерпним, таким, що слугував би, з одного боку, відображенням духовно-інтелектуального потенціалу нації, з іншого – створював необхідне підґрунтя для її подальшого розвитку, забезпечував спадкоємність національної ідентичності. Фактично заснування національних бібліотек було обумовлене потребою забезпечення розвитку нового суб'єкта політики і політичної комунікації – нації. У цьому контексті національні бібліотеки стають соціальним інститутом у системі політичної комунікації, прямим завданням якого є здійснення комунікації

в часі – забезпечення передачі наступним поколінням певної системи політичних цінностей, зокрема цінності збереження та зміцнення національної незалежності й суверенітету.

Ураховуючи значення створення національних бібліотек для процесу національного державотворення, привертає увагу історія зміни назв Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України. Її засновано за часів Української Держави П. Скоропадського в 1918 р. як Національну бібліотеку Української держави. Вона повинна була стати «книгозбірнею, в якій мають бути зібрані всі пам'ятки духовного життя українського народу і України (рукописні і друкарські). У ній повинні бути зібрані книги, часописи, газети, гравюри, листівки, ноти, літографії і інші твори друкарень, літографій і метальографій, видані на Україні та за кордоном» [22]. Назва бібліотеки підкреслювала її призначення – інформаційне забезпечення розвитку української нації як політичного суб'єкта.

Симптоматичною у зв'язку з цим є також зміна назви бібліотеки в 1919 р., після встановлення на українських землях радянської влади, створення Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР). Відповідно до радянської ідеології, основним суб'єктом політики повинна стати не нація (включно з національною елітою), а народ (який, як відомо, мав складатись лише з двох класів – робітників та селян з невеликим прошарком інтелігенції), отже, відповідні зміни вносяться в назву бібліотеки, яка забезпечуватиме інформаційні потреби цього нового суб'єкта. Таким чином, у травні 1919 р. «Національна бібліотека Української держави» була перейменована у «Всенародну бібліотеку України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві» (ВБУ) [15].

З набиранням обертів політичних репресій у СРСР і оформленням сталінського тоталітарного режиму з назви бібліотеки прибирається «Всенародна» – з 1934 р. вона функціонує як Бібліотека Всеукраїнської Академії наук. Зміна назви відображає принципові зміни в підходах влади до призначення бібліотеки – задоволення інформаційних потреб не української нації, або принаймні народу, а лише українського наукового сегмента.

Як зауважують у монографії «Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» видатні українські бібліотекознавці Л. Дубровіна та О. Онищенко, «впродовж свого існування бібліотека неодноразово видозмінювала свій статус, напрями діяльності та назви, будучи: Національною бібліотекою України в місті Києві при Українській Академії наук (1919); Всенародною (Національною) Бібліотекою України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві (1919–1920); Всенародною Бібліотекою України в Києві (1920–1934); Державною бібліотекою Всеукраїнської Академії наук (1934–1936); Бібліотекою Академії наук УРСР (1936–1948); Державною публічною бібліотекою УРСР (1948–1965); Центральною науковою бібліотекою Академії наук УРСР (1965–1988); Центральною науковою бібліотекою ім. В. І. Вернадського Академії наук УРСР (1988–1996)» [14, с. 5].

І лише після здобуття незалежності України в 1996 р. бібліотеці указом Президента України повертається статус національної і дається назва – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Так само символічною була назва заснованої у 1795 р. імператрицею Катериною II Імператорської публічної бібліотеки (нинішньої Російської національної бібліотеки – РНБ). Як ідеться на сайті бібліотеки, за задумом Катерини II, бібліотека мала стати уособленням величі Російської імперії, зібранням всіх російських книг і рукописів. Водночас вона була організована не лише як книгозховище, а і як публічна, загальнодоступна бібліотека. Виходячи з цього її метою була суспільна просвіта росіян. При цьому державний характер бібліотеки визначав межі її демократичності. Так, висловлюючись із приводу ювілею бібліотеки, Д. Філософов зазначав, що бібліотека існує для читача, і треба побажати, щоб, вступаючи в друге століття свого життя, бібліотека увійшла в більш тісне спілкування з читачем, щоб вона з казенної стала насправді національною [16].

Лютнева революція привнесла зміни у функціонування бібліотеки – вона починає називатися Російською публічною бібліотекою. З цією назвою бібліотека функціонувала і за радянських часів до 1991 р., коли розпад СРСР по-новому поставив питання про місце Публічної бібліотеки в умовах створення національної російської держави. 27 березня 1992 р. згідно з указом президента «Про Російську національну бібліотеку» ця роль офіційно надавалась Публічній бібліотеці з підтвердженням її особливого місця в національному історико-культурному спадку.

Виникнення ідеологій та інтеграція за їх допомогою в політичний процес широких суспільних мас спричинили переосмислення ролі в процесі політичної комунікації бібліотечних структур. І якщо поширення друку зробило *технічно можливим* участь бібліотек у політичній комунікації як її суб'єктів, то активізація з появою ідеологій боротьби за політичну свідомість особистості сформувала *потребу* в такому функціонуванні бібліотек. У контексті тривалих традицій використання бібліотеки як ефективного каналу та інформаційної бази політичної комунікації постановка питання їх використання як інституту пропаганди та здійснення ними ідеологічної (у пом'якшеному варіанті – виховної) функції виявилася лише справою часу. За висновком Б. Володіна, зміни, що відбувались у діяльності бібліотек протягом XVII–XVIII ст., привели до утвердження нового бібліотечного світогляду, суть якого полягала в тому, що бібліотеки стали розглядатись як установи, що відіграють виняткову роль у розвитку й поширенні ідей [5]. На зміну «закритим» бібліотекам Середньовіччя приходять бібліотеки, яка покликана займатися просвітою, а згодом і вихованням публіки.

Як звертає увагу Т. Рубанова, вже діячі Французької революції були переконані в тому, що важливою характеристикою бібліотеки є та політична роль, яка здійснюється через активність бібліотекаря [24, с. 81]. Епоха Просвітництва привнесла в бібліотечну справу нове розуміння соціальної

ролі й призначення бібліотеки. На зміну концепції книгозбереження прийшли ідеї просвітителів, які вбачали в бібліотеці головний інструмент суспільного поступу і закликали до їхньої публічності.

Розвиток цього процесу пов'язаний з початком формування структури громадянського суспільства, оформленням у XIX ст. політичних партій і організацій як інституціоналізованих носіїв політичних ідеологій. Політичні партії та організації ставали тими соціально-політичними об'єднаннями, які, відрізняючись специфічною політичною самосвідомістю і соціальною організацією, брали участь у створенні бібліотек, розглядаючи їх як інститут для збереження, постійного поновлення і поширення особливого суспільного духу, властивого цьому соціально-політичному утворенню, а також намагалися впливати на діяльність вже існуючих бібліотек, використовуючи «людський фактор» – бібліотечних працівників.

Покажемо з цього погляду є досвід Імператорської публічної бібліотеки (нині – РНБ), яка, як ідеться на сайті установи, у другій пол. XIX – на початку XX ст. виразніше, ніж це було раніше, служила барометром суспільних настроїв. Як сказано в одному з рапортів завідувача читальним залом В. Юза, «майже всі особи, що були судимі в Санкт-Петербурзі за політичні злочини», відвідували Публічну бібліотеку. Це спостереження відносилося до початку 1880-х років, але і в епоху масового підйому самосвідомості воно залишилося в силі. Багато бібліотекарів останнього дореволюційного «приву», на відміну від своїх попередників, явно проявляли свої суспільні симпатії та антипатії, втягувалися в релігійно-філософські і політичні суперечки, брали участь (не завжди легальну) в різних політизованих утвореннях. Передусім це стосується до О. Браудо, завідувача Росікою, який мав широкі зв'язки в опозиційних колах; Д. Філософова, одного з керівників журналу «Світ мистецтва», друга З. Гіппіус і Д. Мережковського; А. Карташова, завідувача відділенням богослов'я, одного з діячів релігійно-філософського відродження, майбутнього міністра Тимчасового уряду; учасників соціал-демократичного руху, а на початку XX ст. – творців нового філософського вчення Г. Федотова і О. Мейера [16].

Коментуючи створення в Петербурзі релігійно-філософського гуртка «Воскресіння» («Воскресение»), В. Брачов зазначає, що його засновниками виступили співробітники Публічної бібліотеки і додає, що вважати це випадковістю не можна, оскільки «стараннями відомих масонів О. Мейера і О. Браудо... вона була перетворена на один з опорних пунктів “вільного каменяряства” в Петербурзі» [4].

Поява революційних робітничих гуртків у Росії на початку 70-х років XIX ст. спричинила створення робітничих нелегальних бібліотек. Згодом в контексті зростання робітничого руху й поширення марксизму з'являються перші нелегальні марксистські бібліотеки, за допомогою яких серед населення поширювались антиурядові листівки, брошури і прокламації. Марксистські гуртки застосовували різноманітні форми просування книги до трудящих, організову-

вались читання й обговорення книг і періодичних видань, створювалися програми для самостійного читання і рекомендовані каталоги. Як зазначає М. Глазков [6], під виглядом оглядів літератури, читацьких вечорів та інших масових заходів у приміщеннях бібліотек часом влаштовувалися революційні зібрання та мітинги. Причому інколи роль ораторів виконували самі бібліотекарі.

Бібліотека марксистської і нелегальної літератури існувала в 1894–1895 рр. при Петербурзькому «Союзі боротьби за звільнення робітничого класу», заснованому В. Леніним. Згодом В. Ленін і очолювана ним РСДРП (б) наголошували на важливості створення партійних бібліотек, з яких найбільш відомі бібліотека РСДРП у Женеві (1904–1906), бібліотека Г. Кукліна (після 1907).

Загалом формування нелегальних бібліотек у Росії пов'язано з історією революційного руху. Історія створення, вплив цих бібліотек на розвиток суспільно-політичної думки, склад їх фондів вивчалися і описані в літературі.

Утім, діяльність у сфері налагодження партійної бібліотечної справи Г. Кукліна заслуговує додаткової уваги, оскільки він не лише сприяв збільшенню фондів бібліотеки, а й започаткував інформаційне виробництво – підготовку й видання спеціальної тематичної інформаційної продукції. Після переїзду до Женеві на початку 1900-х років він заснував серію «Бібліотека руського пролетарія», у рамках якої було опубліковано більше 50 брошур. У 1902 р. Г. Куклін відкрив «Руську бібліотеку-читальню» в Женеві. Ще до переїзду в Женеву він почав збирати матеріали з історії революційного і робітничого руху. Результатом його роботи стало видання збірника «Підсумки революційного руху в Росії за сорок років» (1862–1902), який містив програмні матеріали й стислі нариси з історії революційного руху. У 1905 р. Г. Куклін підготував і видав 1-й том «Матеріалів до вивчення історії революційного руху в Росії», але не встиг завершити видання. Власну типографію і склад видань Г. Куклін передав у 1905 р. в повну власність ЦК РСДРП [17]. Масштаб діяльності бібліотеки Г. Кукліна не дає змоги говорити про налагодження інформаційного виробництва при бібліотеках як про типовий вид бібліотечної діяльності. Навіть сьогодні, в умовах поширення електронних технологій і можливості користуватись перевагами інтернет-середовища, не кожна бібліотека може похвалитись виробництвом власної інформаційно-аналітичної і наукової продукції. Утім, приклад бібліотеки Г. Кукліна може розглядатись як прояв процесу загальнобібліотечної трансформації в суб'єкт політичної комунікації, коли бібліотека не лише передає створену кимось інформацію політичного характеру, не лише слугує інформаційною базою для вироблення кимось політичного повідомлення, а й виступає творцем такої інформації сама.

Аналогічно позначився на діяльності бібліотек і національно-визвольний рух, що розгорнувся на теренах Європи в XIX ст. Наприклад, «Просвіти» – культурно-освітні громадські організації, що існували з другої пол. XIX ст. до кінця 30-х років XX ст. на українських теренах – організували публічні лекції, музичні вечори, засновували бібліотеки та хати-читальні.

Зокрема, з 1869 р. при товаристві «Просвіта», заснованому у Львові у 1868 р., функціонувала наукова бібліотека, яка в 1909 р. була реорганізована в публічну. Частина книг надходила до Бібліотеки товариства з Наддніпрянської України шляхом книгообміну та добровільних пожертв. Товариством також було налагоджено власне видавництво. Усього було організоване видання восьми серій, серед яких «Народна бібліотека» (1920–1927, 38 книг, 203 тис. пр.), «Загальна бібліотека» (1920–1925, 8 книг), «Історична бібліотека» (1925–1928, 10 книг, 48 тис. пр.) та ін. З метою сприяння поширенню просвіти і розвитку теорії та практики української книжкової справи, «Просвіта» видавала сім періодичних органів, у тому числі «Читальню» (1894–1896), та «Бібліотечний порадник» (1925–1926). Одночасно з виданням популярної літератури «Просвіта» організувала в регіоні широку мережу книгорозповсюдження. Книги розсилалися поштою, вперше була організована виїзна торгівля («мандрівні бібліотеки»), проводилися виставки-ярмарки української книги [21]. Отже, у рамках діяльності товариства відбувається зближення і взаємодоповнення бібліотечної і видавничої справи, що створювало умови для функціонування бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації.

Зміна бібліотечної філософії в бік активізації участі бібліотек у суспільно-політичних процесах виразно простежується в публічних бібліотеках, що може бути пояснено специфікою їх статусу, який передбачав комунікацію з широкою аудиторією. Організація таких бібліотек відбувається під впливом лібералізації суспільно-політичного устрою ряду європейських держав та поширення ліберальних ідей в цілому, а також у зв'язку з прискоренням науково-технічного прогресу і гострою потребою в освіті і кваліфікованих кадрах у другій половині XIX–XX ст.

Публічні бібліотеки цього часу були відкриті для широкої громадськості. Вони засновувались як на державні кошти, так і на кошти громадян. Останнє найбільш характерно для Великобританії та США, де публічні бібліотеки стають інструментом поширення ліберальної ідеології і відповідного виховання громадян.

Англійський культуролог і соціолог П. Джойс (P. Joyce) у своїй статті, присвяченій становленню і суспільній ролі публічних бібліотек у США та Великобританії [9], звертає увагу на те, що публічні бібліотеки другої половини XIX – початку XX ст. у цих країнах замислювались як уособлення англійської традиції пов'язувати освіту і свободу. Він розглядає публічні бібліотеки Великобританії та США як політичну технологію, призначену для створення специфічної політичної раціональності, а саме ліберального модусу управління (governmentality). Такий модус зачіпав конституювання політичної суб'єктивності, призначеної для самоспостереження й саморегулювання. На цій підставі «соціальне» являло собою кінцеву мету, яка була сформульована лібералізмом і одночасно була сферою застосування – або обґрунтування – певного політичного принципу (як у випадку «суспільства», «народу», «робітничого класу» як соціальної групи або «соціальної проблеми» і т. д.) [9].

Публічні бібліотеки не належали державі, створювались і утримувались на приватні пожертви, були загальнодоступними та безкоштовними для відвідувачів. До того ж книги та газети розміщувались не в книгосховищах, а безпосередньо в читальних залах, а каталоги формувались таким чином, аби надати читачам вичерпну інформацію про всі наявні книги. Старими каталогами могли користуватись лише ті, хто був посвячений в їх таємниці. Тепер же для забезпечення рівного доступу до знань усіх читачів кожен читач повинен був дістати можливість зорієнтуватися і розібратися в каталозі. Тим самим могла виникнути справжня відкрита публічна сфера демократичного характеру [9].

Оскільки публічні бібліотеки у Великобританії та США створювались без безпосередньої участі держави, вони не мали бути інструментом державного впливу. Натомість складно заперечувати їх використання для впливу на суспільну свідомість структурами громадянського суспільства – нового суб'єкта політичної комунікації і політики, формування якого відбувається в надрах ліберального устрою. Цей суб'єкт через заснування публічних бібліотек, інтегрованих у суспільну практику, намагається забезпечити поширення й наступність ліберального (вільного) світогляду і виховання толерантності до різних позицій і думок – засадничих принципів демократії. Формування такого політичного суб'єкта стало необхідною передумовою для початку функціонування публічної бібліотеки в сучасному розумінні цього поняття. У принципах функціонування публічної бібліотеки структури громадянського суспільства відтворювали той досвід і знання, на яких відбулось становлення цих структур.

Ініціатори створення публічних бібліотек розглядали їх не просто як джерело знань у вигляді інформації, а і як джерело соціального і морального досвіду життя в ліберальному суспільстві («архів, який мною використовується, сам є інструментом того лібералізму, який я прагну описати», – зазначає П. Джойс, уточнюючи, що архів у його випадку – це бібліотека, і особливо публічна бібліотека) [9].

Навіть будівля бібліотеки мала слугувати досягненню цієї мети. У цьому контексті привертають увагу міркування американського мільйонера Е. Карнегі (А. Carnegie), який наприкінці XIX – на початку XX ст. вклав більше 350 млн дол. у будівництво понад 3,5 тис. бібліотечних будівель в англomовному світі. Він вважав, що інтер'єр бібліотеки має надихати читача-робітника на самоосвіту і саморозвиток, робити його «джентльменом». Обов'язковим атрибутом будь-якої бібліотечної будівлі Е. Карнегі вважав сходи: будь-хто, хто бажав отримати знання і покращити завдяки цьому власне життя, мав спочатку зробити зусилля і подолати першу перешкоду – піднятися сходами. Інша обов'язкова умова Е. Карнегі – будівля мала бути кам'яною, адже камінь – гарантія її довголіття. Розташування бібліотеки також мало підкреслювати її статус – будівля мала бути в центрі міста [19].

Англо-американська публічна бібліотека мала сприяти вихованню демократичної публіки, здатної до самовдосконалення. Рівний і вільний доступ до

фондів публічної бібліотеки ставив перед користувачем вимогу стосовно вміння поєднувати індивідуалізм і суспільну мораль. Розкриваючи сутність публічної бібліотеки як інституту ліберальної культури, П. Джойс підкреслює, що лібералізм насправді вчив незалежності, але він також закликав до того, щоб знати, у чому полягає загальне благо, і реалізувати його на практиці [9].

В інших країнах, зокрема в Російській імперії, держава брала більш активну участь у створенні таких установ, що позначалось на їх політиці, зокрема у формуванні фондів та наданні до них доступу. З огляду на можливість використання публічних бібліотек державою як інструмента для забезпечення державної опіки над суспільним життям їх діяльність перебувала під урядовим контролем. У Росії усі загальнодоступні бібліотеки із середини 60-х років XIX ст. перебували під наглядом Міністерства внутрішніх справ. Діяльність таких бібліотек суворо регламентувалась законодавством. Унаслідок посилення нагляду уряду частина публічних бібліотек припинила свою діяльність. Наприклад, публічна бібліотека в Іркутську, яка невдовзі після свого відкриття в 1858 р. викликала невдоволення адміністрації як «збіговисько демократів» і «якобінський клуб» [2, с. 27]. Перебуваючи у засланні в Іркутську, бібліотеку відвідували М. Буташевич-Петрашевський, М. Бакунін, П. Кропоткін. В кінці 1859 р. ініціатор створення бібліотеки громадський діяч М. Шестунов був заарештований, а бібліотека закрита місцевою владою. У 1862 р. бібліотека поновила свою роботу, утім, у 1865 р. її діяльність знову була припинена.

У контексті розгляду активізації участі бібліотек у соціально-політичних процесах заслуговує на увагу також феномен «народних бібліотек», поширених зокрема в Росії та Німеччині в умовах нерозвиненого громадянського суспільства. Ідея «народної бібліотеки» полягала у створенні інституту «народного виховання», який від початку розглядався як інструмент керівництва процесом формування суспільної свідомості. Зокрема, концепція німецької загальнодоступної бібліотеки затверджувала поряд з освітньою функцією і функцію патріотичного виховання [3]. Як зазначає Т. Коробкіна, народна бібліотека не може бути нейтральною просвітницькою установою і не слугувати політичним і релігійним цілям – її основним завданням стало здійснення впливу через надання читачу «потрібної» літератури [18].

Ефективність бібліотек у справі ідейно-політичного виховання мас обумовила згодом їх використання як інституту пропаганди в умовах тоталітарних режимів. Яскравий приклад – діяльність радянських бібліотек. Як зазначають Л. Дубровіна та О. Онищенко, «за часів радянської влади відбулися докорінні зміни, пов'язані з політикою централізації та методологічною уніфікацією управління та засад бібліотечної справи, ...впровадженням принципів керівної ролі комуністичної партії в бібліотечній справі, яка розглядалася як складова ідеологічної діяльності, база для розгортання масово-політичної та пропагандистської роботи серед народних мас, їх залучення до соціалістичних перетворень у народному господарстві і культурі» [10, с. 4]. М. Орешкіна на

підставі аналізу розвитку конкретних бібліотек УРСР доходить висновку, що бібліотеки в цей час були ідеологічними установами та виконували всі функції відповідно до даного типу установ. За її словами, «бібліотеки УРСР у 40–80-і рр. XX ст. фактично перетворилися на пропагандистські установи, а їхнім головним завданням стала ідеологічна робота. До обов'язків бібліотек передусім входило пропагування ідей правлячої партії, популяризація її настанов серед широкого загалу населення. Цей напрям їхньої діяльності був закріплений на законодавчому рівні, суворо регламентувався і контролювався» [20, с. 1].

Кінець XX ст. позначив нові тенденції в розвитку політичної комунікації. На зміну «Ері переконання» з другої половини XX ст. приходять процес вибудовування відносин взаєморозуміння і співпраці між владою і громадськістю. Комунікаційний процес по лінії влада – партія – особа стає зустрічним.

Сьогодні телекомунікаційні технології здатні закласти фундамент для поглиблення демократичних засад суспільства, коли внаслідок отримання технічної можливості «донести» свою думку до влади активізується політична участь, а легітимність влади зростатиме завдяки врахуванню під час ухвалення рішень громадських потреб і громадської думки.

У зв'язку із завоюванням сучасного світу інтернет-технологіями можливості використання як і мережі Інтернет взагалі, так і її окремих форм взаємодії – таких, як різноманітні соціальні мережі, форуми, блоги – сьогодні активно вивчаються і використовуються бібліотечними працівниками з метою підвищення ефективності комунікативної функції бібліотек.

Провідні бібліотеки світу в обов'язковому порядку мають власні блоги, сторінки в соціальних мережах Twitter та Facebook, організують інтернет-форуми та онлайн-обговорення з актуальних проблем суспільного життя, виступаючи, таким чином, не лише як канал, а і як суб'єкт політичної комунікації, що спрямовує розвиток громадської думки в певному напрямі.

Попри те, інформація блогів, соціальних мереж та різноманітних форумів стає цінним джерелом при підготовці бібліотечними працівниками інформаційно-аналітичних матеріалів суспільно-політичної тематики, даючи змогу вивчати громадську думку та суспільні настрої стосовно політики влади та питань міжнародних відносин. Зокрема бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації «Громадська думка про правотворення», підготовка і видання якого здійснюється співробітниками Національної юридичної бібліотеки НБУВ, містить відповідну рубрику – «Щоденник блогера», в якій розглядаються коментарі щодо актуальних подій суспільно-політичного життя та реформування правової сфери.

З іншого боку, структурування середовища інтернет-користувачів призводить до формування відносно стійких соціальних мережеских утворень, які починають організовувати власні електронні бібліотеки, що мають сприяти поширенню потрібних даному утворенню ідей. Так, поширення набули

електронні бібліотеки, у тому числі й політико-правової спеціалізації. Наприклад, «Політологія: онлайн бібліотека» (<http://politics.ellib.org.ua/about.html>), що містить добірки інформаційних матеріалів, навчальної та монографічної літератури з питань історії держави і права, історії політичних вчень, міжнародних відносин, влади, етнополітології, зовнішньої політики та ін.; «Юридична інтернет-бібліотека» («Юридическая интернет-библиотека») (<http://yuridlit.narod.ru/>), яка містить тексти законів, навчальну літературу, монографії, наукові статті юридичного характеру; «Zonazakona» (www.zonazakona.com.ua) – надає доступ до аналітичних матеріалів юридичного характеру, підручників, монографій та науково-практичних статей, розміщених у файлових архівах відповідно до галузей та підгалузей права, окремих правовідносин та навчальних дисциплін, які, у свою чергу, сформовані у розділи бібліотеки; кожен розділ містить матеріали, які стосуються як безпосередньо права України, так і права зарубіжних країн, загальна кількість джерел перевищує 400 примірників; «Правознавець» (<http://pravoznavec.com.ua/>) – надає доступ до навчальної та монографічної літератури юридичного характеру, текстів законів та коментарів до них, юридичної періодики, здійснює послуги з консультування; сайт бібліотеки має перехід на сторінку Форуму Всеукраїнського юридичного порталу, де користувачі мають змогу ознайомитись із фаховими коментарями за напрямками «господарське право», «трудове право», «адміністративне право» та ін.

Значення бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації зростає в сучасних умовах збільшення обсягів інформаційних потоків, коли для окремої особистості ускладнюється можливість пошуку і адекватного сприйняття нової інформації. Для збереження активної ролі громадськості в суспільно-політичному процесі, запобігання передачі функції інтерпретатора соціального контексту «інформаційній еліті» – мережі інститутів, організацій, асоціацій, освітніх установ, груп інтересів тощо – доцільно використання досвіду просвітницької діяльності бібліотек, які мають бути в центрі складної мережі взаємин, що визначають співтовариство, і добре інтегровані в співтовариство, якому служать.

Список використаних джерел

1. Алёхин Э. В. Управление общественными отношениями : метод. пособие [Электронный ресурс] / Э. В. Алёхин. – Пенза, 2007. – 172 с. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/26944/>. – Загл. с экрана.

2. Артемьева Е. Б. Библиотеки в системе общественных отношений региона [Электронный ресурс] / Е. Б. Артемьева, Т. А. Жданова, Л. А. Кожевникова, А. Н. Маслова // ГПНТБ СО РАН. – Новосибирск : Изд-во СО РАН, 1999. – 195 с. – Режим доступа: http://www.spsl.nsc.ru/fulltexts/IZDGPNTB/bib_sist/bib_sist.pdf. – Загл. с экрана.

3. Библиотеки XIX века [Электронный ресурс] // Library.ru. – Режим доступа: <http://www.library.ru/3/event/history/XIX.php>. – Загл. с экрана.

4. *Брачев В. С.* Масоны в России: от Петра I до наших дней [Электронный ресурс] / В. С. Брачев. – Режим доступа: www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/masonry/in. – Загл. с экрана.

5. *Володин Б. Ф.* Всемирная история библиотек [Текст] / Б. Ф. Володин. – СПб. : Профессия, 2002. – 351 с.

6. *Глазков М. Н.* О революционной деятельности библиотек для народа в 1905–1907 гг. [Электронный ресурс] / М. Н. Глазков. – Режим доступа: gumchten.rsl.ru/assets/files/2005/doc/1106125691.doc. – Загл. с экрана.

7. *Глухов А. Г.* Из глубины веков: очерк о древних библиотеках [Текст] / А. Г. Глухов. – М. : Книга, 1971. – 110 с.

8. *Глухов А. Г.* Русь книжная [Электронный ресурс] / А. Г. Глухов. – М. : Радянська Росія, 1979. – Режим доступа: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000057/st009.shtml>. – Загл. с экрана.

9. *Джойс П.* Рождение публичных библиотек: политика либерального архива [Электронный ресурс] / П. Джойс // НЛЮ. – 2005. – № 74. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nlo/2005/74/dz8.html>. – Загл. с экрана.

10. *Дубровіна Л. А.* Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К. : [б. в.], 2009. – 530 с.

11. *Дубровіна Л. А.* В. І. Вернадський і Україна [Електронний ресурс] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, В. А. Смолій // Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. – К., 2011. – Т. 1. – Кн. 1. – С. 97–171. – Режим доступа: <http://histans.com/LiberUA/978-966-02-6293-5/978-966-02-6293-5.pdf>. – Назва з екрана.

12. *Дубровіна Л. А.* Історія національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1918–1941 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : [б. и.], 1998. – 336 с.

13. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1941–1964 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : Наук. думка, 2003. – 357 с.

14. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1965–1991 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : [б. в.], 2008. – 373 с.

15. Електронний літопис Бібліотеки 1918–2000 роки [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/library/history.html>. – Назва з екрана.

16. История библиотеки [Электронный ресурс] // Российская национальная библиотека. – Режим доступа: http://www.nlr.ru/nlr_history/history/1.html. – Загл. с экрана.

17. Коллекция Куклина [Электронный ресурс] // Государственная общественно-политическая библиотека. – Режим доступа: <http://www.gorb.ru/col/kuklin>. – Загл. с экрана.

18. *Коробкина Т. Е.* Публичная библиотека и право личности на свободное развитие. Тезисы. [Электронный ресурс] / Т. Е. Коробкина // Очередная XIII Ежегодная сессия Конференции РБА, Ульяновск, 18-23 мая 2008 г. – Режим доступа: <http://www.publiclibrary.ru/librarians/rba/conference-2008-03-Korobkina.htm>. – Загл. с экрана.

19. *Лаврова К.* Базовый элемент демократии «Кабинет для джентльмена» или «общественный рай»? [Электронный ресурс] / К. Лаврова // Библ. дело. – 2007. – № 3 (51). – Режим доступа: <http://www.bibliograf.ru/issues/2007/3/67/0/663>. – Загл. с экрана.

20. *Орешкіна М. О.* Вплив ідеологічного фактора та командно-адміністративних методів управління на діяльність бібліотек УРСР у 40 – 80-і рр. XX ст. [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Орешкіна Марина Олександрівна ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2011. – 21 с.

21. *Підкова І. З.* Просвіта [Електронний ресурс] / І. З. Підкова, Р. М. Шуст // Довідник з історії України : у 3-х т. – Режим доступу: <http://histpol.pl.ua/pages/content.php?page=663>. – Назва з екрана.

22. Про утворення Фонду «Національної Бібліотеки Української Держави» [Електронний ресурс] : Закон Ради міністрів Української Держави від 2.08.1918 р. // Державний Вісник. – 1918. – № 32. – С. 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/18_lib.html. – Назва з екрана.

23. Протокол № 14 К[омітету]ту Н[аціональн]ої б[ібліоте]ки Української Держави 18 жовтня 1918 року [Електронний ресурс] // Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського / О. С. Онищенко, В. А. Смолій, Л. А. Дубровіна. – К., 2011. – Т. 1. – Кн. 1. – Режим доступу: <http://histans.com/LiberUA/978-966-02-6293-5/978-966-02-6293-5.pdf>. – Назва з екрана.

24. *Рубанова Т. Д.* История библиотечного дела: Древний мир – Средние века – Эпоха Просвещения [Текст] : учеб. пособие / Т. Д. Рубанова ; ЧГАКИ. – Челябинск : [ЧГАКИ], 2003. – 112 с.

25. History and Mission [Electronic resource] // Congressional Research Service. – Mode of access: <http://www.loc.gov/crsinfo/about/history.html>. – Title from the screen.

Підп. до друку 8.08.2013.

Формат 60x84/16. Друк офс. Ум. друк. арк. 5,26.

Видається в друкованому та електронному вигляді

Адреса видавництва: 03039, м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3